

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra teologické a sociální etiky

Diplomová práce

SOCIÁLNĚ ETICKÉ ASPEKTY *WELFARE STATE*

Vedoucí práce: PhDr. Roman Míčka, Th.D.

Autor práce: Bc. Alice Galíková

Studijní obor: Etika v sociální práci, kombinované studium

Ročník: II

2009

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

13. června 2009

Děkuji vedoucímu diplomové práce PhDr. Romanu Míčkovi, Th.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

Úvod.....	6
1. Co je <i>welfare state</i> ?.....	9
1.1 Charakteristika <i>welfare state</i>	9
1.2 Historie.....	10
1.2.1 Britský <i>welfare state</i>	11
1.2.2 Německý sociální stát.....	13
1.3 Základní postoje k sociálnímu státu.....	14
1.3.1 Postoj sociálně demokratický.....	15
1.3.1.1 Třetí cesta.....	16
1.3.1.2 Kritika třetí cesty.....	18
1.3.2 Postoj liberálně konzervativní (neoliberální).....	19
1.3.3 Postoj marxistický.....	19
1.3.4 Srovnání jednotlivých postojů.....	20
1.3.5 Americká sociální politika.....	21
1.4 Typologie sociálního státu.....	24
1.4.1 Kontinentální model.....	25
1.4.2 Skandinávský model.....	25
1.4.3 Reziduální model.....	26
1.4.4 Rudimentální model.....	27
1.4.5 Evropský sociální model.....	28
1.4.6 Typy <i>welfare state</i> z pohledu současnosti.....	28
2. Sociálně etický rozměr <i>welfare state</i>	33
2.1 Křesťanská sociální etika.....	33
2.2 Sociální spravedlnost.....	36
2.3 Princip solidarity.....	39
2.3.1 Krize solidarity.....	40
2.4 Princip subsidiarity.....	45
2.4.1 Krize subsidiarity.....	46
3. Člověk jako jedinec a sociální stát.....	49
3.1 Člověk jako Boží obraz.....	49
3.2 Lidská práva.....	51
3.2.1 Sociální práva.....	52
3.3 Vliv sociálního státu na člověka.....	54
3.3.1 Americké zkušenosti vlivu sociálního státu na člověka.....	58
4. Rodina v sociálním státu.....	61
4.1 Tradiční rodina.....	61
4.2 Rodina v dnešním světě.....	62
4.3 Sociálně etické aspekty vlivu <i>welfare state</i> na dnešní rodinu.....	65
4.3.1 Vliv <i>welfare state</i> na rodinu.....	65
4.3.2 Dnešní rodina versus sociální stát.....	68
5. Státní moc a sociální stát.....	72
5.1 Problematika rovnosti.....	73
5.1.1 Rovnost ano, ale jaká?.....	75

5.2 Přerozdělování.....	79
5.2.1 Etický aspekt přerozdělování	80
5.3 Krize sociálního státu	83
5.4 Je možná reforma <i>welfare state</i> ?.....	89
Závěr	93
Seznam použitých zdrojů	95

„Občané, jednotliví i sdružení, si musí dát pozor, aby nedávali veřejné autoritě přílišnou moc, nebo aby od ní nerozumně nepožadovali nadměrné požitky a výhody, takže by se zmenšovala odpovědnost osob, rodin i společenských skupin.“

[*Gaudium et spes*, 75]

Úvod

Pro diplomovou práci jsem si zvolila téma Sociálně etické aspekty *welfare state*. Co znamená termín „*welfare state*?“ Nejběžnější překlad je „stát blahobytu“ nebo „sociální stát.“ Sociální stát usiluje o zajištění „*welfare*,“ tedy blahobytu, přesněji řečeno podmínek slušného žití pro své občany. Jak jsem zjistila z literatury, neexistuje jednotný výklad a ani definice sociálního státu, což svědčí o rozmanitosti jeho podob.

Téma *welfare state* nebo-li sociálního státu mě zajímá vzhledem k jeho současnému stavu. Dalším důvodem je jeho klíčová role v předvolebním boji politických stran o přízeň voličů. Především je tato problematika vděčná pro populistické politiky. Bohužel, se jí však rády chápou všechny strany napříč politickým spektrem a strana, která navrhne „seškrtání“ prostředků na výdaje sociálního státu, zcela jistě neuspěje, protože většina voličů participuje na sociálním systému.

Ve své práci se pokusím vystihnout a zdůraznit právě etické aspekty tohoto stavu, které se promítají neblahým způsobem jak na jedinci, instituci rodiny, tak i na celkovém stavu společnosti. Při pohledu do minulosti si uvědomíme, že se změnil celý systém sociálního zabezpečení; primárně sociální funkci rodiny převzal ve velké míře stát.

Cílem mé diplomové práce je sociálně etická kritika *welfare state* na základě studia literatury. Konkrétně tedy jaký vliv má sociální stát na jedince, na rodinu a na společnost jako celek. V jakém vztahu je *welfare state* a principy solidarity a subsidiarity. Dále bych chtěla prokázat negativní vliv přebujelého

systému sociálních výhod na motivaci člověka k práci a na funkci rodiny jako základní sociální jednotky. V neposlední řadě chci poukázat na důsledky nekontrolovatelného poskytování sociálních výhod pro celou společnost z hlediska narůstání výdajů na udržení *welfare state* bez ohledu na ekonomické zatížení občanů. Tento problém se pokusím rovněž vztáhnout k nezanedbatelným demografickým změnám společnosti - stárnutí populace.

Jak jsem již zmínila, využila jsem pro zpracování diplomové práce literární zdroje, které se zabývají problematikou *welfare state*. Teoretický základ jsem čerpala od autorů, kteří se věnují teorii sociálního státu; především je to Keller (*Soumrak sociálního státu*) a Hauser (*Sociální stát a kapitalismus*). Pro studium sociální etiky jsem využila knihy Anzenbachera (*Úvod do etiky, Křesťanská sociální etika*), Martinka (*Cesta k solidaritě*), Swifta (*Politická filozofie*), Musila (*Vývoj sociálního státu v Evropě*) apod. Sociálně etickou argumentaci jsem čerpala převážně ze studií Jovenela, Ockenfelse, Novaka, Spiekera a Fajmona.

Diplomovou práci jsem rozčlenila do pěti bloků. V úvodní části charakterizují *welfare state*, zmiňují jeho historii a vývoj. Následují přístupy k sociálnímu státu, jejich srovnání a typologie. V další kapitole se zabývám křesťanskou sociální etikou, jaké má úkoly, čeho se týká. Následují kapitoly o solidaritě a subsidiaritě, tedy o principech, na nichž je sociální stát založen.

Pro správné pochopení cíle a smyslu mé diplomové práce je nutné zmínit v úvodu, co je to sociální etika a čím se zabývá. Sociální etika se věnuje morálnímu hodnocení sociální skutečnosti. Zabývá se tedy posuzováním vztahů, struktur, systémů pravidel, řádů, a to po stránce jejich spravedlnosti. Snahou je kriticky posoudit institucionální útvary a je-li to třeba, podat návrhy na jejich zlepšení. Na rozdíl od individuální etiky nelze vztah těchto útvarů vztahovat k osobní odpovědnosti člověka jako jednotlivce. Ale jelikož se etika týká praxe, jednat v mravně relevantním smyslu, mohou jen individuální osoby. Vztah k praxi je tu však jiný než v případě individuální etiky. Otázka spravedlnosti sociální skutečnosti má smysl jen tehdy, „*nejsou-li institucionální útvary sociální*

skutečnosti nepohnutelné, jakoby osudem dané veličiny,“¹ ale mohou být neustále měněny, utvářeny a zlepšovány. A to je cíl sociální etiky jako normativní disciplíny. Tento cíl může být úspěšný pouze tehdy, pokud má praxe charakter komplexní spolupráce mezi odpovědnými osobami různých oblastí. Právě proto jsou mravní apely na jednotlivé osoby málo platné; jednotlivé osoby jsou začleněny do daných systémů pravidel sociální skutečnosti a nemohou je sami od sebe změnit. Změny v současnosti předpokládají veřejnou diskusi, kterou se vzbudí zájem o daný problém, a tlak veřejnosti vyvolá procesy spolupráce. To pak může vést ke změně pravidel, tedy příslušného institucionálního útvaru. Úkolem sociální etiky jako vědy je vybavit praktický rozum pro diskusi dobrými argumenty.²

Hlavní stať jsem rozčlenila do tří celků týkajících se vztahu člověka jako jedince k sociálnímu státu, vlivu *welfare state* na rodinu a její sociální funkci. Poslední blok tvoří význam a vliv sociálního státu pro společnost. Každá kapitola je členěna na popisnou část a část hodnotící, ve které se snažím o sociálně etickou argumentaci k danému problému.

¹ ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*. Brno: 2004. ISBN 80-7325-030-6, s. 12- 13.

² Srov. tamtéž, s. 13.

1. Co je *welfare state*?

Podle Sociologického slovníku je sociální stát nebo-li *welfare state* „stát, který se nestará pouze o fungování právního rámce, ve kterém se odehrává ekonomický proces, ale aktivně zasahuje přerozdělováním v zájmu sociální jistoty, spravedlnosti a vysoké životní úrovně.“³

Jeho vznik je spojen s rozvojem průmyslové společnosti v uplynulých stech letech. Politikové, státní úředníci a sociální pracovníci podporovaní voliči a různými zájmovými skupinami postupně přetvářeli existující charitativní a svépomocné systémy sociální pomoci a zaváděli státem garantované, financované nebo provozované systémy sociálního pojištění, sociálních podpor a sociálních služeb. Občan vystavený v důsledku nemoci, stáří, nezaměstnanosti nebo jiného sociálního handicapu riziku ztráty zdrojů pro uspokojení svých potřeb, nebyl již odkázán na dobrovolnou podporu svých spoluobčanů, ale získal na zabezpečení svých potřeb právní nárok.⁴

Stát sleduje několik cílů současně, a to sociální jistotu, sociální spravedlnost, společenskou integraci a umožnění svobodného individuálního rozvoje občanů. Tyto cíle jsou integrální součástí obecného blaha. Úkolem státu není převzetí těchto úkolů, ale zajištění podmínek k jejich realizaci.⁵

1.1 Charakteristika *welfare state*

Welfare state je klíčovým pojmem sociální politiky k označení určitého stavu uskutečnění sociálního zabezpečení jako komplexního systému k realizaci nezadatelných lidských práv. Sociální stát se snaží zajistit určitý blahobyt všem svým občanům s cílem dosáhnout jejich rovnosti a být tak protiváhou ryze tržního

³ JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0, s. 239.

⁴ Srov. MUSIL, L. *Vývoj sociálního státu v Evropě. Čítanka z historie moderní evropské sociální politiky*. Doplněk. Brno: 1996. 1081-074-1996, s. 9.

⁵ Srov. SPIEKER, M. *Sociální stát a jeho krize*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1996. ISBN 80-85795-26-4, s. 5.

kapitalismu. Usiluje primárně o ekonomické a sociální zabezpečení občanů, omezení příjmových nerovností a udržitelný ekonomický růst a rozvoj.⁶

Sociální stát v užším smyslu je stát, který se snaží svým občanům poskytovat ochranu před riziky, jako jsou například nemoc, invalidita, stáří a nezaměstnanost. V širším slova smyslu je *welfare state* stát, který se snaží zabezpečovat nejen sociální jistotu, ale i sociální spravedlnost, společenskou integraci a individuální svobodu.⁷

Tyto hodnoty nezávisí pouze na přerozdělovacích daňových a transferových systémech, ale také na politické kultuře spočívající na principu solidarity, a hospodářském systému, který respektuje svobodu a soutěž. Svoboda občanů je v tomto smyslu více než dílem systému sociálního zabezpečení poskytovaného státem, ale především výsledkem schopnosti a ochoty jedinců převzít iniciativu, podstoupit námahu a odvést práci na základě subsidiárního principu.⁸

1.2 Historie

Představy blízké konceptu sociálního státu a tedy konceptu společného dobra lze nalézt v dějinách už dávno. Své domovské právo má po tisíciletí především ve filosofii a teologii, nověji pak v politologii a sociologii. Již Aristoteles řekl, že „*společné dobro je větší, dokonalejší, noblesnější a božštější než dobro jednotlivce*“⁹. Papež Lev XIII. na konci 19. století považuje společné dobro za „*tvořivý princip a prvek udržující lidskou společnost, za zákon, který je po Bohu ve společnosti zákonem prvním a posledním*.“¹⁰

⁶ Srov. TOMEŠ, I. *Sociální politika. Teorie a mezinárodní zkušenost*. 2. vydání. Praha: Socioklub, 2001. ISBN-80-86484-00-9, s. 23.

⁷ Srov. SPIEKER, M. *Sociální stát a jeho krize*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1996. ISBN 80-85795-26-4, s. 5.

⁸ Srov. tamtéž, s. 6.

⁹ MLČOCH, L. *Ekonomie důvěry a společného dobra*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2005, s. 29.

¹⁰ Tamtéž, s. 29.

V mnoha zemích se jednotlivé myšlenky *welfare state* objevovaly dávno před vlastním vznikem sociálního státu, tedy do konce 19. století. V té době se začínají vyskytovat schémata typická pro moderní sociální stát, a to například Bismarckův systém povinného pojištění pro případ nemoci, úrazu či invalidity a stáří v Německu, systém starobních důchodů v Dánsku, Austrálii a na Novém Zélandu nebo povinné pojištění v nezaměstnanosti ve Velké Británii.¹¹

Dnešní stát blahobytu je do velké míry výsledkem zkušeností s velkou hospodářskou krizí ve 30. letech a výsledkem vývoje západních ekonomik po druhé světové válce. Vznikl a rozvíjel se jako způsob, jak posílit sociální kontrakt, který byl nejprve ekonomickou a poté civilizační katastrofou v základu otřesen. Sociální stát měl tedy od začátku svého vzniku produkovat bezpečí a redukovat sociální nejistotu občanů. Hlavním zdrojem nejistoty v poválečné době je fungování tržního systému. Proto stát kromě ochrany života a majetku obyvatel začíná zajišťovat i ochranu dalších práv, na které tržní mechanismus nebere žádný ohled. Aby stát mohl zmírňovat negativní dopady trhu, musel přehodnotit určité sociální služby a zpřístupnit je potřebným a zároveň sáhnout k výrazné redistribuci příjmů, z důvodu vyrovnání šancí mezi různě bohatými skupinami obyvatelstva. Součástí těchto opatření byly také nové mechanismy solidarity, které přesáhly její tradiční formy.¹²

V následujícím textu se budu podrobněji zabývat historií *welfare state* ve Velké Británii a v Německu, odkud pochází tradice sociálního zabezpečení občanů.

1.2.1 Britský *welfare state*

Vznik sociálního státu bývá datován do 40. let 20. století. Termín *welfare state* pochází z okruhu anglikánské církve ve 40. letech 20. století a použil ho

¹¹ Srov. MUSIL, L. *Vývoj sociálního státu v Evropě. Čítanka z historie moderní evropské sociální politiky*. Doplněk. Brno: 1996. 1081-074-1996, s. 162.

¹² Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-41-5, s.11.

poprvé ve své zprávě z roku 1942 William H. Beveridge k označení modelu univerzálního minimálního sociálního zabezpečení. Ústředním bodem jeho plánu byla státem spravovaná, zjednodušená soustava programů příspěvkového sociálního pojištění, které budou účinným způsobem poskytovat základní dávky v nezaměstnanosti, stáří a při pracovních úrazech. Příspěvkové programy měly být doprovázeny přídávky rodinám s dětmi a státní zdravotní péčí. Zásadní byl Beveridgeův princip, podle kterého je všestranné sociální zabezpečení neodmyslitelnou součástí práv každého občana industrializované demokratické společnosti, a jeho zajištění by tudíž mělo být věcí státu.¹³

Profesor londýnské univerzity Beveridge, významný pracovník teorie zákonodárství, přišel již v roce 1911 se zákonem povinného pojištění proti nezaměstnanosti, v roce 1941 stanul v čele komise, kde měl vypracovat návrh na sociální uspořádání ve Velké Británii. Návrh byl hotov v roce 1942 a byl inspirován do jisté míry politikou tzv. *New Deal*, kterou v reakci na velkou hospodářskou krizi vypracoval prezident Roosevelt. *New Deal* nebo-li Nový úděl je název pro soubor opatření a ekonomických a sociálních reforem zavedených v průběhu let 1933 až 1937 během Rooseveltovy vlády v USA s cílem podpořit, ozdravit a zreformovat ekonomiku USA během Velké hospodářské krize. Britský návrh byl však daleko komplexnější a postihoval rizika od narození až do smrti člověka.¹⁴

Tento systém v podstatě fungoval až do doby nástupu britské premiérky M. Thatcherové a jí vedené konzervativní strany do vlády v osmdesátých letech 20. století, kdy došlo k výrazné reformě systému sociálních služeb.¹⁵

¹³ Srov. MUSIL, L. *Vývoj sociálního státu v Evropě. Čítanka z historie moderní evropské sociální politiky*. Doplněk. Brno: 1996. 1081-074-1996, s. 162.

¹⁴ Srov. STEHLÍK, J. *Fenomén sociálního státu*. Britské listy [online]. Studie [cit. 2009-06-03]. Dostupné na www: <<http://www.blisty.cz/2005/12/5/art25994.html>>.

¹⁵ Srov. MATOUŠEK, O. *Sociální služby. Legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-310-9, s. 55.

1.2.2 Německý sociální stát

Vývoj sociálního státu v Německu se datuje od poslední čtvrtiny 19. století jako reakce státu a společnosti na výzvu v podobě sociální otázky. Zbídačení dělníků závislých na mzdě, kteří se v nemoci, ve stáří a invaliditě ocitali bez prostředků, vedlo k sociálnímu zákonodárství Otto von Bismarcka v 80. letech.¹⁶

Termín „stát blahobytu“ se v německy mluvících zemích překládá „*Wohlfahrtsstat*“. Německou verzí státu blahobytu je ale sociální stát, tzv. „*Sozialstaat*“, který je legitimizován v ústavě z roku 1949. Stát je povinen zabezpečit slušnou životní úroveň a sociální spravedlnost včetně jistoty příjmu, zaměstnání a zachování výdělečné schopnosti. Welfare state má v Německu negativní konotaci, jak je patrné i z významné německé encyklopedie: „*Od sociálního státu je třeba odlišit zaopatřovací stát blahobytu, který je nebezpečím pro osobní iniciativu a odpovědnost.*“¹⁷ Základní ideou německého sociálního státu je, že k povinnosti státu garantovat slušnou životní úroveň a sociální spravedlnost, se pojí solidarita, subsidiarita a povinnost svépomoci.¹⁸

V Německu se zrodila myšlenka sociálně tržního hospodářství, což můžeme chápat jako synonymum sociálního státu. Cílem bylo zdůraznit trh jako pobídku pro investory a sociální myšlenku jako hráz proti komunismu. Platila zásada – trh, kde je to možné, přerozdělování, kde je to nezbytné. Sociálně tržní hospodářství vychází se z toho, že trh nepostihuje všechny potřeby lidského života. Je třeba dát trhu co největší prostor a zároveň vytvořit pravidla a regulační principy, které zajistí sociální oblast. V této souvislosti se objevují myšlenky sociálního učení, které jsou zmíněné v sociálních encyklikách.¹⁹

Sociálně tržní hospodářství rozvinul po 2. světové válce Alfred Müller-Armack s dalšími národohospodáři, jako byli Walter Eucken, Franz Böhm,

¹⁶ Srov. SPIEKER, M. *Sociální stát a jeho krize*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1996. ISBN 80-85795-26-4, s. 7.

¹⁷ MUSIL, L. *Vývoj sociálního státu v Evropě. Čítanka z historie moderní evropské sociální politiky*. Doplněk. Brno: 1996. 1081-074-1996, s. 83.

¹⁸ Srov. tamtéž.

¹⁹ Srov. MARTINEK, C. *Cesta k solidaritě*. Svitavy: Trinitas, 1998. ISBN 80-86036-07-3, s. 206-207.

Wilhelm Röpke a Ludwig Erhard, který v roli ministra hospodářství a Müller-Armack jako jeho státní sekretář, jej uskutečnili politicky. Koncept sociálně tržního hospodářství byl myšlen jako alternativa k národně socialistické politice řízeného hospodářství. Později byl chápán i jako alternativa ke komunistickým příp. socialistickým hospodářským systémům východní Evropy. Ekonomické obtíže států východního bloku v poválečné době viděl Müller-Armack právě v tom, že vyřadily z hospodářského systému trh. On a jeho spolupracovníci od počátku spojovali se sociálně tržním hospodářstvím nejen efektivní výrobu a ekonomickou obnovu, ale i osobní svobodu a sociální spravedlnost. Tento typ hospodářství stojí proti dvěma extrémům – proti centrálně plánované a řízené ekonomice, která popírá princip svobody, a proti neregulovanému tržnímu hospodářství, které dává šanci pohotovým, rychlým, pilným a nadaným, avšak ostatní odsunuje na okraj společnosti. Rozhodujícími prvky sociálně tržního hospodářství jsou svoboda a sociální spravedlnost, které mu od počátku dávají smysl.²⁰

1.3 Základní postoje k sociálnímu státu

Jak se historicky vyvíjel *welfare state*, tak je možné charakterizovat jednotlivé postoje k sociálnímu státu. Základní postoje podle Hausera jsou odvozeny od tří oblastí snah sociálního státu. Jednak je to snaha o garanci příjmu na úrovni životního minima, které si určuje každý stát sám. Jedná se o zajištění určitého standardu, který je vnímám jako minimální; standard se mění v závislosti na růstu ekonomiky. Další snahou je zajištění podpory v nezaměstnanosti v případě ztráty zaměstnání, která slouží k přečkání krátkého časového úseku. Posledním cílem je pokrývání základních sociálních rizik, tzn. situace, kdy

²⁰ Srov. MARTINEK, C. *Cesta k solidaritě*. Svitavy: Trinitas, 1998. ISBN 80-86036-07-3, s. 206-207.

člověk není schopen se sám o sebe postarat vlastní prací v důsledku stáří, nemoci, mateřství apod.²¹

1.3.1 Postoj sociálně demokratický

Poválečný sociální stát a jeho politické a ekonomické pilíře, což je široký společenský kompromis a regulační opatření, představují dosud nepřekonaný levicový politický vzor. Sociálně demokratický postoj vychází z předpokladu, že na základě konsenzu mezi vládou, zaměstnavateli a zaměstnanci je možno postupně zmírnit vnitřní rozpory kapitalismu a harmonizovat základní požadavky všech tří aktérů. Obecným teoretickým předpokladem je to, že ekonomika není určujícím faktorem společenského života, ale je to jen jeden z faktorů.²²

Poválečný sociální stát byl opuštěn z ideologických důvodů. Neoliberalismu se podařilo získat kulturní hegemonii a sociální demokracie byly nuceny opustit hodnoty, jakými jsou solidarita prostřednictvím zdanění či sociální ochrana proti kapitálu.²³

Na tomto faktu se zakládá koncepce tzv. „třetí cesty“, tj. snaha o kompromis mezi poválečným sociálním státem a neoliberalismem, který představuje jádro politického programu evropských sociálnědemokratických stran. Z tohoto důvodu bych si dovolila odbočku k problematice třetí cesty. K principům třetí cesty se hlásí mnoho politických představitelů z levého politického spektra ve Spojených státech, Evropě, ale i v Asii a Latinské Americe. Samozřejmě má také mnoho kritiků. Anthony Giddens se třetí cestou zabývá i z hlediska budoucnosti fungování sociálního státu.

²¹ Srov. HAUSER, M. *Sociální stát a kapitalismus*. Praha: Socialistický kruh, 2007. ISBN 978-80-86320-48-9, s. 20-23.

²² Srov. tamtéž, s. 21.

²³ Srov. tamtéž, s. 20-23.

1.3.1.1 Třetí cesta

Krise, do které se v podmínkách globalizace dostává sociální stát, vyvolává diskusi o hledání možného řešení. Jednotlivé návrhy se soustřeďují na základní prvky sociálního zabezpečení, a to je trh práce, rodina a stát. V politické rovině vyústila tato diskuse do programu „třetí cesty“.²⁴

Třetí cesta se snaží řešit současný propracovaný systém solidarity a ochrany, který se však natolik zbyrokratizoval, že se stal brzdou rozvoje a začal omezovat možnost dosahování lepších výsledků. Podle konceptu třetí cesty je možné spojit sociální solidaritu s dynamickou ekonomikou, což je také cíl, o který by všechny moderní sociálnědemokratické strany měly usilovat. Třetí cesta se pokouší vyhnout nadměrné převaze státu nad společenským a ekonomickým životem, ale zároveň je proti tomu, aby byl trh ponechán svému vlastnímu osudu.²⁵

Chtěla bych zde uvést nástin politiky třetí cesty ve vztahu k sociálnímu státu podle Giddense, který předkládá základní charakteristiku její politiky.

Třetí cesta se odvíjí od dění roku 1989. A přestože se stále dělí politická scéna na pravici a levici, jsou témata, na která se tímto způsobem nedá pohlížet; třetí cesta se věnuje hlavně politickému středu, ale prosazuje radikálnější postupy. Tato strategie prosazuje tři sféry moci, a to je vláda, ekonomika a občanské společnosti vedené k zájmu o sociální solidaritu a sociální spravedlnost. Politika třetí cesty volá po nové společenské smlouvě založené na hesle „žádná práva bez zodpovědnosti“. Profituje-li někdo z občanských výtobytků, měl by je užívat zodpovědně a zároveň by měl společnosti něco na oplátku vrátit zpět. A tohle musí platit pro chudé i bohaté, pro politiky i obyčejné občany.²⁶

V ekonomické sféře se prosazují snahy snižovat daně s cílem povzbudit ekonomickou aktivitu. V ekonomice třetí cesty se lidský a společenský kapitál

²⁴ Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-41-5, s. 133.

²⁵ Srov. GIDDENS, A. *Třetí cesta a její kritici*. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1208-5, s. 13.

²⁶ Srov. tamtéž, s. 55-59.

stává klíčem k ekonomickému úspěchu. Rozvoj těchto forem kapitálu si žádá značné sociální investice do vzdělání, komunikace a infrastruktury. Princip investice do lidského kapitálu je platný pro sociální stát, který se musí nakonec přeměnit na „*stát sociálních investic*.“²⁷ Politika třetí cesty se soustředí na to, jak vytvořit podmínky pro maximální rovnost příležitostí, ovšem za současné regulace nerovnosti výsledků. Je totiž zřejmé, že rovnost příležitostí může mít za následek nerovnost bohatství a příjmů, která bere příležitost novým generacím. Už nestačí nerovnosti předcházet pouze převáděním bohatství od majetných k méně majetným, když víme, že například některé typy sociálního zaopatření, které byly navrženy původně také proto, aby bojovaly proti chudobě, měly nakonec úplně opačný efekt.²⁸

Třetí cesta se zabývá také procesem globalizace. Většina politiků se zaměřuje na politiku národního charakteru, protože se snaží vzdorovat globálním změnám na národní a místní úrovni. Sociální demokracie, která jde třetí cestou, by měla usilovat o transformaci již existujících globálních institucí a podporovat tvorbu dalších. Proces globalizace přináší celou řadu výhod a je nutné, aby je politika třetí cesty uměla využít.²⁹

Představitelé třetí cesty Tony Blair a Bill Clinton se zaměřili na rodinu; v USA i Velké Británii byly předmětem sociální programy na podporu zaměstnanosti svobodné matky. Podle Giddense by cílem rodinné politiky mělo být prosazování rovnoprávnosti obou partnerů, ochrany dětských práv a stabilizace rodinného života. V industriálních společnostech se rodinný život změnil natolik, že není cesta k tradičnímu modelu rodiny. Pro rodinnou sociální politiku i pro celou ekonomiku je výhodné, pokud je to možné, snižovat daně a podporovat agregátní nabídku. To pomáhá zajistit takové podmínky, ve kterých budou moci jednotlivci budovat stabilní vztahy s jinými lidmi, vztahy, v nichž

²⁷ GIDDENS, A. *Třetí cesta a její kritici*. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1208-5, s. 55.

²⁸ Srov. tamtéž, s. 55-59.

²⁹ Srov. tamtéž, s. 58-59.

budou brány ohledy na děti, které se pak budou umět lépe vyrovnat s odpovědností, jež na ně klade společnost.³⁰

1.3.1.2 Kritika třetí cesty

Podle některých autorů jde v politice třetí cesty především o reformu sociálního státu, protože se nedaří zvládat úspěšně současnou nerovnost. Jako příklad úspěšnosti fungování *welfare state* nabízí Fin Tuomioja severské státy, kterým se podle něj podařilo výrazně zredukovat chudobu. Uvádí, že severský model počítá se zapojením občanských sdružení do sociálních programů, ale zachovává vysokou míru místní autonomie. Navíc se severské země už delší dobu zaměřují na politiku aktivního trhu. Zastánci třetí cesty jsou však přesvědčeni, že je třeba změnit politiku sociální demokracie, která neuspěla. Ale s tím většina evropských sociálních demokratů nesouhlasí. Reformy a nové nápady jsou potřeba ne proto, že by sociální demokracie zklamala, ale změnila se podmínky, ze kterých severský model vycházel.³¹

Keller oceňuje Giddense, že vyvinul velké úsilí k tomu, aby vytvořil ucelenou strategii, s jejíž pomocí by bylo možno podržet klasické hodnoty sociální demokracie, především hodnotu rovnosti a sociální spravedlnosti, i v podmínkách radikálně změněných vlivem globalizace a doprovodného nástupu tzv. nové ekonomiky. Program třetí cesty je však podle Kellera jen z nouze ctnost a vychází z toho, že v současné době už nelze sociální stát udržet. Cílem modernizace, kterou nabízí třetí cesta není rušení instituce sociálního státu, ale jeho proměna. Sociální stát měl však od počátku ambivalentní charakter, jelikož na jedné straně sloužil jako předpoklad určité emancipace od tržních tlaků a na straně druhé působil ve stejném směru jako trh, tzn. pomáhal rozkládat primární vazby solidarity a svépomoci. Podle Kellera modernizace v podobě třetí cesty

³⁰ Srov. GIDDENS, A. *Třetí cesta a její kritici*. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1208-5, s. 52.

³¹ Srov. tamtéž, s. 23-24.

oslabuje sociální stát jako sociální oporu, ale ponechává mu ty kvality, které rozkládají přirozenou solidaritu.³²

1.3.2 Postoj liberálně konzervativní (neoliberální)

Základním postojem neoliberálních politiků je kritika přebujelosti sociálního státu a potlačení individuální svobody. Sociální stát vlivem zbytnělých sociálních výdajů způsobil pokles individuální ekonomické iniciativy, úpadek pracovní morálky a individuální zodpovědnosti. Roste-li sociální stát, zvětšuje se státně byrokratický aparát a tím se zmenšuje individuální svoboda. Sociální stát se stále více zadlužuje, roste v něm inflace, klesá produktivita práce, zpomaluje se zavádění inovací. Sociální stát vede ke stagflaci, tzn. hospodářství stagnuje a zvětšuje se inflace.³³

1.3.3 Postoj marxistický

Sociální stát je prvkem monopolního kapitalismu v období jeho hospodářského vzestupu. Je nástrojem dlouhodobé regulace rozporů kapitalismu, zvláště rozporu mezi kapitálem a prací, tzn. mezi výrobou a spotřebou, nástrojem politického začlenění pracující třídy do kapitalistického systému a nástrojem disciplinace pracující třídy. Sociální stát však nezměnil základní strukturu společnosti, a proto v ekonomice i společnosti nadále existují vnitřní rozpory, které jsou pod kontrolou finančních a sociálních institucí pouze dočasně.³⁴

Mezi marxistickými teoretiky jsou značné rozdíly v otázce vnitřní stability kapitalismu. Na začátku třicátých let formuloval Pollock teorii státně plánovaného kapitalismu, podle které je kapitalismus schopen překonávat ekonomické krize

³² Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-41-5, s. 134.

³³ Srov. HAUSER, M. *Sociální stát a kapitalismus*. Praha: Socialistický kruh, 2007. ISBN 978-80-86320-48-9, s. 20-23.

³⁴ Srov. tamtéž, s. 20-23.

prostřednictvím plánování. Hospodářská regulace a sociální stát jsou totiž rozporuplné, neboť rozporuplný je ekonomický systém, v němž se uskutečňují. I v moderním kapitalismu se kapitál nadále reprodukuje podle základních akumulačních vzorců, třebaže došlo k některým významným modifikacím tohoto procesu, jako je monopolizace, imperialismus apod. Na základním faktu, že dochází k vykořisťování, se nic podstatného nezměnilo. Změnila se pouze jeho forma.³⁵

1.3.4 Srovnání jednotlivých postojů

Marxismus tvrdí, že kapitalismus je rozporuplný, a proto ho nelze dlouhodobě účinně regulovat. Neoliberalismus naopak namítá, že rozporuplná je každá zásadnější ekonomická regulace a kapitalismus pojmáný jako tržní systém je přirozeně harmonický.

Sociálně demokratický postoj vychází z předpokladu, že na základě konsenzu mezi vládou, zaměstnavateli a zaměstnanci je možno postupně zmírnit vnitřní rozpory kapitalismu a harmonizovat základní požadavky všech tří aktérů. Obecným teoretickým předpokladem je to, že ekonomika není určujícím faktorem společenského života, ale je to jen jeden z faktorů. Sociálně demokratický typ sociálního státu je v současnosti neudržitelný, protože se změnila objektivní ekonomická situace. Sociálně demokratické strany musí omezit sociální stát, aby ho alespoň v základní podobě bylo možno zachovat. Je třeba sociální stát modernizovat, pak má každý občan větší odpovědnost za to, jaké jsou jeho životní šance a jeho společenský status. Stát zkracuje sociální výdaje i výdaje na zdravotnictví, školství, kulturu. Státní instituce se z těchto oblastí stahují a jsou nahrazeny soukromými institucemi, církvemi a občanskými sdruženími. Stát ztrácí své sociální, společenské a kulturní funkce a občanská společnost roste.³⁶

³⁵ Srov. HAUSER, M. *Sociální stát a kapitalismus*. Praha: Socialistický kruh, 2007. ISBN 978-80-86320-48-9, s. 21-22.

³⁶ Srov. tamtéž, s. 24.

Neoliberální kritika sociálního státu se shoduje s kritikou marxistickou v tom, že sociálně demokratická obhajoba sociálního státu se zakládá na nesprávných předpokladech, a shodně tvrdí, že takto pojmávaný sociální stát je dlouhodobě hospodářsky neudržitelný. Oba postoje odmítají tezi, že ekonomika, politika a normativita mají v životě společnosti úlohu stejně významnou.³⁷

Neoliberalismus potom tvrdí, že státní hospodářská regulace, která je základem sociálního státu, podvazuje přirozený ekonomický řád, tzn. trh, který jako jediný může zajistit dlouhodobě účinnou alokaci zdrojů a nakonec obohatit každého aktéra; tedy zaměstnavatele i zaměstnance. Neoliberalismus spojuje svobodu se svobodou ekonomickou, kterou poskytuje trh regulovaný jen v nejnútnejší míře.³⁸

Marxismus má pak za to, že hospodářská regulace povede dřív nebo později k nezamýšleným efektům, které si vynutí omezení nebo odbourání sociálních práv. Posledním aspektem ve všech diskusích o rozsahu sociálních práv je rozpočet a ekonomická produktivita společnosti, tj. množství statků, které je společnost schopna vytvořit. A jak se tyto statky přerozdělují? První dělení je předpolitické; dochází k němu v produkčním procesu a probíhá v zásadě podle třídního klíče. Toto dělení může sice podléhat boji, ve kterém si zaměstnanci nebo dělníci mohou prostřednictvím stávek nebo odborů vynutit zvýšení mezd, ale základem dělení zůstává nutnost zhodnocení kapitálu. Teprve druhé dělení je politické v tom smyslu, že stát organizuje přerozdělování prostřednictvím daní a rozpočtu. Rozsah sociálních práv se pak odvíjí od toho, jaká je míra akumulace kapitálu.³⁹

1.3.5 Americká sociální politika

Do kapitoly týkající se postojů k sociálnímu státu uvádím i americkou představu a vývoj sociálního státu, protože si myslím, že americký systém je

³⁷ Srov. HAUSER, M. *Sociální stát a kapitalismus*. Praha: Socialistický kruh, 2007. ISBN 978-80-86320-48-9, s. 24-25.

³⁸ Srov. tamtéž, s. 25.

³⁹ Srov. tamtéž, s. 25.

specifický postoj, který je v mnoha směrech hodný následování. Především pro důraz na zodpovědnou svobodu člověka za svůj život.

Až do moderní doby neexistovaly instituce, které by chránily práva jedinců, neexistovala ani fungující demokracie založená na respektování těchto práv. Americký řád byl takovým řádem a takovou republikou, jaká nikdy před tím nebyla vytvořena, republikou odlišnou od kterékoliv jiné. Měla to být republika, která chrání práva jedince, současně však také přináší vyšší stupeň obecného dobra. Jejím cílem bylo přinést „obecné blaho“ a „soukromé štěstí“. Prvořadým cílem prvních Američanů bylo vybudovat jednotlivá společenství a toto zakládání nové civilizace vyžadovalo od občanů schopnost podnikat a být iniciativní. A jednalo se o první případ v dějinách, kdy se lidé, kteří chtěli něco vykonat, neobraceli, ale ani nemohli obracet, na stát. Museli se obracet jeden na druhého.⁴⁰

Je to zcela nové pojetí sociální spravedlnosti, která nalezla uplatnění právě v Americe. Jde o situaci, kdy poprvé v dějinách obyčejný člověk přestává být pouhým poddaným a stává se občanem, kdy se musí prokázat tvořivostí a iniciativou a nemůže se spoléhat na ostatní, že za něho něco udělají. A to je význam slova samospráva; obrací-li se člověk na stát, vzdává se do jisté míry samosprávy. Pokaždé, když je svěřena nějaká další zodpovědnost státu, odebrává se člověku a místnímu společenství.⁴¹

V roce 1962 uvedl do života prezident John F. Kennedy nový program sociální péče, a to tzv. „Válku s chudobou.“ Tento program *„musí být součástí útoku proti drogové závislosti, kriminalitě mladistvých, rozpadu rodin, nemanželským početím, špatnému zdraví a pracovní neschopnosti. Musí omezit dopad těchto problémů, bránit jejich výskytu a opakování a podpořit a chránit bezbranné ve světě tvrdé soutěže.“*⁴²

⁴⁰ Srov. OCKENFELS, W. *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*. Bulletin OI [online], č. 165, ročník 2005, [cit. 2009-02-04]. Dostupné na [www: <http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799>](http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799).

⁴¹ Srov. NOVAK, M. *Sociální spravedlnost*. Bulletin OI [online], [cit. 2009-02-04]. Dostupné na [www: <http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-SPRAVEDLNOST-c543/>](http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-SPRAVEDLNOST-c543/).

⁴² Tamtéž.

Součástí projektu boje proti chudobě bylo vytvoření nejen velkého množství pracovních míst, ale i určité politické základny a nástrojů pro aktivisty, kteří pak mohli využít své pozice k organizování lokálních akčních skupin a zesílení politické agitace v komunitách černochoů a chudých.⁴³

Podstatu věci vyjadřoval slogan „Podat ruku, ne almužnu.“ Šlo o přesun těžiště politiky sociálního zabezpečení od poskytování podpory ke snaze dostat lidi ze závislosti. Vláda měla přijmout trvalou odpovědnost za to, že Američanům pomůže, aby si mohli pomoci sami. Členové Kennedyho a později Johnsonovy vlády předpokládali, že dosáhnou úspěchu tam, kde selhali sociální pracovníci. Jejich premisa: „Většina práceschopných pobírajících podporu bude pracovat, pokud k tomu dostane příležitost“. Jejich program: „Poskytnout pracovní výcvik dlouhodobě nezaměstnaným a mládeži bez kvalifikace anebo zdrojů a pomoci jim najít první zaměstnání“. Předpokládaný výsledek: „Práceschopní vstoupí na cestu k trvalé soběstačnosti.“⁴⁴

Kennedy uskutečnil jen malou část svého programu; zavedl Dodatky k zákonu o sociálním zabezpečení a první zákon o rozvoji a výcviku pracovních sil. Pokračovateli Johnsonovi se podařilo během devíti měsíců dosáhnout schválení zákona o boji proti chudobě. Zákon umožnil pracovní výcvik, zaměstnání na částečný úvazek pro mladistvé a studenty, místní projekty boje proti chudobě a půjčky farmářům a podnikatelům s nízkými příjmy. Pro almužnu v něm nebylo místo.⁴⁵

Důsledky této sociální politiky jsou zhodnoceny v kapitole 3.3.1.

⁴³ Srov. BELL, D. *Kulturní rozpory kapitalismu*. Praha: SLON, 1999. ISBN 80-85850-84-2, s. 180.

⁴⁴ Srov. MURRAY, Ch. *Příliš mnoho dobra. Americká sociální politika 1950-1980*. Praha: SLON, 1998. ISBN 80-85850-55-9, s. 33.

⁴⁵ Srov. tamtéž, s. 34.

1.4 Typologie sociálního státu

S historií sociálního státu a postoji k němu úzce souvisejí jeho různé typy. Na základě historického vývoje v jednotlivých zemích se vytvořily systémy *welfare state*, které se liší způsobem a rozsahem péče o obyvatelstvo. Skromnější zajišťují jen minimální životní standard pro ty, kteří si ho nedokáží vlastními silami zajistit; naopak štedřejší systémy usilují o udržení vysokého standardu pro široké vrstvy a podporují aktivní vzestup životní úrovně.

Pro potřeby diplomové práce jsem použila Kellerovu typologii, která se mi jeví jako přehledná a logicky konstruovaná.

Keller se domnívá, že při sestavování typologie je jedním z důležitých hledisek to, jaký typ solidarity sociální stát upřednostňuje a jakým způsobem prostředky sociální politiky zajišťuje. Typ solidarity, z něhož vychází filozofie daného sociálního státu, vyžaduje odpovědi například na tyto otázky: Hraje stát při zajišťování solidarity hlavní úlohu, nebo zasahuje teprve tehdy, když jiné mechanismy selhaly? Vychází sociální stát vstříc především zaměstnancům, nebo zohledňuje ve stejné míře všechny občany? Je sociální politika zacílena pouze na vrstvy na okraji společnosti, nebo se snaží obsáhnout širší spektrum vrstev včetně vrstev středních? V jaké míře je orientována na každého jednotlivce a v jaké zajišťuje například členy domácnosti prostřednictvím zajištění hlavy domácnosti? Snaží se posilovat solidaritu preventivně včetně velkorysé vzdělanostní a zdravotní politiky, nebo je solidární pouze k těm, kdo byli ekonomicky a společensky neúspěšní? Je hlavní ideou sociálního státu zajištění vzestupu životní úrovně průměrně úspěšných nebo se omezuje na minimální zajištění těch, kdo si vlastními silami nedokázali zajistit ani ten nejnižší uznávaný standard? Jaké politické představy, tzn. konzervativní, liberální či sociálnědemokratické sociální politiku motivují a legitimizují?⁴⁶

V následujícím přehledu základních typů sociálního státu jsou zřejmé odpovědi na předešlé otázky v určitých základních systémech.

⁴⁶ Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-41-5, s. 50-51.

1.4.1 Kontinentální model

Tomuto modelu se také říká konzervativní a je historicky nejstarší; typickým představitelem je Německo, které formulovalo sociální doktrínu už v 80. letech 19. století. Kontinentální model se vyvinul z ochrany kvalifikovaných dělníků a zaměstnanců, jejichž pracovní status byla snaha zabezpečit se před výkyvy tržní ekonomiky. Hlavním nástrojem této ochrany je povinné členství pracujících v systému sociálního pojištění, který je organizován na profesním základu. Přímé zásahy státu jsou na posledním místě; dochází k nim až tehdy, pokud selže systém pojištění. Na klienty se pohlíží skrze jejich profesní a rodinný status, celý systém je orientován na muže jako hlavu rodiny, který zprostředkuje zajištění ostatních členů domácnosti. Výše sociálního zajištění a dávek závisí v tomto systému na výši placeného pojistného, což znamená, že toto zajištění je podmíněno plnohodnotnou prací a výdělkem. Ten, kdo si zajištění nezasloužil zaměstnáním, je odkázán na podporu rodiny. Zabezpečení atypických domácností, např. samoživitelek, je zajištěno sociální dávkami, které fungují jako záchranná síť a jsou financovány z daní.⁴⁷

1.4.2 Skandinávský model

Skandinávský nebo-li severský či sociálnědemokratický model je založen na univerzalizmu, což znamená, že všichni občané jsou zaopatřeni proti sociálním rizikům nezávisle na své výdělečné činnosti a míra jejich zaopatření je ze všech typů sociálních států nejvyšší. Typickým představitelem tohoto typu je Švédsko. Stát je zodpovědný za blahobyt všech občanů a sociální práva jsou rozvinuta v plné šíři. Tento typ byl ve skandinávských zemích umožněn typem ekonomiky zaměřené na export, nadprůměrnou vzdělaností obyvatel a vysokou zaměstnaností. Distribuce příjmů byla výrazně egalitářská a spolu s vysoce

⁴⁷ Srov. Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-41-5, s. 52-53.

progresivním zdaněním vedla k tomu, že míra nerovnosti na úrovni domácností byla nepoměrně nižší než v ostatních částech Evropy. Odbory a profesní korporace měly silný vliv v ekonomice a trh práce byl ze strany státu regulován. Ve financování a poskytování sociální péče dominuje stát, stejně tak v penzijním systému, kde soukromé subjekty měly donedávna jen nepatrný význam. Ve Švédsku je silný sektor veřejných služeb; je v něm zaměstnána asi třetina všech zaměstnanců. Existuje hustá síť služeb péče o děti a seniory, v nichž pracují především ženy, a proto je i míra zaměstnanosti žen velmi vysoká.⁴⁸

1.4.3 Reziduální model

Reziduální nebo-li anglosaský či liberální model sociálního státu, jehož typickým zástupcem je Velká Británie, je trochu atypický; zatímco základní funkcí sociálního státu je působit jako korektiv tržního mechanismu, tak anglosaský sociální stát naopak požaduje, aby všechny instituce sociální politiky byly tržně konformní. Na základě toho si mohou sociální práva nárokovat jen tolik prostoru, kolik jim ho ponechá tržní mechanismus. Je ale zřejmé, že tato skutečnost zakládá vysoce flexibilní charakter reziduálního modelu vzhledem k požadavkům ekonomické globalizace. Systém, který inicioval, jak již bylo řečeno, Beveridge počátkem 40. let 20. století, měl sice prvky liberální, ale ještě silné rysy sociálně demokratické. Reformami, které zahájila Margaret Thatcherová, vznikl systém sociálního státu Velké Británie ryze liberální. Beveridgeův model byl charakteristický svým univerzalizmem, ale na rozdíl od skandinávského modelu byly služby sociálního státu chápány jen jako minimální, pouze chránily příjemce před největší bídou. Tím je charakteristická liberální politika; nutí aktéry systému přejímat vlastní zodpovědnost a jen ti, kteří v této oblasti selžou, mohou očekávat minimální pomoc, a to v případě, že prokážou její potřebnost. Sociální opora nemá preventivní charakter a nemá podobu práva na

⁴⁸ Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-41-5, s. 55.

sociální zajištění. Sociální rizika jsou vymezena velmi úzce a pomoc nastupuje až tehdy, kdy všechny ostatní prostředky selžou včetně pomoci rodiny. V tomto systému neexistuje vazba mezi dřívějšími příjmy a výší zajištění. Každý platí ze zákona na své zajištění stejně nízkou částku a v případě nouze dostává každý stejně skromné minimum. Anglosaský systém je založen na akceptování flexibilizace trhu práce a na snaze přenést na rodinu část dřívějších povinností státu.⁴⁹

1.4.4 Rudimentální model

Rudimentální nebo-li jižní či latinský model sociálního státu se rozvíjí s určitým zpožděním a s řadou odlišností od ostatních evropských států. Typickým příkladem je Španělsko. Občas se o tomto modelu hovoří také jako o „duálním“ státu, protože obsahuje jak prvky konzervativního modelu, např. důchodové zajištění a zajištění v nezaměstnanosti je hrazeno z příjmů ze zaměstnání, tak modelu severského, např. zdravotní péče a vzdělávání jsou financovány z daní. Dají se v něm identifikovat i prvky liberálního modelu, např. nízká míra sociálního zajištění příjmově podprůměrných skupin. Nejvýraznější zvláštností tohoto jihoevropského modelu je silná úloha rozvětvené rodiny, která vykonává řadu sociálních funkcí, a tak sociálnímu státu významně ulehčuje. Žije zde společně několik generací a rodinná síť je oporou v nezaměstnanosti a ve stáří. Hlavou rodiny je muž – živitel, matka zůstává zpravidla v domácnosti, což je znak i konzervativního státu.⁵⁰

⁴⁹ Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-41-5, s. 57-58.

⁵⁰ Srov. tamtéž, s. 59.

1.4.5 Evropský sociální model

V návaznosti na typologii bych zmínila evropský sociální model, který je v současnosti možné definovat jako specificky evropský typ sociálního státu, a to tzv. *“evropský welfare state nebo-li evropský sociální model,”*⁵¹ Tento model je prosazován evropskou unií a jejími institucemi s cílem překonávat rozdíly mezi jednotlivými domácími tradicemi a garantovat určitý celoevropský standard sociálního státu.

Pro Českou republiku je charakteristický kontinentální model sociálního státu, jehož typickým představitelem je Německo nebo Francie; tento typ je popsán v předchozím textu. Přestože jsou mezi sociálními modely jednotlivých evropských států výrazné rozdíly, mají stejný základ spočívající v hodnotách rovnosti, nediskriminace, solidarity a přerozdělování s cílem zajistit bezplatný či levný přístup ke vzdělání, zdravotní péči a dalších veřejných služeb. Protože je tento typ založen na tzv. evropských hodnotách, je možné ho nazvat evropským sociálním modelem.⁵²

Podstatným rysem tohoto modelu je jeho nadnárodní základ. *Welfare state* garantovaly vždy národní státy, u evropského modelu je to Evropská unie. Evropské instituce vytvářejí v tomto smyslu legislativu, jejímž cílem je postupné převzetí sociální, zdravotní, pracovněprávní, trestněprávní, daňové, vzdělávací a další agendy. Výsledkem je řada legislativních dokumentů v čele s tzv. sociální chartou.⁵³

1.4.6 Typy *welfare state* z pohledu současnosti

V současné době se hovoří o krizi sociálního státu. Je zřejmé, že sociální stát, aby mohl dobře fungovat, potřebuje na jedné straně prosperující trh práce a na

⁵¹ FAJMON, H. *Slovníček evropských levicových pojmů. Evropský sociální model*. Brno: 2008. ISBN 978-80-7325-160-4, s. 24.

⁵² Srov. tamtéž, s. 24.

⁵³ Srov. tamtéž, s. 24-25.

straně druhé soudržnou rodinu schopnou podpořit své členy v případě nesnáží.⁵⁴ Tyto předpoklady se zásadním způsobem změnilly, a proto v této souvislosti vystupují do popředí nevýhody a slabiny jednotlivých modelů.

Kontinentální model, který byl až do 70. let minulého století považován za vzorový příklad sociálního zabezpečení, je v posledních letech často kritizován kvůli své nepružnosti, jež mu brání reagovat na postupující globalizaci. Tento systém spočívá totiž na předpokladu vysoké zaměstnanosti, protože je financován více než ze dvou třetin z příspěvků zaměstnanců a zaměstnavatelů. Vzrůst nezaměstnanosti, snižování ceny práce v rámci potřebné konkurenceschopnosti snižuje přítok peněz do systému, ale zároveň zvyšuje poptávku po sociálním zajištění. Pro fungování tohoto modelu je nezbytné, aby plnohodnotná zaměstnání byla ve většině. Zároveň se ukazuje závislost na rodinném a profesním postavení jako neadekvátní v době, kdy klasická forma rodiny a domácnosti přestává být pravidlem. V Německu panuje neochota zřeknout se kontinentálního modelu, protože tam existuje velká skupina dobře placených zaměstnanců, kterým tento systém garantuje vysokou životní úroveň i tehdy, když se ocitnou mimo pracovní trh. Další oporou systému je asi 20 milionů důchodců, kteří by se mohli stát jedněmi z obětí zeštíhlování sociálního státu, a v neposlední řadě jsou to zaměstnanci veřejného sektoru placení státem a požívající privilegované sociální zajištění.⁵⁵

Rovněž skandinávský model ještě v 80. letech minulého století patřil k nejobdivovanějším typům sociálního státu. Ale na přelomu 80. a 90. let dochází v severských zemích ke zpomalení ekonomiky, k prudkému nárůstu nezaměstnanosti a veřejné zadluženosti. Vládnoucí sociálnědemokratické strany se začínají chovat více tržně a začíná být silně diskutován vztah mezi sociálním zajištěním a konkurenceschopností země v rámci globalizované ekonomiky. Objevují se úvahy o příliš vysokém zdanění. Dochází k nárůstu dlouhodobé nezaměstnanosti, a tím ke zvýšenému náporu na veřejné prostředky. Severské firmy se brání vysokému zdaňování a roste tlak na financování sociální politiky

⁵⁴ Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-41-5, s. 19.

⁵⁵ Srov. tamtéž, s. 53-54.

z pojištění. Zároveň se zvyšuje tlak na flexibilizaci práce, je snaha aktivizovat nezaměstnané, aby brali jakoukoliv i nekvalifikovanou práci. Dá se říci, že sílí obavy, aby globalizace neohrozila dosavadní politický konsensus, který byl založen na plnohodnotných formách práce a od nich odvozené schopnosti platit vysoké daně, z nichž je možné financovat velkorysou sociální politiku.⁵⁶

Reziduální systém se v současnosti vyznačuje poměrně nízkou mírou sociálních výdajů v poměru k hrubému domácímu produktu. Cenou za tuto skutečnost je to, že nejen domácnosti s průměrným, ale i podprůměrným příjmem jsou vystaveny platným tržním cenám bydlení, zdravotní péče apod. Důraz je však kladen na soukromé pojištění proti rizikům. Do soukromého sociálního zabezpečení je směřováno jen minimum dotací, rovněž i do sociálních služeb. Britská premiérka Thatcherová výrazně zredukovala veřejné výdaje a také došlo k významným škrtům v sociálním zajištění, byly sníženy přídatky na děti, snížena podpora v nezaměstnanosti, zrušena minimální mzda, sníženy mzdy pracovníků ve veřejném sektoru a snížena státní podpora vědeckého výzkumu a rozvoje. Zároveň došlo ke snížení daní pro podnikatele, k prudkému rozvoji méně hodnotných forem práce a k privatizaci v oblasti sociálního zabezpečení. Podle Kellera způsobily reformy řadu negativních sociálních dopadů; vzrostl počet chudých a zvýšila se míra sociální nerovnosti.⁵⁷ Matoušek se domnívá, že tato reforma přinesla pozitivní výsledky, ale nedostatek vidí v tom, že tento systém redukuje nabídku nelukrativních služeb a naopak může vytvářet přebytek služeb, jejichž poskytování se vyplácí.⁵⁸ Osobně preferuji tento typ sociálního státu; podle mého názoru vrací rodině její původní sociální funkci a člověku odpovědnost za svůj život.

Sociální státy jižního typu, kde je uplatňován rudimentální model, jsou ve složité situaci, protože na ně působí několik protikladných faktorů. Jednak je to značný potenciál pro rozvoj sociálního státu, s jehož vývojem začaly nejpozději,

⁵⁶ Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-41-5, s. 55-56.

⁵⁷ Srov. tamtéž, s. 58-59.

⁵⁸ Srov. MATOUŠEK, O. *Sociální služby. Legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-310-9, s. 61.

ale na druhé straně se na nich projevuje také tlak globalizace, který působí proti dohánění evropských standardů. Mluví se o nutnosti přizpůsobit se adaptačními programy globálním tlakům světové ekonomiky, ale v praxi ke škrtům v sociálních výdajích nedochází, postupuje se pouze opatrně k racionalizaci v některých oblastech. Ve Španělsku došlo v průběhu 80. let k univerzalizaci péče o zdraví a k rozvoji vzdělanostní politiky, které jsou placené ze státních příjmů. Na přelomu 80. a 90. let byl zaveden minimální příjem, rodinné dávky, dávky pro nepojištěné lidi staré a nemožící. Zároveň však Španělsko zasáhl prudký růst nezaměstnanosti, podpora nezaměstnaných začala být omezována, dávky jsou snižovány a omezují se více na dlouhodobě nezaměstnané živitele rodin. Ve druhé polovině 80. let se ztížil přístup ke starobním důchodům. Zájemci o plnou penzi musí mít odpracováno více let a je prodloužena doba, po kterou si musí na důchod platit. Od počátku 90. let jsou snahy snížit veřejné výdaje na zdravotnictví, které však naráží na tvrdý odpor.⁵⁹

V dnešní době probíhá spor o podobu evropského sociálního státu, a to mezi zastánci Evropské unie a tzv. euroskeptiky; spor spočívá v tom, zda je třeba legislativní harmonizace či nikoliv. Zastánci tvrdí, že harmonizace systémů povede k větší prosperitě jednotlivých států, naopak euroskeptici říkají, že jsou naopak výhodnější vzájemně si konkurující národní modely, které odpovídají jednotlivým státům na základě národních tradic a dle jejich politické volby. A v tomto kontextu stojí i otázka atraktivnosti evropského sociálního modelu pro Českou republiku.⁶⁰

Evropský sociální model, který si zakládá na tzv. evropských hodnotách a v tomto smyslu se vymezuje, zpochybňuje Karel Schwarzenberg a staví ho do protikladu ke Spojeným státům. Podle něj hovořit o evropských hodnotách je nesmyslné, jelikož základní hodnoty pochází z křesťansko židovské a antické tradice a tyto hodnoty, byť různě formulované, jsou společné jak Evropě, tak USA. Levice namítá, že evropské státy vyvinuly od 2. světové války sociálněji

⁵⁹ Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-41-5, s. 59-60.

⁶⁰ Srov. FAJMON, H. *Slovníček evropských levicových pojmů. Lidská práva*. Brno: 2008. ISBN 978-80-7325-160-4, s. 27.

systemy než jaký existuje ve Spojených státech.⁶¹ Tento názor podporuje Sojka, který říká, že „přístupujeme-li k hodnocení rozvoje soudobých sociálně ekonomických systémů z hlediska kvality života, v níž mají ekonomické faktory významné, nikoli však určující místo, pak lze evropský model považovat za humánnější a vhodnější.“⁶²

Nejedná se však pouze o evropský systém; každý stát se nějakým způsobem pokoušel řešit sociální otázku a lišily se pouze metody provedení. Američané vždy podporovali spíše individuální postoj, tedy že se člověk musí o sebe postarat sám. Schwarzenberg uvádí, že sociální systém v Evropě je do jisté míry dědictvím silných monarchistických evropských států. Typickým příkladem je Švédsko. Na jeho příkladu lze pozorovat, že až do počátku 20. století bylo formováno velmi silným postavením panovníka a jeho byrokracie, a ta byla silně propojena s luterskou švédskou státní církví. Změna nastala po vlně sekularizace, která prošla celou Evropou. Nyní je možno říci, že byrokracie ve Švédsku už není závislá na králi, ale na sociálně demokratické vládě a myšlenka státní církve byla nahrazena ideologií sociální demokracie. Schwarzenberg tvrdí, že podobný vývoj zasáhl i jiné státy Evropy. Naopak tam, kde centrální moc tradičně silná nebyla, jako ve Švýcarsku, sociální systém nebyl ústředně řízený, a proto také nebyl vnímán jako základní hodnota státu. Američané vycházejí z toho, že jsou zabezpečeni lépe, když se včas naučí postarat se sami o sebe, zatímco evropské státy vycházejí z myšlenky, že je lépe, když se o lidi postará stát.⁶³

⁶¹ Srov. SCHWARZENBERG, K. *Evropské hodnoty? Pojem, který nemám rád*. Bulletin OI [online], č. 185, [cit. 2009-03-29]. Dostupné na www: <<http://www.obcinst.cz/cs/EVROPSKE-HODNOTY-Pojem-ktery-nemam-rad-c1073/>>.

⁶² SOJKA, M. Státní pokladna není rodinná kasa. *Ekonom*, 2009, roč. 53, č. 13, s. 47

⁶³ Srov. SCHWARZENBERG, K. *Evropské hodnoty? Pojem, který nemám rád*. Bulletin OI [online], č. 185, [2009-03-29]. Dostupné na www: <<http://www.obcinst.cz/cs/EVROPSKE-HODNOTY-Pojem-ktery-nemam-rad-c1073/>>.

2. Sociálně etický rozměr *welfare state*

K člověku patří jednak jeho individualita a pak i jeho bytí sociální, podle Martinka jeho socialita. S vědomím osobního já je nám dáno i vědomí o druhém. Člověk potřebuje ke svému všestrannému rozvoji druhé, a tím je odkázán na společenství, které je podmínkou pro individuální rozvoj. K osobnosti člověk zraje svými sociálními kontakty; existuje vzájemná závislost mezi jedincem a společností. Ze sociální přirozenosti člověka vyplývá pro něj otázka po smyslu a hodnotě, která vyžaduje společné normy sociálního chování.⁶⁴

Jak bylo již řečeno v úvodu, sociální etika se věnuje morálnímu hodnocení sociální skutečnosti, potažmo sociálních útvarů. Ústřední otázkou je, zda jsou dané institucionální útvary spravedlivé. Sociální etika na základě daných kritérií posuzuje vztahy, struktury, systémy pravidel, řády po stránce jejich spravedlnosti. Snaží se kriticky posoudit institucionální útvary a v případě, je-li to třeba, předložit návrhy na jejich zlepšení. Je třeba znovu zdůraznit, že stav těchto útvarů, jejich vznik i změnu nelze bezvýhradně vztahovat k osobní odpovědnosti jednotlivce. Témata sociálně etické reflexe jsou například hospodářský řád, ústavy, právní systémy, mezinárodní vztahy, systémy sociálního zabezpečení, pomoc rodinám apod.⁶⁵ Cílem mého snažení je v tomto případě sociálně etické vyhodnocení fungování institucí sociálního státu.

2.1 Křesťanská sociální etika

Křesťanská sociální etika představuje jednu ze sociálně etických pozic. Podle Anzenbachera lze definovat specifickou povahu křesťanské sociální etiky pouze s odvoláním na Písmo svaté. Křesťanská víra z něho čerpá jistoty, které jsou rozhodující pro křesťanskou praxi, a proto určují sociálně etické reflexi

⁶⁴ Srov. MARTINEK, C. *Cesta k solidaritě*. Svitavy: Trinitas, 1998. ISBN 80-86036-07-3, s. 43-44.

⁶⁵ Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*. Brno: 2004. ISBN 80-325-030-6, s. 12.

určitý zásadní směr. Z těchto základních jistot o podstatě a určení člověka a o lidské společnosti vyplývají nejobecnější kritéria pro uspořádání sociální skutečnosti tak, aby sloužila obecnému dobru.⁶⁶

Potřebu společného dobra zdůrazňuje ve 20. století opět církev. Po pádu komunismu v České republice, ale i dalších zemích se objevují církevní dokumenty, katolické i ekumenické, v nichž se církev znovu hlásí ke svému závazku být strážcem společného dobra.⁶⁷

II. Vatikánský koncil v konstituci *Gaudium et spes* postihuje vzájemnou závislost mezi lidskou osobou a lidskou společností. „Ze stále těsnější vzájemné závislosti, která postupně nabývá celosvětového rozsahu, plyne, že se obecné blaho – čili souhrn podmínek společenského života, které jak skupinám, tak jednotlivým členům dovolují úplnější a snazší dosažení vlastní dokonalosti – stává stále všeobecnějším; z toho vyplývají práva a povinnosti, které se týkají celého lidstva. Jakákoli skupina musí mít na zřeteli potřeby a oprávněné nároky jiných skupin, ano i obecné blaho celé lidské rodiny.“⁶⁸

V období po koncilní konstituci *Gaudium et spes* zdůrazňuje církev právo člověka na to, aby byl v sociální spolupráci uznáván jako subjekt, především v pracovním procesu, jehož má být člověk „původce, střed a cíl“.⁶⁹ Toto právo je zdůrazněno zvláště v encyklice *Laborem exercens*, jelikož v něm vidí podmínku „splnění osobního povolání, které je mu vlastní právě proto, že je člověk.“⁷⁰

Sociální myšlení církve utvářely již základní pravdy obsažené v evangeliu. Ježíš Kristus prohlašuje a potvrzuje zásadní rovnost a důstojnost všech lidí bez rozdílu národnosti a rasy, kultury, politické příslušnosti nebo sociálního postavení. V jeho poselství je obsažen člověk jako bytost svou povahou sociální. Ze základní rovnosti všech lidí vyplývá nutně požadavek, aby se sociální vztahy vyvíjely

⁶⁶ Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*. Brno: 2004. ISBN 80-325-030-6, s. 15.

⁶⁷ Srov. MLČOCH, L. *Ekonomie důvěry a společného dobra*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2005. ISBN 80-86729-20-6, s. 30.

⁶⁸ *Gaudium et spes*, čl. 26.

⁶⁹ Tamtéž, čl. 63.

⁷⁰ *Laborem exercens*, čl. 6.

podle kritérií solidarity, tzn. „na základě spravedlnosti oživané a doplňované láskou“.⁷¹

Katolická církev rozvíjela ve své nauce a sociální praxi principy obsažené v evangeliu a snažila se o jejich zdokonalení v duchu spravedlnosti a lásky. Svoji evangelizační činnost spojovala s charitativními a sociálními úkoly. Církevní otcové jsou známi jako původci různých charitativních zařízení jako byly nemocnice, útulky pro poutníky, sirotky a přestárlé, hospice pro nevléčitelně nemocné apod.⁷²

Katolíci si začali velmi brzy uvědomovat potřebu vytvořit zásady spravedlivého sociálního řádu již krátce po rozvoji průmyslové výroby v první polovině 19. století. V této době již nestačila charitativní činnost církve, ale bylo potřeba zaujmout stanovisko ke změně sociálních poměrů a k novým sociálním problémům.⁷³

První sociální encyklikou papeže Lva XIII. *Rerum novarum* roku 1891 se datuje novodobé sociální učení církve. Tato encyklika byla věnována dělnické otázce. V ní papež Lev XIII. upozorňuje na fakt, že rovnost všech lidí je utopie. Církev měla a má především zájem stát se partnerem v dialogu o sociálních otázkách. V dalších sociálních encyklikách papeži podávají názorný obraz sociálního učení církve, které zdůrazňují na prvním místě důstojnost člověka jako obrazu Božího, dále celosvětovou solidaritu a starost o sociální spravedlnost. Církev učí, jak správně užívat bohatství, ale zároveň ukazuje smysl a hodnotu námahy a utrpení.⁷⁴

Další významnou sociální encyklikou je *Centesimus annus*, v níž poukazuje papež Jan Pavel II. na to, jak pravděpodobně dobře myšlené budování sociálního státu mělo tři nepředvídané důsledky. Jednak se ukázalo, že programy o chudé jsou nadmíru drahé, mnohem dražší, než jejich zastánci odhadovali. Dále došlo k tomu, že se péče stále více byrokratizovala a vzdálila ty, kteří rozhodují, od těch, kterým mají pomáhat. A v poslední řadě jsou tyto plány často

⁷¹ MARTINEK, C. *Cesta k solidaritě*. Svitavy: Trinitas, 1998. ISBN 80-86036-07-3, s. 61.

⁷² Srov. tamtéž, s. 62.

⁷³ Srov. tamtéž, s. 62.

⁷⁴ Srov. tamtéž, s. 67.

kontraproduktivní a vyvolávají horší problémy než ty, u kterých se začínalo.⁷⁵ *Centesimus annus* k problému sociálního státu říká: „Sociální stát, který přímo zasahuje a olupuje společnost o její odpovědnost, způsobuje ztrátu lidské energie a přebujelost státního aparátu, který ovládá více byrokratická logika než snaha posloužit občanům; ruku v ruce s tím jde nesmírné zvyšování výdajů. Zdá se, že nouzi skutečně lépe zná a nakupené potřeby dokáže lépe uspokojovat ten, komu jsou nejbližší a kdo se stává bližním strádajících. Je třeba dodat, že často nevyžaduje určitý druh potřeb pouhou hmotnou podporu, nýbrž že je třeba vyslyšet hlubší lidskou bídu a požadavky.“⁷⁶

2.2 Sociální spravedlnost

Jak bylo již uvedeno, sociální etika se ptá, zda jsou jednotlivé institucionální útvary spravedlivé či nespravedlivé. Je proto nezbytné vysvětlit, co je to sociální spravedlnost ve vztahu k sociální státu.

Cílem sociálního státu je dosažení sociální spravedlnosti; tento termín je jedním z nejužívanějších v rozpravách o etice a politice. Je to relativně nový výraz, použil ho papež Pius XI. ve své encyklice *Quadragesimo anno*, jež byla reakcí na hospodářskou krizi.⁷⁷ Výraz sám a jeho základní idea mají své kořeny již u Aristotela; jádrem myšlenky je podle Novaka to, že „v dobách války, obsazení a exilu bylo pro jednotlivce obtížné žít zdravým morálním životem.“⁷⁸ Bylo také pozorováno, že etika jedinců je silně ovlivňována étosem města, ve kterém žili. Zdá se proto, že přinášet oběti za účelem udržení zdraví a síly města je dobrý a ctnostný čin, který by měl dostat zvláštní název, jiný než spravedlnost, která spočívá v tom, že poskytuje jedinci to, co mu náleží. Tato myšlenka byla později nazvána „obecná spravedlnost“ a až Pius XI. ji nazval spravedlností

⁷⁵ Srov. MARTINEK, C. *Cesta k solidaritě*. Svitavy: Trinitas, 1998. ISBN 80-86036-07-3, s. 67.

⁷⁶ *Centesimus annus*, čl. 48.

⁷⁷ Srov. NOVAK, M. *Sociální spravedlnost*. Bulletin OI [online], [cit. 2009-02-04]. Dostupné na [www: <http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-SPRAVEDLNOST-e543/>](http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-SPRAVEDLNOST-e543/).

⁷⁸ Tamtéž.

sociální. Směřovala k formě spravedlnosti, jejímž objektem bylo společenství, nikoliv přímo jedinec.⁷⁹

Sociální spravedlnost chápeme jako „*spravedlnost, jež vyplývá ze základní normy dobrého řádu odpovídajícího obecnému blahu.*“⁸⁰

Uvnitř sociální spravedlnosti rozlišujeme čtyři dílčí aspekty. První je spravedlnost komutativní, ve které jde o respekt k lidské důstojnosti každé jednotlivé osoby v případě smluv při sociální spolupráci a o slušnost a spravedlnost podmínek smlouvy. Dalším aspektem je spravedlnost kontributivní nebo-li participativní. Zde jde o to, že lidé mají povinnost podílet se aktivně a produktivně na společenském životě a společnost jim tuto účast musí umožnit. Třetím dílčím aspektem je spravedlnost distributivní či podílná, což znamená, že přidělování moci a příjmů ve společnosti je nutné hodnotit podle důsledků pro jednotlivé osoby. Poslední aspekt je spravedlnost procedurální či-li legální, ve které jde o formální a procedurální stránku, tedy o uskutečňování a nalézání práva.⁸¹

V dnešní době se hovoří o sociální spravedlnosti ve všech politických stranách. Swift uvádí k pojmu spravedlnost Rawlsovo tvrzení, že „*spravedlnost je základní ctností společenských institucí.*“⁸² Podle Novaka máme dvě alternativy pro pojem „sociální spravedlnost“. Je sociální spravedlnost abstraktním ideálem? Nebo je to naopak ctnost, kterou praktikují jednotlivci? A vztahuje se tento výraz k něčemu, co je vlastní společnosti nebo k něčemu, co je vlastní jednotlivci? Většina těch, kdo užívají výraz sociální spravedlnost, nehovoří o tom, co mohou udělat jako jednotlivci, ale hovoří o tom, co může udělat vláda, tedy nikoliv jako o ctnosti, kterou konají jednotlivci. Mluví o sociální spravedlnosti jako o charakteristickém rysu společnosti. Novak má na mysli zvláště situace nerovnosti, stav, který může napravit redistribuce. Lidé, kteří tento pojem

⁷⁹ Srov. NOVAK, M. *Sociální spravedlnost*. Bulletin OI [online], [cit. 2009-02-04]. Dostupné na www: <<http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-SPRAVEDLNOST-c543/>>.

⁸⁰ ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*. Brno: 2004. ISBN 80-7325-030-6, s. 223.

⁸¹ Srov. tamtéž, s. 224-225.

⁸² SWIFT, A. *Politická filozofie*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-859-7, s. 21.

používají, zamýšlejí použít moci státu k prosazení redistribuce příjmů nátlakem, aby bylo dosaženo sociální spravedlnosti.⁸³

Pro správné vysvětlení pojmu „sociální spravedlnosti“ je nutné podle Novaka objasnit ještě pojmy „obecné dobro“ a „svobodná osobnost“. Aristoteles řekl, že základem pro blaho člověka je blaho města. A proto je pro lidskou bytost nejlepší žít v takovém vládním systému, který rozvíjí to nejlepší, co v ní je. Z toho Aristoteles odvozuje, že etika začíná v politice. Tvrdí, že ctnost spravedlnosti spočívá zpravidla v tom, že každému poskytujeme to, co mu náleží; obvykle je to vyjádřeno osobním vztahem. Až s křesťanstvím a židovstvím se objevil nový pohled. A to, že Bůh stvořil každého člověka podle svého obrazu; každý člověk je jedinečný. Stvořitel jej obdařil podílem na svých vlastních schopnostech, dal jim svobodu a odpovědnost a tedy, vybavil je nezczitelnými právy.⁸⁴

Je zřejmé, že abychom rozuměli pojmu „sociální spravedlnost“, musíme chápat pojem obecného dobra, dobra obce, jako v jistém smyslu nadřazený dobru jedince. Je však třeba uvažovat podle Novaka také druhý pojem, a to jsou nedotknutelná práva jedince vůči státu a dokonce i vůči společnosti. Tato dvě pojetí sladil sv. Tomáš Akvinský; k pojmům obecného dobra a společnosti připojil představu, že součástí obecného dobra je možnost lidské bytosti stát se plnou osobností.⁸⁵

V kontextu svobodné společnosti znamená sociální spravedlnost provádění těch zvyklostí, jejichž prostřednictvím se jednotlivci sdružují s ostatními, spolčují se za účelem spolupráce a zvelebují město, ve kterém žijí. To je společenská ctnost hned dvojího významu. Jednak je to zvyklost spolupracovat s ostatními a pak konání dobrých věcí pro společenství jako celek. Zdrojem této ctnosti je osobní iniciativa, ale jejím cílem je prospěch společnosti.⁸⁶

⁸³ Srov. NOVAK, M. *Sociální spravedlnost*. Bulletin OI [online], [cit. 2009-02-04]. Dostupné na [www: <http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-SPRAVEDLNOST-c543/>](http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-SPRAVEDLNOST-c543/).

⁸⁴ Srov. tamtéž.

⁸⁵ Srov. tamtéž.

⁸⁶ Srov. SWIFT, A. *Politická filozofie*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-859-7, s. 23.

2.3 Princip solidarity

Nejstarší známé uspořádání sociálních věcí bylo založeno na společném úsilí, tedy na solidaritě rodu s cílem přežít. Dodnes je možné se např. na Balkáně setkat s vysokým stupněm rodové solidarity. Rodinná společenství poskytovala každému příslušníkovi místo a práci v rodině podle jeho schopností a tomu odpovídající podíl na stravě a předmětech denní potřeby.⁸⁷

Princip solidarity představuje základní pilíř lidské společnosti; vychází z příkazu lásky k bližnímu a z toho, že máme nést břemena jeden druhého. To znamená, že každý je povinen rozvíjet nejen vlastní osobnost, ale kromě toho i usilovat o rozvíjení hodnot ve společenství s druhými. Podle principu solidarity by se mělo řídit uspořádání společnosti. Solidarita se vztahuje na všechny lidi bez ohledu na jejich národnost, rasu či třídu. Předpokladem solidarity je svědomí člověka a jeho přirozený etický smysl.⁸⁸

O principu solidarity mluví výslovně až papež Jan Pavel II., který říká: „*Je to pevná a trvalá odhodlanost usilovat o obecné blaho neboli dobro všech a jednoho každého, protože všichni jsme odpovědni za všechny.*“⁸⁹

Anzenbacher vymezuje z hlediska sociálně etického upřesnění principu solidarity dvojí rozlišení. Jednak mezi rovinou spravedlnosti a rovinou dobrého života a druhé rozlišení mezi pohledem sociálně etickým a individuálně etickým. Podle něj je toto rozlišení nutné vzhledem k tomu, že je rozdíl mezi solidaritou po stránce spravedlnosti a sociální etiky a solidaritou ve smyslu charitativní a dobročinné ochoty pomoci. Jako sociálně etický princip se princip solidarity týká sociální skutečnosti, tedy oblasti institucionální, sociálních interakcí zařazených do sociálních struktur, řádů a vztahů. Princip žádá, aby solidarita pronikla do těchto regulačních systémů a rámcových podmínek a aby je formovala. K tomu přistupují také různé neformální instituce, které se na základě

⁸⁷ Srov. TOMEŠ, I. *Sociální politika. Teorie a mezinárodní zkušenost*. 2. přeprac. vydání. Praha: Socioklub, 2001. ISBN-80-86484-00-9, s. 32-33.

⁸⁸ Srov. MARTINEK, C. *Cesta k solidaritě*. Svitavy: Trinitas, 1998, ISBN 80-86036-07-3, s. 152.

⁸⁹ *Sollitucido rei socialis*, čl. 38.

dobrovolnosti angažují za solidaritu ve společnosti. Jsou to např. charitativní instituce, sociální hnutí, různé nestátní organizace.⁹⁰

Na druhé straně z pohledu individuálně etického jde podle Anzenbachera o „subjektivní morální solidární smýšlení, tedy o osobní ochotu či pevnou a trvalou odhodlanost na jedné straně praktikovat solidaritu jako konkrétní právní povinnost a jako dobrovolnou charitativní povinnost lásky a na druhé straně angažovat se za utváření institucionální oblasti ve smyslu solidarity.“⁹¹

Anzenbacher rozlišení mezi solidaritou jako závaznou povinností a jako dobrovolnou charitativní ochotou pomoci srovnává s rozlišením z encykliky *Quadragesimo anno*, a to mezi sociální spravedlností a sociální láskou. Lidská společnost nepochybně vyžaduje jak solidaritu včleněnou do právního řádu, tak i nepovinnou ochotu pomoci, praktikovanou v životě.⁹²

Solidární chování občana je morální podmínkou sociálního státu. Solidarita znamená uznání systému sociální pomoci jednak těmi, kteří z něj profitují, ale i těmi, na nichž spočívá. Jak se domnívá Spieker, solidarita znamená poznání, že funkčnost sociálního státu je podmínkou individuálního rozvoje jedince. Pro občana, který přispívá do sociálního systému, je nutné, aby s tímto břemenem souhlasil. A aby se občan takto choval, musí zákonodárce dbát na to, aby zatížení bylo únosné a aby nebylo zvýhodňováno nevhodné chování druhých. Pro toho, kdo pobírá sociální výhody, znamená uznání systému to, že v dávkách vidí nejen podporu utváření vlastního života, ale že je ochoten se jich i vzdát v případě, že jejich pobírání není nutné.⁹³

2.3.1 Krize solidarity

Podle Martinka dnešní společnost trpí nedostatkem solidarity, protože se stále snaží vyhledávat nejrůznější prožitky, které by vedly k co největšímu štěstí.

⁹⁰ Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*. Brno: 2004. ISBN 80-7325-030-6, s. 197.

⁹¹ Tamtéž, s. 200.

⁹² Srov. tamtéž.

⁹³ Srov. SPIEKER, M. *Sociální stát a jeho krize*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1996. ISBN 80-85795-26-4, s. 68.

Svoje tvrzení dokládá poslední sociální encyklikou *Centesimus annus*, ve které se na mnoha místech poukazuje na ztrátu solidarity. Podle něj vyvstává hrozba, že „řetěz solidarity se přetrhne už v základní společenské buňce, v rodině“⁹⁴ Tyto obavy vyplývají z názoru, že je kladen důraz na individualitu a společnost nutí člověka, aby se pevně nespojoval s druhým. Tento jev je popisován i ve světě práce, kde se lidé víc zajímají o výkon než o pravé solidární společenství.⁹⁵

Princip solidarity není chápán správně v případě, že by přikazoval stálé zvyšování sociálních dávek; naopak solidarita musí být i s těmi, kteří platí příspěvky, domnívá se Spieker. Stát musí být solidární s rodinami, které výchovou dětí zajišťují generační smlouvu. Podle něj vzhledem k demografickým změnám, a to je stárnutí populace, je nutné být solidární s budoucími generacemi z důvodu udržení stability sociálního státu.⁹⁶ Spieker říká, že „sociální politika, která uplatňuje sociální spravedlnost teprve při vyplácení dávek, a ne už při shromažďování prostředků, podkopává ochotu k výkonnosti a solidaritu.“⁹⁷

Krizí solidarity z hlediska sociálního státu se zabývá i Ockenfels a ptá se, zda nepodkopal právě sociální stát solidaritu jako ctnost, kterou má uplatňovat každý osobně. A proč vlastně by měl člověk konat dobrovolnou charitu jako věc cti a vážnosti, když už přece je všechno strukturálně uspořádáno shora? Sociální stát tak nahradil drobné úkony lásky k bližnímu jakousi abstraktní státní solidaritou.⁹⁸

Ockenfels má za to, že musí dojít k obnově křesťanské charity, která by zpětně nahradila státní abstraktní solidaritu; poukazuje na příklad USA, kde individuální charita související s osobní vírou je v rozkvětu. „Německým maloměstským očím se možná pragmatictější myšlení a spontánnější činy budou jevit jako typicky americký zlozvyk. Ale ve Spojených státech není církevní

⁹⁴ MARTINEK, C. *Cesta k solidaritě*. Svitavy: Trinitas, 1998, ISBN 80-86036-07-3, s. 154.

⁹⁵ Srov. tamtéž, s. 154.

⁹⁶ Srov. SPIEKER, M. *Sociální stát a jeho krize*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1996. ISBN 80-85795-26-4, s. 64.

⁹⁷ Tamtéž, s. 64.

⁹⁸ Srov. OCKENFELS, W. *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*. Bulletin OI [online], č. 165, ročník 2005, [cit. 2009-02-04]. Dostupné na [www: <http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799>](http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799).

*sociální péče systémově zdaleka tak závislá na „kapitalismu“ jako naše charita na státu. Na charities věnovali Američané v loňském roce dobrovolně zhruba sto padesát miliard dolarů, vedle nichž vypadají naše příjmy z církevních daní a darů jako úplně drobečky“.*⁹⁹ Z toho je patrné, že úpadek náboženství znamená i rozklad přirozené solidarity.

Ztráta víry znamená i pro Buchanana „smrt západu“. Buchanan hovoří o „novém náboženství“ a ptá se, v čem spočívá toto nové náboženství. Podle něj je nová víra vírou tohoto světa, který odmítá uznat jakýkoliv vyšší mravní řád nebo mravní autoritu.¹⁰⁰ Nové náboženství má tyto hlavní axiomy: *„Bůh neexistuje, ve světě neexistují žádné absolutní hodnoty, nadpřirozená sféra je pověra. Veškerý život začíná na tomto světě a zde i končí. Jeho cílem je lidské štěstí na tomto jediném světě, který kdy budeme znát. Každá společnost zavádí vlastní mravní kodex pro svou dobu a každý muž a každá žena má právo dělat totéž. Protože štěstí je cílem života a my jsme racionální bytosti, máme právo určit, kdy bolesti života převáží nad jeho radostmi, a tento život ukončit. Bud' sami, nebo za asistence rodiny či lékařů.“*¹⁰¹

Tomuto tématu se věnuje z pohledu „zvládnutí konečnosti“ i Spieker.¹⁰² Podle něj je jednou z morálních podmínek sociálního státu ujasnění si horizontu života. V sekularizované společnosti převládá strach ze smrti jako z největšího zla, a tím se více člověk orientuje na neustálé hledání štěstí a požitků. Podle Spiekera hrozí nebezpečí sociálnímu státu proto, že mu bude vnucena role zabezpečovat pouze trvalé štěstí a kvalitu života jedince.¹⁰³

Krizi solidarity, která souvisí s rozvojem „modernity“, podrobně rozebírá Keller. Sociální stát byl od počátku založen na moderních hodnotách mezilidské

⁹⁹ OCKENFELS, W. *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*. Bulletin OI [online], č. 165, ročník 2005, [cit. 2009-02-04]. Dostupné na [www: <http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799>](http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799).

¹⁰⁰ Srov. BUCHANAN, P.J. *Smrt západu*. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1103-8, s. 83-84.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 83.

¹⁰² SPIEKER, M. *Sociální stát a jeho krize*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1996. ISBN 80-85795-26-4, s. 69.

¹⁰³ Srov. SPIEKER, M. *Sociální stát a jeho krize*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1996. ISBN 80-85795-26-4, s. 69.

a meziskupinové solidarity; spolu s jeho vývojem však dochází pozvolna k oslabování všech forem solidarity, což se projevuje současně v mnoha oblastech a vztazích již od druhé poloviny 20. století. Keller vyjmenovává oblasti, které jsou poklesem solidarity zasaženy, a je to v souvislosti s flexibilizací práce, krizí rodiny, v důsledku stárnutí populace apod.¹⁰⁴

Proces flexibilizace práce vede podle Kellera k tomu, že pouze část zaměstnanců si podržuje plnohodnotnou práci, tzn. relativně stabilní a dobře placené zaměstnání s perspektivou vzestupu či alespoň udržení pozice. Ostatní klesají na „zaměstnaneckou periferii“; jsou lehce nahraditelní levnější pracovní silou, zbyla na ně pouze dočasná práce, snížená pracovní doba a nízké výdělky. Solidarita mezi různě zvýhodněnými skupinami na trhu práce téměř neexistuje, naopak se mezi nimi zvyšuje rivalita. Pracovníci na okraji trhu práce zase čelí stálým tlakům na snižování mzdy a zhoršování sociálních práv. Ruku v ruce s tímto jevem jde výrazná desolidarizace mezi těmi, kteří práci mají a těmi, kdo nemohou na trh práce proniknout, jako např. mladí lidé hledající první zaměstnání, osamělé matky nebo neperspektivní starší lidé.¹⁰⁵

Stejně jako Spieker se i Keller domnívá, že tak, jako je ohrožena solidarita mezi rodinami s dětmi a bezdětnými páry, je ohrožena také solidarita mezigenerační. Jde o to, že dnešní generace ekonomicky aktivních platí v řadě vyspělých zemích na penzijní zajištění nejvíce v celé historii penzijního pojištění. Generace dnešních seniorů zase pobírá nejvyšší důchody v historii. Vzhledem k demografickému vývoji ti, kdo na dnešní důchodce platí, budou mít pravděpodobně penze výrazně nižší. Podobná souvislost je mezi zdravými a nemocnými. Ekonomicky aktivní generace financuje systém zdravotnictví, ze kterého mnohonásobně více čerpá starší generace, která do tohoto systému nepřispívá.¹⁰⁶

Problém sociálního státu, který se odvolává na princip solidarity, je v tom, že svým fungováním solidaritu ohrožuje. Keller cituje Andrého Gorze, který se

¹⁰⁴ Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-41-5, s. 92.

¹⁰⁵ Srov. tamtéž, s. 92-93.

¹⁰⁶ Srov. tamtéž, s. 93-94.

domnívá, že „peněžní přerozdělování, systémy sociálního zajištění, povinného pojištění, ochrany apod. více či méně úspěšně nahrazovaly mizející solidaritu a slábnoucí sociální vazby. Nevytvářely však solidaritu novou. Stát redistribuoval málo průhledným a nepřímým způsobem část sociálně produkovaného bohatství, aniž by se přitom vytvářely jakékoliv vazby solidarity mezi jednotlivci, vrstvami a třídami. Občané totiž nebyli aktivními subjekty, ale pouze objekty v kategoriích plátců pojištění, daňových poplatníků a adresátů dávek.“¹⁰⁷

Důvod krize solidarity vidí Keller především v oblasti trhu práce a v generačním problému. V obou případech narůstá počet lidí, kteří jsou závislí na přerozdělování příjmů, a to zhoršuje situaci mezi těmi, kdo sociální stát financují, a těmi, kdo z něho profitují. Aby byli odškodněni ti, kteří jsou mimo pracovní trh, musí se stále více zvyšovat zdanění práce. Další důvod poklesu solidarity vidí Kellner ve skutečnosti, že solidarita vyžadovaná jedněmi jde na úkor druhých, kteří se pak cítí znevýhodněni. V rámci sociálního státu tak vznikají nové nerovnosti nejen mezi příjemci sociálního zajištění a těmi, kdo ho hradí, ale také mezi těmi, kdo mají nároky jisté a těmi, kdo si jimi jisti nejsou.¹⁰⁸

Keller cituje německého badatele Kaumanna, který proces desolidarizace vidí v určitých kvalitativních stupních. Počínající fázi nazývá „individuální desolidarizací“; v té jde o snahu jednotlivců účelově využívat zákonů na sociální ochranu, což může mít podobu zneužívání sociálních dávek, daňových úniků či účasti v šedé ekonomice. Již systematictější formou je další fáze, a to je „desolidarizace kolektivní“. Tady jde o snahu celých organizací a firem přehodit břemeno nákladů sociálního státu na ty, kdo mají ve společnosti horší postavení a menší vliv. Tato snaha přechází zpravidla do poslední fáze „kulturní desolidarizace“, což představuje snahu revidovat hodnoty, na nichž je sociální stát založen, nastolit právo silnějšího a výkonnějšího, a tak zpochybnit samotné základy sociálního státu.¹⁰⁹

¹⁰⁷ KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-41-5, s. 94.

¹⁰⁸ Srov. tamtéž, s. 95.

¹⁰⁹ Srov. tamtéž, s. 95.

Pokles meziosobní a meziskupinové solidarity představuje podle Kellera jeden z nejdůležitějších příznaků postupující krize sociálního státu. Autor se rovněž domnívá, že politici pouze zvažují technické problémy jako výši daní, jejich poměr atd., ale nevěnují pozornost, jakou by zasloužila, hodnotě solidarity.¹¹⁰

2.4 Princip subsidiarity

Dalším z pilířů lidské společnosti je subsidiarita. V křesťanském sociálním učení jí náleží zvláštní místo. Na základě principu subsidiarity by se měl tvořit základ budoucího sociálního státu.¹¹¹

Sociální stát, který se orientuje v systému sociálního zabezpečení na principy solidarity a subsidiarity, je na nejlepší cestě k uskutečnění obecného blaha, které představuje souhrn sociálních a politických podmínek možnosti rozvoje člověka.¹¹²

Subsidiarita představuje klasický princip křesťanského učení o společnosti. Upravuje kompetentnost veškerého sociálního jednání tak, že se upřednostňuje iniciativa těch jedinců a skupin, kterým má v případě potřeby pomáhat k svépomoci nejdříve příslušná společenská jednotka a až nakonec stát. Tedy zdola nahoru. Na principu subsidiarity by se měla stavět i sociální politika.¹¹³

Konkrétně to znamená princip, který přikazuje státu nebo nějakému společenství přebírat jen ty úkoly, které jednotliví občané nebo menší společenství nemohou řešit samostatně. Zároveň je v něm obsažen příkaz hledat cesty, které by posílily připravenost společenských subjektů i občanů tak, aby byli mohli

¹¹⁰ Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-41-5, s. 96.

¹¹¹ Srov. OCKENFELS, W. *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*. Bulletin OI [online], č. 165, ročník 2005, [cit. 2009-02-04]. Dostupné na [www: <http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799>](http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799).

¹¹² Srov. SPIEKER, M. *Sociální stát a jeho krize*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1996. ISBN 80-85795-26-4, s. 64-65.

¹¹³ Srov. OCKENFELS, W. *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*. Bulletin OI [online], č. 165, ročník 2005, [cit. 2009-02-04]. Dostupné na [www: <http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799>](http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799).

samostatně zvládnout dané úkoly. Princip subsidiarity připomíná sociálnímu státu, že sociální dávky musí být „*pomocí k svépomoci*.“¹¹⁴

Princip subsidiarity znamená, že stát a společnost mají občanům a malým společenstvím poskytovat podporu a pomoc, ale ponechat jim svobodu. Poprvé tuto tezi formuloval papež Pius XI. v encyklice *Quadragesimo anno*: „*To, co mohou jednotlivci provést z vlastní iniciativy a vlastním přičiněním, se jim nemá brát z rukou a přenášet na společnost. Stejně tak je proti spravedlnosti, když se převádí na větší a vyšší společenství to, co mohou vykonat a dobře provést společenství menší a nižší. To má totiž pak za následek těžké poškození a rozvrat sociálního státu. Neboť každý společenský zásah svým působením a svou přirozenou povahou má přinášet pomoc údům těla společnosti, nikdy je však nemá ničit a pohlcovat.*“¹¹⁵

2.4.1 Krize subsidiarity

Myslím, že je zřejmé, že se v současnosti princip subsidiarity vytrácí z fungování sociálního státu. Na tuto skutečnost poukazuje také Jan Pavel II. v encyklice *Centesimus annus*, kde říká, že „*k tomuto vývoji došlo v mnoha státech, které takto chtěly vhodným způsobem odpomoci všelijaké nouzi a potřebnosti, aby odstranily člověka nedůstojné formy chudoby a strádání. Nechyběly ani výstřelky a zneužívání, které byly v poslední době příčinou ostré kritiky státu blahobytu, označovanému kvůli tomu za pečovatelský stát.*“¹¹⁶

V oblasti sociálního státu musí platit princip subsidiarity, podle kterého se stát nemá vměšovat do záležitostí rodinného života, do práva rodičů na výchovu dětí, do politiky, do záležitostí církve. Podle tohoto principu musí být společnost budována zdola v zařízeních, která jsou nejbližší jednotlivým osobám, a vyšší společenství musí nastoupit až tehdy, když to nižší už příslušné úkoly plnit

¹¹⁴ SPIEKER, M. *Sociální stát a jeho krize*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1996. ISBN 80-85795-26-4, s. 64-65.

¹¹⁵ *Quadragesimo anno*, čl. 79

¹¹⁶ *Centesimus annus*, čl. 48

nemůže. Tak se princip subsidiarity stává principem výstavby svobodné společnosti. Jako příklad lze uvést přerozdělování finančních prostředků, při kterém velkou část pohltí jednotlivé stupně byrokracie, neprůhlednost systému, neefektivní práce jednotlivých institucí apod. oproti přidělení financí zástupcům obcí, které s nimi umějí naložit zpravidla daleko účelněji. Podle principu subsidiarity by kompetence měly být rozděleny logicky a systematicky ve směru od jednotlivců k rodině, obci, kraji až ke státu. Tento princip je efektivní pro celou společnost, ale je také náročný, především na odpovědnost jednotlivce a společnosti.¹¹⁷

Princip subsidiarity spočívá na předpokladu, že zdar lidského života není závislý jen na systému sociálních dávek, ale především na ochotě a schopnosti jednotlivce převzít iniciativu, podstoupit nějakou námahu a odvést práci. To je zárukou toho, že sociální stát bude správně fungovat a nestane se z něj pouze zaopatřovací stát.¹¹⁸

Princip subsidiarity podle Ockenfelse může vytvořit shodu mezi ekonomikou a sociální politikou, protože sociální politika musí být ekonomicky efektivní a financovatelná. Což bude možné až tehdy, až bude opět zdůrazňována individuální zodpovědnost. Ockenfels je toho názoru, že je třeba podle subsidiárního principu provést přestavbu sociálního státu. Tato revize znamená především redukci centralistických státních struktur. Čím jsou tyto systémy anonymnější a nepřehlednější, tím jsou více vystaveny zneužívání ať už vědomému či z nedbalosti. Rovněž je zřejmé, že se stále více ukazují meze financování systémů sociálního zabezpečení, které je zahlcováno novými a novými sociálními problémy, s nimiž je nutné se vyrovnávat.¹¹⁹ Sociální politika se orientuje k „*centralistickému sociálnímu státu a nabývá rysů*

¹¹⁷ Srov. MARTINEK, C. *Cesta k solidaritě*. Svitavy: Trinitas, 1998, ISBN 80-86036-07-3, s. 154.

¹¹⁸ Srov. SPIEKER, M. *Sociální stát a jeho krize*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1996. ISBN 80-85795-26-4, s. 65.

¹¹⁹ Srov. OCKENFELS, W. *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*. Bulletin OI [online], č. 165, ročník 2005, [cit. 2009-02-04]. Dostupné na [www: <http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799>](http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799).

přebujelého státu blahobytu. “ Tento stav opravňuje k obavám, že „*stát blahobytu nakonec požere své vlastní děti.*“¹²⁰

Podle Ockenfelse je v souladu s principem subsidiarity zachování a podpora rodiny, která představuje základní sociální síť. Subsidiární sociální politika začíná u individuální svépomoci, kdy si člověk potřebné obstará soukromě. Pokračuje pak v dobrovolné solidaritě založené na vzájemnosti, až v případě prokazatelné potřeby nastupuje pomoc ze strany státu. Sociální pomoc, jak se domnívá Ockenfels, která subsidiárně nestaví na svépomoci, výhledově vytváří potřebnost a závislost. Proto je nezbytný návrat k primární sociální síti, a tou zůstává rodina; posílit ji, a tím odlehčit sociálnímu státu. Nesmí se zapomínat, že rodinná politika představuje primární a základní formu sociální politiky.¹²¹

¹²⁰ OCKENFELS, W. *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*. Bulletin OI [online], č. 165, ročník 2005, [cit. 2009-02-04]. Dostupné na [www: <http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799>](http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799).

¹²¹ Srov. tamtéž.

3. Člověk jako jedinec a sociální stát

V souvislosti s touto kapitolou je nezbytné zmínit předmět zájmu sociálního státu, a to je člověk. Člověk jakožto obraz Boha, který má v prostoru stvoření zvláštní místo. V člověku vrcholí dílo stvoření a Bůh ho korunuje slávou a důstojností a svěřuje mu vládu nad stvořením. Tato jedinečná důstojnost náleží jenom člověku a je nadřazena všem rozdílům, jež vyplývají z rodu, národní příslušnosti, náboženství nebo třídy. Jelikož byl člověk stvořen jako muž a žena, naznačuje se tím společenská povaha člověka. Ve svém zvláštním postavení je člověk partnerem Boha a je Bohu odpovědný. Platí to jednak pro lidský úkol vládnout nad zemí, kterou má „obdělávat a střežit“, a jednak pro jeho společenské určení.¹²²

3.1 Člověk jako Boží obraz

Bůh stvořil člověka, skrze Ježíše Krista ho vykoupil a osvobodil a přislíbuj mu definitivní naplnění ve slávě nového nebe a nové země. V této skutečnosti najdeme odpovědi na otázky týkající se života. Kdo jsem? Odkud přicházím? Kam jdu? Co mám dělat? Kým mám být? Jde o to, aby se lidská existence zdařila. O to, co máme dělat, abychom v lidské sounáležitosti, spravedlnosti a lásce obhájili svoji lidskou důstojnost. Naše důstojnost nás odlišuje od jiných pozemských tvorů; v ní zakoušíme svou zodpovědnost za sebe i za jiné. Tato schopnost člověka neomezuje, ale naopak osvobozuje a dává radost, že jsme vyvoleni a oprávněni být dobří a činit dobro. Ve svobodě učiněná rozhodnutí jsou našimi rozhodnutími, za která jsme zodpovědní. Svobodu a požadavek svobodného a zodpovědného rozhodování může člověk nejlépe prožívat v lidském společenství. Zkušenost, že vlastní svoboda je podmíněna

¹²² Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*. Brno: 2004. ISBN 80-7325-030-6, s. 16.

svobodou jiných, vedla k všeobecně uznávanému principu: „Co nechceš, aby ti jiní činili, nečiň ty jiným.“¹²³

Berlin říká, že „*šíře mé společenské nebo politické svobody spočívá v absenci překážek nejen pro má skutečná, ale i pro má možná rozhodnutí – pro můj ten či onen způsob jednání, kdybych se pro něj rozhodl.*“¹²⁴

Rozum člověka má povahu svědomí; protože si může dávat sám zákony svého jednání a určovat cíle, nachází se ve svobodě mravního rozhodování a v odpovědnosti za svoji praxi. Smysl a cíl lidského života jsou vztaženy k odpovědné svobodě. „*Důstojnost člověka tedy vyžaduje, aby jednal podle vědomé a svobodné volby, to znamená hýbán a podněcován z nitra osobním přesvědčením, a ne ze slepého vnitřního popudu nebo pouze z vnějšího donucení.*“¹²⁵ Svou svobodu může člověk uskutečňovat jen v komunikaci a spolupráci s druhými lidmi, protože člověk je sociální bytost.

Cena jedince je nadřazena všemu ostatnímu; je postavena výš než zájmy institucí nebo jakékoliv hmotné hodnoty. Proto si jedinec zaslouží péči, ale i úctu, důstojnost a příležitost vyjadřovat svou individualitu. Jedinec má schopnost řídit své kroky, je schopen se rozhodovat, má potenciál určovat své cíle i jich dosahovat. Proto se člověk může rozhodnout, zda bude realizovat své možnosti, nebo je nevyužije a bude jen přežívat.¹²⁶

Myslím, že hodnotu lidské důstojnosti, svobodu a odpovědnost je třeba mít nestále na zřeteli při studiu sociálního státu; jsou to základní aspekty, které vystihují a utváří člověka a ze kterých je nutné vycházet.

S tímto tématem bezprostředně souvisí otázka lidských práv a potažmo práv sociálních.

¹²³ Srov. NĚMECKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE. *Život z víry*. Č. Budějovice: Teologická fakulta Jihočeská univerzita České Budějovice, 2005, s. 16.

¹²⁴ BERLIN, I. *Čtyři eseje o svobodě*. Praha: Prostor, 1988. ISBN 80-7260-004-4, s. 46-47.

¹²⁵ ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*. Brno: 2004. ISBN 80-7325-030-6, s. 183.

¹²⁶ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál 2003. ISBN 80-7178-548-2, s. 68.

3.2 Lidská práva

Člověk má právo jako samostatný subjekt s vlastní hodnotou na soužití ve společném světě s ostatními lidmi. Má právo být svobodný od jakéhokoliv násilí, být svobodný ve svých myšlenkách, ve svém náboženském a politickém přesvědčení. Základem těchto práv je nedotknutelná důstojnost osoby. Z osobní důstojnosti člověka vyplývají principy svobody, rovnosti a samostatnosti. Ty pak tvoří základ pro odvozená lidská práva. Nositelem práv je člověk, protože on je osobou, je pánem svého jednání. Lidská práva jsou nezczizitelná a nedotknutelná.¹²⁷

Od základních lidských práv se odvozuje společné dobro, ale současně musí tato práva být vyvažována odpovídajícími odpovědnostmi. Bez nich vedou nabyté svobody k anarchii. A anarchie není se společným dobrem slučitelná.¹²⁸

V otázce lidských a občanských práv se velmi silně angažuje Evropská unie, která má za cíl vybudovat prostor pro uplatňování jednotné verze lidských a občanských práv. Tato snaha má podobu Charty základních práv a svobod, která byla původně přijata jako samostatný dokument a nyní je součástí Lisabonské smlouvy. Kromě Charty má Evropská unie k dispozici řadu dalších dokumentů, které se váží k otázce práv a mají zásadní charakter pro všechny členské státy. Celkové směřování k jednotnému rámci naráží pochopitelně na různost právních, kulturních a sociálních tradic jednotlivých států.¹²⁹

V dalším textu bych se chtěla věnovat sociálním právům. Ale nejdříve je nutné zmínit dvě pojetí práva. Je to právo klasické a proti němu stojí právo nárokové.

Smyslem klasického práva je ochrana před agresí mocnějšího; takové právo nutí mocné, aby brali vážně jimi uzavřené dohody a využívali své moci jen v rámci společně uznávaných pravidel. Klasické právo vyžaduje soudní moc,

¹²⁷ Srov. NĚMECKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE. *Život z víry*. Č. Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity České Budějovice, 2005, s. 75.

¹²⁸ Srov. MLČOCH, L. *Ekonomie důvěry a společného dobra*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2005. ISBN 80-86729-20-6, s. 33.

¹²⁹ Srov. FAJMON, H. *Slovníček evropských levicových pojmů. Lidská práva*. Brno: 2008. ISBN 978-80-7325-160-4, s. 68.

spravedlnost se tu děje buď domluvou nebo soudním přezkumem jednání stran ve sporu. Zárukou tohoto systému je právní stát. Naproti tomu všechna nároková práva, i když jsou vyslovována ve jménu menšiny, jsou nepřímým uznáním práva vyvolat konflikt a zmocnit se náležitých statků, ať už privilegií, území, výrobních prostředků atd.¹³⁰

3.2.1 Sociální práva

Práva v sociální oblasti vycházejí, jak již bylo řečeno, z nezadatelného práva člověka na život a na rovné zacházení bez jakékoliv diskriminace. Na konci 20. století je právo na život rozvinuto v právo na důstojný život. Co je důstojný život určují mezinárodní smlouvy. Takto obecně formulovaná lidská práva jsou jakýmsi sociálním minimem, které musí každá sociální doktrína státu respektovat.

Přirozeným zdrojem sociálních nároků je každá neutěšená situace žádající nápravu a vzbuzující solidaritu. Sociální práva v tomto smyslu představují kodifikaci ideálů a normativních představ. Sociální práva znamenají uznaný právní nárok osoby na nějakou konkrétní osobní svobodu. Svoboda v lidském s právním smyslu je plně uznána až tehdy, je-li jí přiznána šance, aby jako občan státu mohla vést lidsky důstojný život.¹³¹

V oblasti sociálních práv se jedná o nároková práva, tedy základní sociální práva na životní podmínky, jež jsou zajištěny v té míře, jak je to za daných poměrů při stejných šancích nutné pro využití práv na svobodu a občanských práv. K těmto právům patří právo na sociální zajištění, na zdravotní péči a na bydlení, právo na práci a slušné pracovní podmínky, na zotavenou a volný čas, právo na vzdělání a podíl na kulturním životě. Podle Tomeše se demokratické

¹³⁰ Srov. KABELE, J. *Sociální práva jako novořeč*. OI [online], ISBN 80-900190-5-6. [cit. 2008-11-04]. Dostupné na www: <<http://www.obcinst.cz/clanek.asp?id=504>>.

¹³¹ Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*. Brno: 2004. ISBN 80-7325-030-6, s. 192.

uspořádání společnosti se zabudovanými sociálními zárukami důstojné existence člověka jeví jako přirozený vrchol pyramidy společenského rozvoje.¹³²

Dominantní myšlenkou se stává rovnost příležitostí, což v praxi znamená sociální politikou vyrovnávat objektivně vzniklé nerovnosti mezi lidmi.

Dvojímu pojetí práva, tedy klasickému a nárokovému, odpovídají také dvě pojetí spravedlnosti. Klasickému právu na ochranu před agresí odpovídá spravedlnost typu „být v právu“ v průběhu sporu s druhou stranou. A o tom, kdo je v právu, rozhodne soud. Nároková práva naopak zavádějí pojem spravedlnosti, který určitým skupinám a jednotlivcům poskytuje výsadu být a priori v právu. Soud je vyřazen ze hry, protože nárokové právo je výsledkem soudu společnosti či moci lidu.¹³³

Britský sociolog Marshall hovoří o třech vrstvách práv; práva občanská, politická a nejmladší vrstvu tvoří práva sociální. Mezi ně zařadil záruky jisté míry sociální jistoty pro každého. Nárok na práva občanská a politická bez uznání práv sociálních ještě nezaručuje pro člověka důstojný život. Naopak bez sociálních práv se realizace práv občanských a politických zdá být obtížná a téměř nereálná. Samotná občanská práva nechrání ekonomicky slabší jednotlivce a vrstvy. Podle Marshalla mají být sociální práva určena všem, tedy nejen těm, kteří jsou v důsledku stáří či nemoci handicapováni. Vyrovnání podmínek mezi úspěšnými a neúspěšnými, nemocnými a zdravými, zaměstnanými a lidmi bez práce, mezi starými a ekonomicky aktivními, mezi ženatými a svobodnými, to vše přispívá ke všeobecnému omezení rizik a nejistoty a vede to k pocitu vzájemnosti.¹³⁴

¹³² Srov. TOMEŠ, I. *Sociální politika. Teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha: Sociopress, 2001, 2. vydání. ISBN 80-86484-00-9, s.101.

¹³³ Srov. KABELÉ, J. *Sociální práva jako novořeč*. OI [online], ISBN 80-900190-5-6. [cit. 2008-11-04]. Dostupné na www: <<http://www.obcinst.cz/clanek.asp?id=504>>.

¹³⁴ Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-41-5, s. 21-22.

3.3 Vliv sociálního státu na člověka

„Fit deterior qui accipit, et ad idem semper expectandum paratior“

„Stává se horším, kdo přijímá, a k toho očekávání vždy ochotnějším“

[Tullius, O povinnostech]

V této části bych chtěla poukázat na negativní vliv přebujelého státu blahobytu na člověka. Mám na mysli především svobodnou zodpovědnost jedince vůči sobě samému v protikladu ke ztrátě motivace utvářet vlastní život.

Zároveň myslím i ekonomickou svobodu člověka, kdy jedinec již není vázán pevným společenským systémem založeným na tradici s poměrně úzkým prostorem pro osobní vzestup.¹³⁵ Jedním z pohledů na vliv na individuální zodpovědnost člověka je právě pohled z hlediska sociálních práv.

Mlčoch říká, že *„jablkem sváru nejsou všechny komponenty společného dobra, ale především ty, které se ve státu blahobytu proměnily na sociální práva – politicky nárokováná a dokonce soudně vymahatelná.“*¹³⁶

Apriorní nároková práva vždy skrytě ospravedlňují skupinovou či dokonce státní agresi. Iluzorní sociální jistoty *welfare state* jsou proto vždy vyvažovány pro mnohé skrytou ztrátou svobody, říká Kabele. Ospravedlnění nárokového sociálního práva potřebou, pokud pomineme mezní situace absolutní nouze, je převoditelné na problém dosahování relativní spotřební rovnosti v rámci odstraňování nespravedlivých sociálních rozdílů. V pozadí je tedy spíše ideál rovnosti než solidární pomoci v nouzi. Je třeba zároveň odmítnout ideál sociální rovnosti, protože se váže přímo na kolektivismus a je neslučitelný s otevřenou svobodnou společností. I z naší socialistické minulosti víme, že v jeho jménu může být nastolován totalitní systém, který dovede zajistit pouze rovnost v bezpráví a relativní nouzi. Ideál rovnosti nemůže být uplatněn ani v případech

¹³⁵ Srov. FROMM, E. Strach ze svobody. Praha: Naše vojsko, 1993. ISBN 80-206-0290-9, s. 63.

¹³⁶ MLČOCH, L. *Ekonomie důvěry a společného dobra*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2005. ISBN 80-86729-20-6, s. 34.

nároku na rovnost startovacích podmínek, což vlastně znamená, aby výsledky lidských rozhodnutí a jednání byly stejné bez ohledu na jejich úspěšnost.¹³⁷

Podle Fajmona dochází v současnosti k rostoucímu tlaku na sociální práva, která podle něj nejsou ve své podstatě lidskými právy, protože záleží zpravidla na výkonnosti příslušného hospodářství a na politické dohodě občanů. Patří sem také otázka nárůstu sociálních práv typu práva na práci, práva na bezplatnou zdravotní péči, na bezplatné školství apod. Fajmon se domnívá, že v praktickém životě se jedná o občanská práva a svobody a nikoliv o lidská práva. Občanská práva jsou garantována národními ústavami, národním zákonodárstvím a národními institucemi.¹³⁸

Kabele vyjadřuje názor, že sociální práva paralyzují individuální zodpovědnost za vlastní život a za osoby druhých a působí jako zdroj hromadných individuálních nároků vůči společnosti. Ta sama žádnou odpovědnost nemá a ani nemůže mít. Proto je bezděčně nahrazena státem. Právní stát je postupně vyvlastňován státem asistenčním a do hry vstupují ideály sociální spravedlnosti a solidarity.¹³⁹

Minogue se domnívá, že každá vláda je také institucí, která má své vlastní zájmy a mezi tyto zájmy vždy patří rozšiřovat svoji moc a kontrolu nad zdroji; nazývá to „bobtnání“. Podle autora jsou nejzávažnějším případem bobtnání vládní moci právě práva, která napomáhají tomuto bobtnání. Ukazuje se, že práva jsou vládě užitečná, chce-li připravit o naprostou nezávislost občanské instituce, které vytváří svobodu občanů.¹⁴⁰ Minogue s nadsázkou říká, že *„jsme šťastní, když v době voleb dostaneme úplatek z našich vlastních peněz, a vypadá to, že jsme šťastní, když nám vláda sebere svobodu a vrací nám její kontrolovatelné zlomky nazývané práva.“*¹⁴¹

¹³⁷ Srov. KABELE, J. *Sociální práva jako novořeč*. OI [online], ISBN 80-900190-5-6. [cit. 2008-11-04]. Dostupné na www: <<http://www.obcinst.cz/clanek.asp?id=504>>.

¹³⁸ Srov. FAJMON, H. *Slovníček evropských levicových pojmů. Lidská práva*. Brno: 2008. ISBN 978-80-7325-160-4, s. 66.

¹³⁹ Srov. KABELE, J. *Sociální práva jako novořeč*. OI [online], ISBN 80-900190-5-6. [2008-11-04]. Dostupné na www: <<http://www.obcinst.cz/clanek.asp?id=504>>.

¹⁴⁰ Srov. MINOGUE, K. *Jak bobtná vládní moc*. OI [online] [cit. 2009-02-20]. Dostupné na www: <<http://www.obcinst.cz/cs/JAK-BOBTNA-VLADNI-MOC-c797>>.

¹⁴¹ Tamtéž.

Myslím, že je třeba připomenout v souvislosti s problémem snížení či ztráty osobní zodpovědnosti člověka v důsledku zaopatřovací funkce státu Ockenfelsův názor, že se svoboda často egoisticky zužuje a špatně vykládá jako pouhá emancipace. Domnívá se však, že změnu od vědomí sociálních povinností k důrazu na individuální osobní růst by bylo možné chápat i pozitivně ve smyslu zvyšování odpovědnosti a osobní iniciativy. Bohužel se však svoboda chápe spíše jako libovůle a málokdo myslí na vlastní zodpovědnost.¹⁴²

Na výše uvedenou Kabeleho úvahu je možné navázat myšlenkou Hayeka, který považuje tvrzení, že společnost může být spravedlivá nebo nespravedlivá, za nepochopení pojmu spravedlnost. Podle něj je spravedlnost atribut činu přisuzovaný aktérovi. Člověk jedná spravedlivě, když vykonává něco spravedlivého. „*Rozdělování prostředků, které je výsledkem vzájemné součinnosti jedinců na trhu, se neděje z vůle nějakého jednotlivého aktéra, a proto o něm nelze říct, že je spravedlivé nebo nespravedlivé.*“¹⁴³

Snaha o dosažení sociální spravedlnosti byla a je tradičně ztotožňována s prvořadým důrazem na rovnost příjmů, takže jakékoliv úsilí a zodpovědnost jedince přicházely vniveč. Sociální spravedlnost je totiž identifikována především se stále rostoucími veřejnými výdaji, bez ohledu na to, jakých výsledků bylo dosaženo či jakým způsobem se podepsal daňový systém na konkurenceschopnosti a vytváření pracovních míst. Množství sociálních výhod obvykle brzdí podnikání a působí proti pocitu sounáležitosti; práva převažují nad vlastní odpovědností. Konečným výsledkem, jak tvrdí Giddens, je úpadek smyslu pro povinnost a solidaritu.¹⁴⁴

Novak vidí možnost nápravy ve vznikající občanské společnosti, která se začala rozvíjet v bývalých státech východní a střední Evropy. Občanská společnost jako alternativa státu vzniká skrze jedince, kteří navzájem

¹⁴² Srov. OCKENFELS, W. *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*. Bulletin OI [online], č. 165, ročník 2005, [cit. 2009-02-04]. Dostupné na [www: <http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799>](http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799).

¹⁴³ SWIFT, A. *Politická filozofie*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-859-7, s. 28.

¹⁴⁴ Srov. GIDDENS, A. *Třetí cesta a její kritici*. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1208-5, s. 14.

spolupracují, aby dosáhli konkrétních společných cílů. K životu ji probouzí vytváření sdružení, organizací a výborů. Občanská společnost mobilizuje schopnost iniciativy a tvořivosti, týkající se společenských záležitostí, a to i problémů chudých. Přesouvání vlastních problémů na byrokracii není řešení a nemá co dělat s uplatňováním vlastních ctností, jelikož ctnost je uplatňována prostřednictvím vlastní aktivity. Je třeba ještě dodat, že sociální spravedlnost je schopnost společenská jak svojí metodou, tak i svým cílem.¹⁴⁵

Není pochyb o tom, domnívá se Tomeš, že je třeba ve smyslu sociálních práv inovovat českou sociální doktrínu. Je to především z toho důvodu, že byl kladen velký důraz na sociální péči, což vyplývalo z práva na sociální minimum, které musí společnost člověku poskytnout. Na začátku 21. století na základě změn demografických poměrů je zřejmé, že společnost musí revidovat podmínky, za nichž nezbytnou péči lze poskytnout, a musí změnit cíl této péče.¹⁴⁶

Ještě než v další části uvedu americké zkušenosti vlivu *welfare state* na člověka, chtěla bych zmínit související názor analytika PPF Pavla Kohouta, a to že skutečnou příčinou nezaměstnanosti v České republice je sociální stát, protože se u nás nevyplácí pracovat. Poukazuje na tzv. mezní efektivní míru zdanění. Tento ukazatel bere v úvahu reálnou míru zdanění včetně všech záporných daní, což jsou sociální dávky pro různé příjmové skupiny. Z toho je zřejmé, že nízkopříjmové skupiny nemají žádnou ekonomickou motivaci vymanit se z chudoby a závislosti na sociálních dávkách. Jak se zvyšuje příjem, klesají dávky sociální péče a mezní míra efektivního zdanění je prakticky stoprocentní. Pracovat se tedy nevyplácí.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Srov. NOVAK, M. *Sociální spravedlnost*. Bulletin OI [online], [cit. 2009-02-04]. Dostupné na [www: <http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-SPRAVEDLNOST-c543/>](http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-SPRAVEDLNOST-c543/).

¹⁴⁶ Srov. TOMEŠ, I. *Sociální politika. Teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha: Sociopress, 2001, 2. vydání. ISBN 80-86484-00-9, s. 111-112.

¹⁴⁷ Srov. KOHOUT, P. *Skutečná příčina nezaměstnanosti: sociální stát*. [online]. © 1996-2006 [cit. 2009-02-23]. Dostupné na [www: <http://ihned.cz/index.php?p=000000_print&article\[id\]=18333950&article\[area_id\]=100>](http://ihned.cz/index.php?p=000000_print&article[id]=18333950&article[area_id]=100).

3.3.1 Americké zkušenosti vlivu sociálního státu na člověka

Pro sociálně etickou argumentaci negativního vlivu sociálního státu na člověka uvedu příklad amerického experimentu z šedesátých let a výsledky realizace sociálního programu „Válka s chudobou,“ jehož princip je zmíněn v kapitole 1.3.5. Myslím, že tyto zkušenosti jsou dost výmluvným argumentem.

Od roku 1968 prováděl ve Spojených státech Úřad pro ekonomickou příležitost vědecký experiment na zhodnocení dopadů a úspěšnosti sociální politiky; byl to tzv. experiment se zápornou daní z příjmu, kterou představují sociální dávky. Předpokládalo se totiž, že jediným způsobem, jak vyhrát válku s chudobou, je garantovaný roční příjem. Experiment spočíval ve vytvoření dvou skupin osob, experimentální a kontrolní. Po dobu zpravidla tří let byla experimentální skupině zabezpečena určitá spodní hranice příjmu. Dávky byly rozloženy různě. Kontrolní skupina žádné dávky neobdržela. Během dalších deseti let se začaly objevovat výsledky experimentu. Vědci precizně a s vysokou mírou zevrubnosti potvrdili nikoliv naděje zadavatelů a tedy zastánců garantovaného příjmu, ale naopak jejich obavy.¹⁴⁸

Klíčovou otázkou experimentu bylo, zda záporná daň z příjmu snižuje snahu pracovat. Odpověď zněla ano a redukce snahy nebyla nezanedbatelná, jak dokládá Murray. 9 procent mužů a 20 procent žen z experimentální skupiny se vzdalo účasti na trhu práce. Zvláštní skupinu zájmů tvořili mladí muži, kteří se chystali založit rodiny a vytvářeli si pozici na trhu práce. Záporná daň z příjmu měla na jejich týdenní pracovní dobu podle autora zničující důsledky, a to 43 procent u těch, kteří se v době experimentu neoženili a 33 procent u těch, kteří se oženili. Zároveň byla prověřena a i vyloučena možnost, že navštěvovali školu, aby se lépe uplatnili na trhu práce. Dalším překvapujícím závěrem bylo prodloužení období nezaměstnanosti, když účastník experimentu ztratil práci. Toto období se ve srovnání s kontrolní skupinou prodloužilo o devět týdnů

¹⁴⁸ Srov. MURRAY, C. *Příliš mnoho dobra. Americká sociální politika 1950-1980*. Praha: SLON, 1998. ISBN 80-85850-55-9, s. 146-147.

u manželů, o padesát týdnů u manželek a padesát šest týdnů u osamělých matek.¹⁴⁹

Je však oprávněné se domnívat, že výsledky jsou ve skutečnosti ještě horší, než bylo zjištěno vědeckým výzkumem, a to proto, že došlo ke zkreslení. Kontrolní skupina nebyla úplně „čistá“, protože již nějakým způsobem participovala na sociálním systému, který byl běžný v té době ve Spojených státech. A další důvod je ten, že experimentální skupina věděla, že garantovaný příjem bude mít zajištěn pouze po dobu experimentu, tedy tří let. Pravděpodobně by tedy byly výsledky horší, kdyby byl tento příjem garantován na celý život. Z toho vyplývá logický závěr, že čím delší záruka garantovaného příjmu, tím větší jsou negativní důsledky na osobní iniciativu člověka.¹⁵⁰

Výsledky popsaného experimentu prokázaly významný sociálně etický aspekt ztráty motivace a snížení osobní odpovědnosti člověka z důvodu pobírání státní sociální podpory.

Na otázku, čeho bylo dosaženo reformními programy *welfare state* v letech 1965 – 1985 ve Spojených státech, co se povedlo a nepovedlo, odpovídá také Novak. Je to zároveň potvrzení skutečnosti, že sociální stát má povětšinou negativní vliv na člověka.

Podle Novaka během realizace reformních kroků bylo získáno mnoho pozitivních signálů pro nový sociální program. Iniciátoři „Války s chudobou“ věřili, že by pomohla změnit i myšlení hlavních politických stran. Nelze popřít, že mnoha starším lidem přes 65 let se zlepšila kvalita života. Kolem roku 1985 většina těchto lidí žila ve svých vlastních a nezadlužených domech, což je známka jejich zdraví a nezávislosti. Procento lidí žijících v chudobě se zredukovalo na minimum.¹⁵¹

Alarmující byla však situace u mladších ročníků a dospělých mezi 18 a 64 lety. Kriminalita byla o 600 procent vyšší než v roce 1965. Rodiny byly

¹⁴⁹ Srov. MURRAY, C. *Příliš mnoho dobra. Americká sociální politika 1950-1980*. Praha: SLON, 1998. ISBN 80-85850-55-9, s. 148.

¹⁵⁰ Srov. tamtéž, s. 146-147.

¹⁵¹ Srov. NOVAK, M. *Is There A Third Way? Essays on the Changing Direction of Socialist Thought*. London: IEA Health and Welfare Unit, 1998. ISBN 0-255 36438-5, s. 10-12.

narušené, morálka špatná. Zjistilo se, že nejvíce trpěly chudobou rozpadlé rodiny; úplné rodiny žili v chudobě jen v 6,7 procentech. Jinými slovy, říká Novak, žít v manželství dává Američanům 93 procentní šanci nebýt chudý. Tahle šance byla ještě zvyšována dokončením střední školy a zaměstnaností na plný úvazek jakoukoliv prací, třeba i za minimální mzdu. Nejvíce ohroženou skupinou, co se týče chudoby, byly svobodné matky, navíc jejich dětem hrozily ve větší míře zdravotní problémy, riziko, že nedokončí školu, riziko vzniku kriminality. Starší rozvedené matky měly větší tendenci najít si práci a přestat být závislé na sociální podpoře. Také jejich děti byly více úspěšné. Mladší ženy, které nebyly nikdy vdané, jsou na tom statisticky hůře. Výzkum se zaměřil na 4 miliony Američanů ve věku mezi 18 a 30; jejich problém byl především v závislosti na sociálním státu než v chudobě, domnívá se Novak. Jak říká, jsou závislí na „veřejné peněženice“ a nejsou schopni splnit závazky vůči ostatním v rodině. Dokonce imigranti, kteří neznali řeč, neměli práci, se během 5 let dostali snadněji ze závislosti na sociálních dávkách než mladí zdraví Američané.¹⁵²

Předpokládám, že tyto argumenty dostatečně svědčí o negativním vlivu *welfare state*, o vzniku závislosti na sociálních výhodách a pozbytí motivace k osobnímu přičinění.

¹⁵² Srov. NOVAK, M. *Is There A Third Way? Essays on the Changing Direction of Socialist Thought*. London: IEA Health and Welfare Unit, 1998. ISBN 0-255 36438-5, s. 10-12.

4. Rodina v sociálním státu

Druhá deska Desatera začíná příkázáním úcty k rodičům. V doslovném znění jde ve čtvrtém příkázání o požadavek, aby dospělé děti zajistily materiální potřeby starých rodičů. Je zde tedy vyjádřen sociální závazek dospělých dětí. To mělo v tehdejší hospodářské situaci velký sociální význam, protože rodiče předali svým dětem majetek a ony měly povinnost se o ně postarat. Z toho je patrné, že v křesťanství měla rodina vždy nezastupitelné postavení ve společnosti. Její význam je stále nesporný i v současné době, přestože se rodina a její funkce zásadním způsobem změnila.¹⁵³

4.1 Tradiční rodina

Od starověku až do poloviny 19. století byla rodina chápána jednak jako velká domácnost, kterou představovalo společenství lidí, kteří spolu bydlí, hospodaří a podléhají společné autoritě – hlavě rodiny. Druhé pojetí rodiny představovalo rodinu jako široké pokrevní příbuzenství, tedy rod. Pozitivním aspektem velkých rodin bylo právě společné soužití několika generací, které se od sebe navzájem učily, chování mladé generace bylo formováno mravními hodnotami starší generace a v neposlední řadě měla rodina sociální význam. Její členové měli povinnost se postarat o staré, nemocné a hendikepované. Moderní pojetí rodiny od průmyslové revoluce představuje párovou monogamistickou rodinu, tj. muž, žena a jejich děti.¹⁵⁴

Předmoderní rodina ve formě, podle Anzenbachera, „celého domu“ byla současně hospodářský podnik, ve kterém žili kromě nukleární rodiny i další příbuzní či služebnictvo, a zároveň byla místem vzdělávání dětí.¹⁵⁵

¹⁵³ Srov. NĚMECKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE. *Život z víry*. Č. Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity České Budějovice, 2005, s. 160.

¹⁵⁴ Srov. HORSKÝ, J., SELIGOVÁ, M. *Rodina našich předků*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 5-6.

¹⁵⁵ Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*. Brno: 2004. ISBN 80-7325-030-6, s. 81-2.

Normální typ rodiny popisuje Kaufmann: „*Rodinná domácnost vzniká uzavřením manželství a zahrnuje všechny tělesné děti manželského páru. Nejdůležitějším základem stability rodiny je vůle manželů (manželská rodina). Rodina přitom tvoří životní společenství specializované na děti; její členové se stýkají v rodinných rolích, jež jsou tím určeny. Rodina je ve své specializaci souhrn soukromí a jejím společenským místem je byt, to však většinou neznamená izolaci, protože často existují příbuzenské vazby a vztahy k sousedům, přátelům a kolegům. Rodina má zpravidla ve vysoké míře schopnost koordinovat různé mimorodinné role svých členů a pružně zpracovávat rušivé či neočekávané události.*“¹⁵⁶ Z toho je, myslím, patrná nezastupitelná sociální funkce rodiny a její primární role v sociálním systému.

4.2 Rodina v dnešním světě

I v dnešní době je rodina stále vysoce hodnocena. Mít rodinu, založit rodinu, žít v rodině, udržet rodinu, to jsou atributy, které znamenají určitý společenský status. Rodina je stále přirozená primární skupina a tvoří základní článek společnosti. Je zakládajícím a stabilizujícím prvkem, který umožňuje člověku „*udržet si svou plnou psychickou identitu a integritu.*“¹⁵⁷ Přestože se mění její poslání, je rodina v mnoha směrech nenahraditelná. Dnešní rodina již není soběstačná a je odkázána na společnost; proto je více zranitelná.¹⁵⁸

Rodina je místem, kde převládají emocionální a osobní vztahy, což ve stále formalizovanějším a anonymnějším světě neznamená málo. Rodina je také místem, kde je jedinec vnímán ve své celistvosti, rodina formuje obraz světa, světový názor, jako je tolerance k cizím osobám, demokratické vědomí, kritičnost, spolehlivost, solidarita. Rodina učí porozumění mezi různými věkovými

¹⁵⁶ ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*. Brno: 2004. ISBN 80-7325-030-6, s. 82.

¹⁵⁷ MACHULA, T. *Filosoficko-antropologický pohled na tradiční rodinu*. In *Etické kontexty s rodinou*. Olomoučany: ALBERT, 2008. ISBN 978-80-7326-145-0, s. 21-29.

¹⁵⁸ Srov. JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. Praha: TRITON, 2003. ISBN 80-7254-329-6, s. 78-79.

skupinami, jako instituce je zárukou zdraví. Rodina je hospodářsky výkonná, vštěpuje sociální kompetence, podporuje a rozvíjí identitu. Je prvním a nejdůležitějším místem občanské společnosti.¹⁵⁹

Šrajcer se domnívá, že hodnoty tradiční rodiny jsou dnes „často bud' opomíjeny, nebo zcela odmítány jako protiklad zdůrazňované autonomie jednotlivce a autonomie rodinné životní formy.“¹⁶⁰ Podle Prischinga sestávala tradiční rodina ze dvou osob opačného pohlaví, které zplodily několik dětí a vychovaly je. O rodině v tomto smyslu hovoříme i dnes, přestože k nim dnes patří i matky samoživitelky a homosexuální páry. Prisching používá termín normální rodina s odvoláním na tradiční frázi „milovat a ctít, dokud nás smrt nerozdělí.“ V současné době však vládne spíše nejistota; nejistota v očekávání obou partnerů, co mají děti žádat na rodičích a rodiče na dětech, nejistota pokud jde o dělbu práce v rodině, nejistota budování vlastních identit. Rodina se v uplynulých desetiletích výrazně změnila, což vyplývá ze statistik rozvodovosti, počtu dětí narozených mimo manželství. Manželství a rodina už nejsou normálním způsobem života, protože existují i jiné alternativy. Naše společnost se zindividualizovala, což znamená, že se vytrácejí dané opory, a to prostředí, tradice, orientace, vazby. Společnost nabízí člověku nejrůznější nabídky, ze kterých si sami vytváříme svoji identitu a životní plán. V tomto smyslu společnost počítá s individualizovaným jedincem, který je samostatný a nezatížený partnerským svazkem či rodinou. Osobní svoboda však snadno přeroste v sebestřednost, domnívá se Prisching. Potom způsob života, při němž se musí brát ohled na druhé, je vnímán jako omezování osobní svobody, která v dnešní společnosti představuje nejvyšší cíl.¹⁶¹

¹⁵⁹ Srov. JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. Praha: TRITON, 2003. ISBN 80-7254-329-6, s. 78-79.

¹⁶⁰ ŠRAJER, J. *Sociálně etický pohled na problematiku dnešní rodiny*. In *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. Nakladatelství Albert: 2008. ISBN 978-80-7326-145-0, s. 50.

¹⁶¹ Srov. PRISCHING, M. *Rodina ve společnosti stresu*. Bulletin OI [online], ročník 2006, [cit. 2009-02-20]. Dostupné na www: <<http://obcinst.cz/cs/RODINA-VE-SPOLECNOSTI-STRESU-c931>>.

Zároveň je dnešní společnost pluralizovaná, tzn. že nabízí „*různé sociálně přijatelné způsoby života*“.¹⁶² Jak uvádí Prisching, tradiční rodina se ve srovnání s novými možnostmi jeví nudně, konformně, postrádá napětí. Se změnou tradiční rodiny souvisí i sociální přijatelnost rozvodu, protože existuje menší tlak na udržení manželství. Rozpad manželství už neznamena většinou pád do chudoby a bídy. Ženy se právě i z důvodu rizika rozvodu profesně zajišťují, aby byly nezávislé.¹⁶³

Soužití jednotlivých členů rodiny není tak těsné; místo výkonu zaměstnání je často odlišné od místa bydliště, děti tráví s rodiči méně času, nejsou běžné vícegenerační domácnosti. Dochází ke vzájemnému odcizování, absenci vzorů, chybí předávání systému hodnot. V průběhu dějin došlo ke změně postavení ženy v rodině a postoji manželů k dětem. Došlo rovněž k odklonu patriarchálního chápání manželství; žena a muž jsou si rovni. Rodiny mají méně dětí, protože je chtějí dobře zajistit, což při větším počtu není většinou možné. Jednotliví členové rodiny jsou daleko více formováni společností, jejím životním stylem a hodnotami než tomu bylo dříve, protože tráví většinu času mimo rodinu.¹⁶⁴

Rodiny dnes nejsou zakládány jen z důvodu reprodukce, ale především kvůli uspokojování citových potřeb partnerů, a tak jejich stabilita stojí na citové bilanci partnerů. Křehkost dnešní rodiny je tak dána křehkostí pouta citového vztahu partnerů.¹⁶⁵

¹⁶² PRISCHING, M. *Rodina ve společnosti stresu*. Bulletin OI [online], ročník 2006, [cit. 2009-02-20]. Dostupné na [www: <http://obcinst.cz/cs/RODINA-VE-SPOLECNOSTI-STRESU-c931>](http://obcinst.cz/cs/RODINA-VE-SPOLECNOSTI-STRESU-c931).

¹⁶³ Srov. tamtéž.

¹⁶⁴ Srov. NĚMECKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE. *Život z víry*. Č. Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity České Budějovice, s. 171.

¹⁶⁵ Srov. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003, s. 181-182.

4.3 Sociálně etické aspekty vlivu *welfare state* na dnešní rodinu

„Začíná se v rodině, kde si manželé navzájem pomáhají a generace se vzájemně o sebe starají. Tak se rodina stává společenstvím práce a solidarity. Stává se však, že rodina, když se rozhodne plně dostát svému povolání, zůstává bez nutné podpory státu a nemá ani dostatek prostředků. Je nezbytně potřebné podporovat nejen rodinnou, ale i sociální politiku, jejíž hlavním cílem musí být sama rodina. Musí se jí pomáhat poskytováním náležitých prostředků a účinných forem podpory při výchově dětí a péči o staré lidi, aby se zabránilo jejich vyloučení z rodiny a aby se tak posilovaly vztahy mezi generacemi.“

[*Centesimus annus*, 48]

Položíme-li si otázku, zda a jakou budoucnost má *welfare state*, je třeba hledat odpověď v rodině. Sociálně etickou reflexi je nutné však rozdělit na dvě části. Jednak z hlediska vlivu *welfare state* na rodinu a posléze i vlivu dnešní rodiny na budoucnost sociálního státu. To jsou, myslím, dva různé pohledy.

4.3.1 Vliv *welfare state* na rodinu

Rodina byla od pradávna prvním a mnohdy i jediným zdrojem podpory lidí, kteří se dostali do nesnází. A to bez ohledu na to, zda se narodili s handicapem nebo jejich nesnáze vznikly později. V tradičních společnostech vládla v rodině plná ekonomická i vztahová solidarita; její nerespektování bylo nepředstavitelné. V soudobých západních společnostech přebral na sebe starost o lidi v nesnázích stát, který na sebe vzal částečně dřívější úkoly a povinnosti rodiny.¹⁶⁶

Podle Šrajera „*mechanismus trhu a nevhodná intervenční pomoc ze strany sociálního státu rozmělnuje a oslabuje přirozené, rodinné a mezigenerační*

¹⁶⁶ Srov. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003, s. 183.

vazby.¹⁶⁷ Stát přebírá úkoly, které přísluší rodině, a tím jde o „trvalý atak na soudržnost rodinného společenství, jeho vazeb a úkolů a nakonec v některých případech i o podporu nezodpovědnosti.“¹⁶⁸ Šrajer se dále domnívá, že lze diskutovat o tom, do jaké míry má stát a státní instituce přebírat úkoly, které dříve patřily rodině. Úkoly například v oblasti vzdělávání a zdravotní péče, které převzal stát, byly pro rodinu velkou zátěží. Autor však vyslovuje domněnku, že „tento tlak, ale vytvářel přirozenou sounáležitost mezi jejími jednotlivými členy. Jeden byl odkázán na druhého. Dnešní pomocná zařízení tuto sounáležitost zdá se oslabují a tím nepřímo způsobují labilitu rodinného společenství.“¹⁶⁹ Šrajer dále uvažuje, že je nutné se pečlivě zamýšlet nad tím, jakým způsobem zajišťovat tyto úkoly, „pokud přílišná aktivita zaopatřovacího státu a relevantních institucí, neprospívá rodinným vztahům. Z materiální závislosti také dost často plyne závislost i v oblasti morálky.“¹⁷⁰

Již jsem zmínila sociální význam dětí v rodině; dnes máme, jak píše Prisching, „novou bezdětnost, druhý demografický přechod.“¹⁷¹ Pro bezdětnost se zpravidla rozhodují ženy s vyšším vzděláním, protože je náročné sladit zaměstnání a dítě. V současné době panuje názor, že děti jsou drahá záležitost; pokud žena opustí zaměstnání, sníží se příjem rodiny. Jak říká Šrajer, „dítě představovalo pro rodinu ekonomický přínos. Dnes je tomu v zásadě naopak. Dítě je ekonomickou zátěží.“¹⁷² Prisching dokládá, že v Německu, ale i ve zbytku západní Evropy se výrazně snížila porodnost. Každá generace se zmenší zhruba o třetinu.¹⁷³

¹⁶⁷ ŠRAJER, J. *Sociálně etický pohled na problematiku dnešní rodiny*. In *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. Nakladatelství Albert: 2008. ISBN 978-80-7326-145-0, s. 57.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 57.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 52.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 50.

¹⁷¹ PRISCHING, M. *Rodina ve společnosti stresu*. Bulletin OI [online], ročník 2006, [cit. 2009-02-20]. Dostupné na www: <<http://obcinst.cz/cs/RODINA-VE-SPOLECNOSTI-STRESU-c931>>.

¹⁷² ŠRAJER, J. *Sociálně etický pohled na problematiku dnešní rodiny*. In *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. Nakladatelství Albert: 2008. ISBN 978-80-7326-145-0, s. 53.

¹⁷³ Srov. PRISCHING, M. *Rodina ve společnosti stresu*. Bulletin OI [online], ročník 2006, [cit. 2009-02-20]. Dostupné na www: <<http://obcinst.cz/cs/RODINA-VE-SPOLECNOSTI-STRESU-c931>>.

Buchanan cituje v této souvislosti dr. Wallace z univerzity v Bologni: „*Jestliže má každý jistotu státního důchodu, děti již nadále nejsou životní pojišťovací politikou proti nouzi ve stáří.*“ Podle Buchanana evropsští socialisté osvobozením manželů, manželek a dětí od rodinných povinností odstranili potřebu rodin, a v důsledku toho „*začínají rodiny mizet*“.¹⁷⁴

S touto skutečností souvisí změna hodnot, která přinesla životní styl akcentující především potěchu. Tuto změnu ale provázela sociální politika, která slibovala stále více zaopatřovacích požadavků. Individualismus, hédonismus a mentalita nárokování nejsou podle Ockenfelse jen plody sociálního státu, ale jsou to zároveň i faktory, které ho ničí. Dosavadní sociální stát představoval nezbytnou podmínku a předpoklad pro zrychlující se proces individualizace, což se ukázalo jako kontraproduktivní. Sociální stát „*se chytá do vlastních tenat racionality*“¹⁷⁵, protože z něj chce člověk získat alespoň tolik, kolik si zaplatí. Už z této hodnotové změny lze usuzovat, že současný sociální stát je neudržitelný. Ještě obtížněji se však formuluje nezbytná nová definice sociální potřeby.¹⁷⁶

V souvislosti s vlivem sociálního státu na rodinu je nutné připomenout výsledky amerického experimentu, který také prokazuje negativní vliv sociálních výhod. Murray hodnotí vliv sociálních dávek v tomto experimentu na rodinu a ptá se, zda sociální podpora podryvá rodinu. Výzkumníci došli k jednoznačnému závěru, že ano. Rozpad manželství pobírajících dávky byl ve sledovaných skupinách od 36 procent do 42 procent vyšší než u kontrolních skupin, které nebyly příjemci žádných dávek.¹⁷⁷

Podle Kristola se ukazuje, že rozklad rodin způsobený štedrými programy sociální podpory má své další následky. Navzdory dobrým úmyslům vymýtit chudobu, způsobily jako nezamýšlený efekt rozklad funkčnosti rodin, a to zejména mezi nejchudším černošským obyvatelstvem; hovoří se o „*rozkladu*“

¹⁷⁴ BUCHANAN, P.J. *Smrt západu*. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1103-8, s. 35-36.

¹⁷⁵ OCKENFELS, W. *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*. Bulletin OI [online], č. 165, ročník 2005, [cit. 2009-02-04]. Dostupné na [www: <http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799>](http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799).

¹⁷⁶ Srov. tamtéž.

¹⁷⁷ Srov. MURRAY, C. *Příliš mnoho dobra. Americká sociální politika 1950-1980*. Praha: SLON, 1998. ISBN 80-85850-55-9, s. 149.

a demoralizaci černošské rodiny.¹⁷⁸ Následná absence otce v rodině je příčinou mnohých sociálně patologických jevů, jako je předčasné započetí sexuálního života dívek, záškoláctví, delikvence, inklinace k drogám apod.¹⁷⁹

Myslím, že z předešlých názorů je zřejmý negativní důsledek přebujelého státu blahobytu na rodinu. Sociální stát má dnes v mnoha případech destruktivní charakter i vůči tak základní sociální instituci jako je rodina.

4.3.2 Dnešní rodina versus sociální stát

Ockenfels vidí současnou krizi sociálního státu v tom, že „na sebe vzal přemíru funkcí, které dříve plnily rodiny a sociálně charitativní svépomocné skupiny.“ Stát se podle něj „zatížil sociální zodpovědností, kterou vůbec není s to nést, jestliže se vytrácí náboženské, morální a ekonomické základy.“¹⁸⁰ Sociální stát odnímá rodině její přirozené ekonomické funkce a morální tlak na její přežití tak klesá.¹⁸¹

Jedním z aspektů krize sociálního státu je neradostný populační vývoj; rodí se málo dětí a obyvatelstvo stárne. To znamená, že musíme počítat s rostoucími náklady na péči o seniory, přičemž stále méně mladších bude tyto rostoucí výdaje zajišťovat.¹⁸²

O rozvratu rodiny uvažuje také Fukuyama jako o jednom z negativních měřítek sociálního kapitálu. Nejenom v souvislosti s problémem, který nastane, až starší ročníky odejdou do důchodu a ubude mladších lidí, kteří na něj budou

¹⁷⁸ KRISTOL, I. Live Without Father (1994). In. KRISTOL, I. *Neoconservatism. The Autobiography of an Idea*. Chicago: Elephant Paperbacks, 1999. ISBN 1-56633-228-5, s. 70

¹⁷⁹ Srov. tamtéž, s. 67.

¹⁸⁰ OCKENFELS, W. *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*. Bulletin OI [online], č. 165, ročník 2005, [cit. 2009-02-04]. Dostupné na [www: <http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799>](http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799).

¹⁸¹ Srov. NOVAK, M. *Katolické sociální myšlení a liberální instituce*. Praha: ČKA, 1999. ISBN 80-85795-34-5, s. 79.

¹⁸² Srov. OCKENFELS, W. *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*. Bulletin OI [online], č. 165, ročník 2005, [cit. 2009-02-04]. Dostupné na [www: <http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799>](http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799).

přispívat. Klade si rovněž otázku, jaké důsledky bude mít klesající porodnost pro rodinný život a sociální kapitál. Úpadek nukleárních rodin v západních zemích má již nyní velmi nepříznivé důsledky nejen pro sociální kapitál, ale přispěl k nárůstu zločinnosti a chudoby lidí na nejnižší příčce sociální hierarchie.¹⁸³

Politici představitelé v západní Evropě se zásadní demografickou změnou nepočítali, uvádí Ockenfels. Křesťanští sociální politici v Německu se domnívali, že lidé budou mít vždycky dost dětí, které později v procesu přerozdělování zajistí důchody pro starší generaci. Pozapomnělo se na to, že finanční riziko nepředstavují jen nemocní a staří lidé, ale i rodičovství. Hlavní břímě starobního zaopatření padlo na rodiny s dětmi, zatímco bezdětná manželství, nesezdané rodiče a svobodné sociální politika odměňovala. Tento trend bylo možné podle autora zachytit včas, bohužel se to však nestalo. Ockenfels pokračuje, že politická garnitura v Německu v padesátých letech ještě spoléhala na to, že děti jsou vychovávány v duchu solidarity, obětavosti a povinnosti k druhým.¹⁸⁴

Rodina má ve společnosti stále nezastupitelné místo; to zdůrazňuje také křesťanská sociální etika. Její místo spočívá „v hledání konsensu o spravedlivých parametrech této politiky, který je založen na průsečíku mezi posílením mezigeneračních vazeb a s tím spojených sociálních jistot a efektivní podporou rodiny.“¹⁸⁵ Úkolem křesťanské sociální etiky je třeba podle Šrajera nejen z důvodu demografických změn, ale i kvůli udržení sociálního systému a prevence chudoby, zajistit svobodu pro založení rodiny a výchovu dětí a ochranu stálosti manželského svazku a rodiny. Současný systém rodinných a rodičovských příspěvků zvýhodňuje nesezdané páry, přebírání a státní garance mnohých úkolů

¹⁸³ Srov. FUKUYAMA, F. *Velký rozvrat. Lidská přirozenost a rekonstrukce společenského řádu*. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-1438-1, s. 126-128.

¹⁸⁴ Srov. OCKENFELS, W. *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*. Bulletin OI [online], č. 165, ročník 2005, [cit. 2009-02-04]. Dostupné na [www: <http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799>](http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799).

¹⁸⁵ ŠRAJER, J. *Sociálně etický pohled na problematiku dnešní rodiny*. In *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. Nakladatelství Albert: 2008. ISBN 978-80-7326-145-0, s. 54.

rodiny narušuje vzájemnou závislost partnerů na sobě, a to vše podporuje volná soužití a rození dětí mimo manželství.¹⁸⁶

Také církve se zabývá klesáním porodnosti a hledá důvody a možná řešení. Buchanan cituje ze zprávy papežovy Pontifikální rady pro rodinu z roku 1998: „Návrat k vyšší plodnosti lze v těchto zemích, jejichž plodnost v současnosti klesá, očekávat pouze tehdy, dojde-li v těchto zemích ke změně nálady, k posunu od současného pesimismu ke stavu mysli srovnatelnému s obdobím baby boom, během éry rekonstrukce po druhé světové válce.“¹⁸⁷

K tomuto tématu se vyjadřuje arcibiskup Jan Graubner, který říká, že „Evropa potřebuje k životu ducha, jako mrtvá mašina fungovat nebude. Evropa zahání náboženství do soukromí, ale to nic neřeší bez náboženství nemá velkou budoucnost, protože jen věřící chtějí děti.“¹⁸⁸

Rovněž Spieker si myslí, že nízká porodnost souvisí se změnou struktury rodiny, což se odráží na starobním pojištění, které je centrálním pilířem systému dávek poskytovaných sociálním státem. Dnešní poměr počtu důchodců k počtu výdělečně činných osob už tak zatěžuje ty, kteří do systému přispívají, že peníze budou v budoucnu pravděpodobně ohroženy. Pokud se vývoj obyvatelstva radikálně nezmění, bude muset být v příštích letech výrazně zvýšena sazba penzijního pojištění. Stárnutí společnosti má však značné důsledky i v jiných oblastech sociální péče, a to např. v nemocenském pojištění.¹⁸⁹

Tyto skutečnosti zcela jistě neúměrně již dnes zatěžují financování celého sociálního systému.

Keller se zmiňuje v důsledku zvýšení křehkosti rodiny a proměn jejího charakteru o nové formě „desolidarizace“, tzn. ztrátě solidarity. Zdrojem napětí je podle něj především rozpor mezi těmi, kdo omezili počet svých dětí a získali tím jednostranné zvýhodnění oproti těm, kdo děti mají. Tito lidé sami na výdajích za děti ušetřili, ve stáří však o ně budou pečovat právě potomci těch, kdo si děti

¹⁸⁶ Srov. ŠRAJER, J. *Sociálně etický pohled na problematiku dnešní rodiny*. In *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. Nakladatelství Albert: 2008. ISBN 978-80-7326-145-0, s. 55.

¹⁸⁷ BUCHANAN, P.J. *Smrt západu*. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1103-8, s. 128-129.

¹⁸⁸ GRAUBNER, J. Finančnictví nemá morálku. *Ekonom*, 2009, roč. 53, číslo 14, s. 41.

¹⁸⁹ Srov. SPIEKER, M. *Sociální stát a jeho krize*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1996. ISBN 80-85795-26-4, s. 56-57.

pořídili. Tato forma desolidarizace by měla být řešena mnohem výrazněji podporou rodin s dětmi, které vytvářejí rezervu pro placení starobních důchodů všem, tedy i bezdětným. Podle Kellera by ti, kteří žádné děti nevychovávali, měli být daňově více zatíženi a zároveň by se jim měly o něco redukovat příjmy ve stáří z veřejných zdrojů. Dnešní penzijní systém však naopak uděluje nezanedbatelné prémie za bezdětnost v podobě možnosti bezdětných párů odkládat na stáří více v kapitálovém penzijním systému.¹⁹⁰

S ohledem na podporu rodiny je třeba zmínit Jouvenela, který se zamýšlí nad rozdílnou podporou podnikatelů a podporou rodiny. Podle něj „*rodina produkuje lidi*“;¹⁹¹ člověk se žení, buduje dům, vychovává děti a usiluje o co nejlepší společenské uplatnění pro svoji rodinu. Jouvenel se domnívá, že úspěch rodiny by měl být považován za přínos pro společnost a vlastně se tím podle něj jedná o příspěvek k růstu národního důchodu. Při pohledu ještě z jiného úhlu je úspěch rodiny ještě „*mnohem víc než příspěvek k jinému účelu, je účelem sám o sobě, je to vlastní cíl dobré společnosti nebo přinejmenším jeho podstatná část.*“¹⁹²

¹⁹⁰ Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-41-5, s. 93.

¹⁹¹ JOUVENEL, B. *Etika přerozdělování*. Praha: Občanský institut, 1998. ISBN 80-901659-7-4, s. 67.

¹⁹² Tamtéž, s. 67.

5. Státní moc a sociální stát

Sociální stát vznikl a rozvíjel se především proto, aby všem občanům pomohl zajistit takovou míru bezpečí a jistoty, kterou lidem majetným tuto službu dělá jejich majetek. Potřebu určitého zabezpečení v nepříznivých životních situacích mají majetní i nemajetní. Není proto náhodou, že se instituce *welfare state* vyvíjela především v neklidných dobách, kdy se velká část populace cítila ohrožena a hledala spolehlivou oporu před narůstajícími sociálními riziky. Sociální stát se proto rozvíjel hlavně v dobách hospodářské a politické krize, v období válek a narůstajícího sociálního napětí. Moderní sociální stát udělal pro široké vrstvy svých obyvatel mnoho dobrého, obzvláště pro poválečné generace; o této době se hovoří jako o zlatém věku sociálního státu.¹⁹³

Je zřejmé, že každý občan nese odpovědnost za společné dobro, ale zvláštní odpovědnost nese stát, neboť společné dobro je právě tím důvodem, pro kterou politická autorita existuje. Cílem života ve společnosti je ve skutečnosti historicky dosažitelné společné dobro. Odtud pramení nezbytnost politických institucí, jejichž účelem je učinit společné materiální, kulturní, morální a duchovní dobro přístupné lidem.¹⁹⁴ Mlčoch zdůrazňuje, že „*složitě sociální předitivo však neprospívá bez kulturního, morálního a duchovního ukotvení rodících se institucí, vlastnictví musí být akceptováno a legitimizováno tím, že je pochopeno jako služba, že je zatíženo sociální hypotékou, že je sociálně spravedlivé.*“¹⁹⁵

Sociální stát, aby mohl mírnit negativní dopady trhu na člověka, musí rozvíjet určitým způsobem sociální služby a zpřístupnit je potřebným vrstvám. K tomu využívá redistribuci příjmů, aby vyrovnal šance na zvládání rizik. S tím souvisí potřeba vyvinout nové mechanismy solidarity, které přesáhnou tradiční

¹⁹³ Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-41-5, s. 10.

¹⁹⁴ Srov. MLČOCH, L. *Ekonomie důvěry a společného dobra*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2005. ISBN 80-86729-20-6, s. 32.

¹⁹⁵ MLČOCH, L. *Úvahy o české ekonomické transformaci*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-389-2, s. 231.

formy. Jde o to nalézt rovnováhu mezi sektorem tržní ekonomiky a zásadami občanské kultury.¹⁹⁶

Z uvedeného je zřejmé, že sociální stát usiluje o dosažení rovnosti svých občanů, které chce dosáhnout pomocí redistribuce či-li přerozdělování. Těmito dvěma hlavními aspekty fungování *welfare state* se budu v příštích kapitolách zabývat.

5.1 Problematika rovnosti

Klíčovým pojmem pro pochopení sociálního státu je rovnost a rovnostářství. Rovnost je filosofický a politický termín, který požaduje nastolení a zajištění rovného postavení mezi jednotlivými lidmi. Americké pojetí vychází z rovnosti před Bohem, moderní evropské pojetí je sekulární. Rovnostářství je následně politickou a ekonomickou doktrínou, která požaduje, aby lidé byli posuzováni jako sobě rovní a mající stejná politická, ekonomická, sociální a občanská práva.¹⁹⁷

K otázce rovnosti uvádí Michael Walzer v časopise *Disent* v roce 1973, že „svoboda a rovnost jsou dvěma hlavními ctnostmi společenských institucí a nejlépe působí, působí-li společně.“¹⁹⁸

Otázka rovnosti je nastolena od dob americké a francouzské revoluce; od té doby jsou patrné v celosvětovém měřítku snahy o prosazování konceptu rovnosti. Prosadily se dvě linie tohoto snažení. Jedna vede od francouzské revoluce směrem k marxismu, k ruské revoluci a posléze šíření komunismu po světě. Tuto linii je možné označit za redistributivní a linii revoluční rovnosti. Cílem bylo vyvlastňování majetku, likvidace bohatých tříd a nastolení rovnostářské společnosti prostřednictvím diktatury. Výsledkem byly miliony nevinných mrtvých a nepatrný civilizační pokrok. Druhou linií bylo rozvíjení

¹⁹⁶ Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-41-5, s. 11.

¹⁹⁷ Srov. FAJMON, H. *Slovníček evropských levicových pojmů. Rovnost a rovnostářství*. Brno: 2008. ISBN 978-80-7325-160-4, s. 133.

¹⁹⁸ BELL, D. *Kulturní rozpory kapitalismu*. Praha: SLON, 1999. ISBN 80-85850-84-2, s. 249.

konceptu procedurální rovnosti v rámci liberálního ústavního uspořádání, především v historii Velké Británie a posléze v USA. Tato linie se vyznačuje postupnými a nikoliv revolučními kroky, zachovává individuální práva a svobody. Výsledkem je úspěšný a mimořádně životaschopný projekt.¹⁹⁹

V historii naší republiky byl v otázce rovnostářství zásadní rok 1918, tedy vznik samostatné Československé republiky. První republika byla touto ideou bezesporu ovlivněna. Projevilo se to například zrušením do té doby existujících šlechtických privilegií včetně užívání šlechtických titulů a v tzv. pozemkové reformě, která znamenala vyvlastnění části šlechtických velkostatků a jejich rozparcelování ve prospěch sedláků. Hlavní nápor rovnostářství a realizaci rovnostářského ideálu zažilo Československo v letech 1945 až 1989. Náš stát patřil podle Fajmona mezi nejsnaživější a nejdůslednější naplnovatele komunistického ideálu; míra znárodnění u nás byla jedna z největších na světě. I proto je tradice rovnostářství v české společnosti hluboce zakořeněna a projevuje se v každodenní realitě.²⁰⁰

Někteří autoři staví otázku rovnosti způsobem svoboda kontra rovnost. Klasický liberalismus vymezoval rovnost jako rovnost před zákonem. Jádrem této argumentace je tvrzení, že lidé se liší svými schopnostmi i potřebami a je tedy třeba rozlišovat mezi snahou nakládat s lidmi rovně a snahou lidi rovnými činit.²⁰¹

Podle Bella existují tři aspekty rovnosti: rovnost podmínek, rovnost prostředků a rovnost výsledků. Rovnost podmínek odpovídá v podstatě rovnosti, kterou zaručují veřejné svobody. K těm patří rovnost před zákonem, rovnost v možnostech pohybu ve veřejném prostoru, to je princip jeden volič se rovná jeden hlas. Jsou to vlastně politická a občanská práva, jejichž cílem je, aby každý jednotlivec mohl uplatňovat svá práva jako člen politické obce.²⁰²

¹⁹⁹ Srov. FAJMON, H. *Slovníček evropských levicových pojmů. Rovnost a rovnostářství*. Brno: 2008. ISBN 978-80-7325-160-4, s. 138.

²⁰⁰ Srov. tamtéž, s. 138-140.

²⁰¹ Srov. BELL, D. *Kulturní rozpory kapitalismu*. Praha: SLON, 1999. ISBN 80-85850-84-2, s. 249.

²⁰² Srov. tamtéž, s. 251.

5.1.1 Rovnost ano, ale jaká?

Rovnost prostředků znamená totéž co rovnost příležitostí, tedy rovnost v přístupu k těm prostředkům, které jsou zdrojem nerovnosti výsledků. Přestože se rovnost příležitostí stala prioritním pojetím rovnosti v liberálních západních společnostech, ukázalo se, že některé skupiny mají v důsledku svého historického znevýhodnění vždy horší vyhlídky na rovnocennou účast v soutěži. Vznikl tím legitimní důvod pro kompenzační kroky, které by tuto nerovnost zmírnily. Snaha snížit rozdíly ve výsledcích ale nutně znamená, že svoboda některých jednotlivců bude omezena či obětována, aby se jiní stali jim rovnějšími. Dosažení větší rovnosti ve výsledku lze docílit ale pouze administrativními zásahy, a to znamená posílení byrokracie ve společnosti.²⁰³ Podle Jouvenela tak vzniká složitá mašinérie, která nemá jiný cíl, než poskytovat peněžní dávky, bezplatné služby a zlevněné zboží a služby.²⁰⁴

Podle Bella je požadavek rovnosti význačným rysem moderní společnosti. Ke konci 20. století se tento požadavek rozšířil na soubor práv nejen sociálních, ale i politických a občanských, která jsou na společnosti vymáhána. Dochází postupně k přechodu v „*revoluci rostoucích oprávnění*“.²⁰⁵ Může nabýt formy zaručeného minimálního příjmu rodiny, který poskytne každé rodině alespoň základní životní standard, nebo práva na vzdělání, celoživotního práva na práci poskytnutém společně státem a zaměstnavatelem. Konkrétní požadovaná práva se mohou v čase a místě měnit. Důležité však je, že již nejsou pouze požadavkem příslušníků minorit či osob chudých a znevýhodněných, ale jsou požadavkem všech členů společnosti, požadavkem oprávnění.²⁰⁶

Je třeba však říci, že lidé si ve skutečnosti nikdy nebyli a ani nebudou rovni. Liší se již pohlavím, rasou, národností, přesvědčením a vyznáním. Liší se také věkem; člověk se v průběhu života mění a jeho schopnost postarat se o sebe

²⁰³ Srov BELL, D. *Kulturní rozpory kapitalismu*. Praha: SLON, 1999. ISBN 80-85850-84-2, s. 252.

²⁰⁴ Srov. JOUVENEL, B. *Etika přerozdělování*. Praha: Občanský institut, 1998. ISBN 80-901659-7-4, s.15.

²⁰⁵ BELL, D. *Kulturní rozpory kapitalismu*. Praha: SLON, 1999. ISBN 80-85850-84-2, s. 226.

²⁰⁶ Srov. tamtéž, s. 226.

se tedy po dobu jeho života rovněž mění, v dětství a posléze ve stáří je závislý na péči druhých. Lidé se také liší svým zařazením do společenské dělby práce.²⁰⁷

Existuje však také koncept rovnosti občanů před zákonem, který je zakotven ve všech ústavách demokratických států. Je to rozumný argument; dospělí lidé si mají být rovni před zákonem a mají tak být v rámci svého státu posuzováni. Ale i tato rovnost má své hranice; netýká se lidí nesvéprávných a dětí a má i své meze dané charakterem problému, ke kterému se vztahuje. Jsme si rovni před zákonem v tom, že máme „zdarma“ zdravotní péči, ale praxe je jiná. Dětem a důchodcům hradí zdravotní pojištění stát, pracující a podnikatelé ho hradí sami.²⁰⁸

Z hlediska procedury mluvíme o procedurální rovnosti, což znamená, aby rozhodování o určité nabídce probíhalo férově a vedlo k výběru efektivního řešení. Garantováno je to, že ne všichni vyhrají, ale to, že budou stejně posouzeny všechny nabídky a vyhraje pouze ta nejvhodnější.²⁰⁹

Levicovým ideálem není procedurální rovnost, ale rovnost ve výsledku, kterou je možné označit za rovnost redistributivní. Jde o koncept, jehož cílem je dosáhnout toho, aby při jakémkoliv společenském rozhodování ve výsledku všichni účastníci dopadli stejně, a to především v oblasti distribuce bohatství.²¹⁰

Tento požadavek je známý již z dob českého socialismu 50. let a jeho cílem je snaha, aby lidé dostávali zhruba stejný příjem bez ohledu na svou výkonnost a na charakter své práce. Tato rovnost ve výsledku vždy vyžaduje omezení a popření osobní svobody a využití donucovací moci vlády.²¹¹

Obdobně jako Fajmon, vidí principy rovnosti Rawls – *„Každý člověk má mít rovné právo na co nejrozsáhlejší systém základních svobod, který je slučitelný s podobným systémem svobody pro všechny.“* Druhý princip zní – *„Sociální a ekonomické nerovnosti mají být uspořádány tak, aby sloužily k maximálnímu*

²⁰⁷ Srov. FAJMON, H. *Slovníček evropských levicových pojmů. Rovnost a rovnostářství*. Brno: 2008. ISBN 978-80-7325-160-4, s. 133-134.

²⁰⁸ Srov. tamtéž, s. 134.

²⁰⁹ Srov. tamtéž, s. 135.

²¹⁰ Srov. tamtéž, s. 135.

²¹¹ Srov. tamtéž, s. 136.

prospěchu nejméně zvýhodněných občanů a byly spojeny s úřady a funkcemi, které jsou otevřeny všem v podmínkách férové rovnosti příležitostí.“²¹²

Rovněž Walzer odmítá rovnost ve výsledku, když tvrdí „*rovnost za každou cenu je utopickou představou staré levice ... politické zápolení a soutěž o vedoucí pozici vždy vedou k mocenské nerovnosti a podnikatelská činnost pro změnu k ekonomické nerovnosti.... Tomu ovšem nelze zabránit bez použití tyranských zásahů do každodenního života. Prosazování rovnosti za každou cenu by byla obrovská chyba, které se levice dopustila a za kterou jsme my (levicově orientovaní) těžce zaplatili.*“²¹³

Swift vyslovuje pro obhajobu nerovnosti důležitou myšlenku; „*pokud někteří nedostávají více peněz než jiní, chybí lidem jakýkoli stimul, aby si zvolili práci produktivní spíše než neproduktivní, či aby vůbec pracovali. Diferencované tržní ceny jednotlivých pracovních míst motivují významným způsobem občany, aby pracovali na místech, kde je ostatní chtějí vidět. Kdyby všichni vydělávali stejně, celý systém by se zhroutil a nastal by neefektivní chaos. Nerovnost tedy pomáhá nejchudším.*“ Zároveň však souhlasí s Rawlsem, který říká, že „*nerovnosti je možno ospravedlnit pouze tehdy, pokud přinášejí prospěch nejchudším.*“²¹⁴

Molitor se domnívá, že kdo chce, ať přímo nebo nepřímo, zajistit rovnost výsledku, musí užít donucení. Časem je třeba dokonce vždy více omezení, neboť na každé úrovni, kam dosáhne politika přerozdělování a vyrovnávání, vznikají vždy nové rozdíly. Jsou to i nerovnosti, které dosud pro svou bezvýznamnost nebudily pozornost; náhle se však stávají předmětem státních zásahů. Hovoříme-li o státu založeném na přerozdělování, musíme se také ptát po personálu, který tuto mnohvrstevnou mašinerii osazuje a udržuje v chodu.²¹⁵ Jsou to nejen

²¹² SWIFT, A. *Politická filozofie*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-859-7, s. 32.

²¹³ GIDDENS, A. *Třetí cesta a její kritici*. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1208-5, s. 88.

²¹⁴ SWIFT, A. *Politická filozofie*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-859-7, s. 123-124.

²¹⁵ MOLITOR, B. *Sociální mýtus*. Bulletin OI [online], ročník 1991, [cit. 2009-02-04]. Dostupné na www: <<http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-MYTUS-c523>>.

„profesionální programátoři rovnosti,“²¹⁶ různí zástupci skupin a politických stran, kteří tyto koncepty prosazují, ale především trvale zaměstnaní byrokraté, kteří ovládají a spravují pečovatelský stát. Všichni z něho a jeho růstu žijí. Z toho vyplývá odpověď na otázku, jež se vnučuje, a to jak se může celé toto uspořádání udržet a zda je užitek takový, který odpovídá nákladům na něj vynaložených.²¹⁷

Je jasné, že tolik zdůrazňovaná rovnost příležitostí předpokládá redistribuci bohatství a příjmů, domnívá se Giddens. Podle něj rovnost příležitostí ve výsledku přináší nerovnost. A aby se zmírnila tato konečná nerovnost, nezbyvá než použít dodatečnou redistribuci, která zajistí všem jedincům rovnou šanci na kvalitní život i bez ohledu na jejich rodinný původ. Pokud by nedošlo k oné redistribuci, je velmi pravděpodobné, že rodina, která nemá výsledky, by vážně zúžila možnosti svých dětí. Dalším argumentem Giddense je fakt, že na světě budou vždy lidé, jejichž možnosti jsou limitované nebo lidé, kterým se zkrátka nedaří. Ovšem ani jim by neměla být upírána šance na uspokojující život.²¹⁸

Při zachování individuální svobody občana nemůže být ve výsledku rovnost, ale naopak nerovnost mezi lidmi. Z této skutečnosti zřetelně vyplývá etický aspekt rovnosti ve výsledku, a to je ztráta motivace k úsilí o dosažení nějakého cíle, k úspěchu na trhu práce. Naopak procedurální rovnost motivuje, podle mého názoru, k píli a snaze o co nejlepší společenský výsledek.

Někdo je pracovitý, pilný, sebevzdělává se, aby uspěl na pracovním trhu, druhý je líný, bojí se rizika, nechce se mu pracovat. V tomto sporu stojí proti sobě pravice a levice. Rovnost je totiž velmi svádívý politický ideál, kvůli kterému se levice snaží o radikální přestavbu společnosti, a to i násilnými prostředky. Ale rovnost nesmí bránit svobodě a individuální iniciativě, pracovití a podnikaví musí mít šanci se prosadit bez překážek a k tomu slouží koncept procedurální rovnosti a odmítnutí rovnosti redistributivní.

²¹⁶ MOLITOR, B. *Sociální mýtus*. Bulletin OI [online], ročník 1991, [cit. 2009-02-04]. Dostupné na [www: <http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-MYTUS-c523>](http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-MYTUS-c523).

²¹⁷ Srov. tamtéž.

²¹⁸ Srov. GIDDENS, A. *Třetí cesta a její kritici*. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1208-5, s. 92.

Naše levice si přeje rovnost ve výsledku a především rovnost příjmovou, což pokládá za solidaritu. Bohužel, rovností příjmovou nemyslí rovnou daň z příjmu. Naopak se má uplatňovat progresivní zdanění, které ona sama rozdělí ve prospěch „všeho lidu.“

5.2 Přerozdělování

Se snahou dosáhnout rovnosti, jak je patrné z předešlého textu, úzce souvisí problém přerozdělování nebo-li redistribuce. Určujícím faktorem pro jednotlivé modely sociálního státu je financování. Mám na mysli, zda je systém financován proti sociálním rizikům z veřejných peněz či ze soukromého pojištění. A proces přerozdělování těchto zpravidla veřejných prostředků se stává nástrojem nejen pro dosažení rovnosti, ale zároveň nástrojem politickým.

Přerozdělování je způsob, jak do sociální struktury společnosti zabudovat redistribucionistické myšlení, protože se tím vyřeší zároveň přebytek příjmů na jedné straně a jejich nedostatek na straně druhé.²¹⁹

Nejvhodnějším nástrojem sociálního státu k financování sociálních dávek, které nejsou založeny na pojištěneckém principu, je daň. Daň je nejen zdrojem peněz, ale i nástrojem, který respektuje svobodu občana, jeho vlastní aktivitu a vůli k výkonu. Stát, který vybírá daně, umožňuje soužití sociálního a právního státu.²²⁰

Moderní redistribucionismus v sobě obsahuje dva různé protichůdné elementy; jednak víru, že vláda by se měla centrálně angažovat, aby zmírnila chudobu, a víru, že ekonomická nerovnost je sama o sobě bezprávním a zlem. Z toho plyne tedy odpovědnost vlády za to, aby zajistila svým občanům rostoucí životní úroveň.²²¹

²¹⁹ Srov. JOUVENEL, B. *Etika přerozdělování*. Praha: Občanský institut, 1998. ISBN 80-901659-7-4, s. 85.

²²⁰ Srov. SPIEKER, M. *Sociální stát a jeho krize*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1996. ISBN 80-85795-26-4, s. 6-7.

²²¹ Srov. JOUVENEL, B. *Etika přerozdělování*. Praha: Občanský institut, 1998. ISBN 80-901659-7-4, s. 7-8.

Sociální demokracie vybízí k ráznému řešení problému nerovnosti a navrhuje „bohatým brát a chudým dávat“. Sociální demokraté chápou význam progresivního zdaňování jako způsob, jak prakticky řešit ekonomické přerozdělování. Je však zřejmé, že systém prudce odstupňované daně z příjmu může v jistém smyslu fungovat jako penalizace, která brzdí vytváření nových pracovních míst a tím ohrožuje ekonomickou prosperitu.²²²

5.2.1 Etický aspekt přerozdělování

Současná kritika přerozdělování nespočívá v tom, že je nepřijatelné a nežádoucí, ale v tom, že nad určitou mez je škodlivé. I zastánci redistribuce uznávají, že jsou určité hranice, kam lze dojít, aniž by to ohrozilo ekonomický pokrok.²²³

Politika přerozdělování podkopává smysl pro osobní zodpovědnost, protože se pravomoc činit životní rozhodnutí přesouvá z jednotlivců na stát, který se nejlépe postará. Progresivní a tudíž vysoké zdanění, jak se domnívá Jovenel, má další nežádoucí důsledek ve zmenšování sféry bezplatných služeb, v nichž by se lidé angažovali bez očekávání odměny. To narušuje tradiční mezilidské vztahy, na kterých stojí liberální společnost. Tato politika přerozdělování také v neposlední řadě míří ke zhoubnému procesu centralizace; logicky plodí byrokracii s rozsáhlými a svévolnými pravomocemi státu. Dostanou-li úředníci v procesu přerozdělování právo rozhodovat podle vlastního užívání, není to slučitelné s existencí právního státu, který je jedním ze základů svobodné společnosti. Stát totiž tím, že zkonfiskuje vysoké příjmy, musí převzít bankovní a investiční aktivity, v nichž se jednotlivci již dále nemohou angažovat. Nad těmito aktivitami zvyšuje svoji kontrolu, a to vede k utužení moci státu a okleštění

²²² Srov. GIDDENS, A. *Třetí cesta a její kritici*. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1208-5, s. 99.

²²³ Srov. JOUVENEL, B. *Etika přerozdělování*. Praha: Občanský institut, 1998. ISBN 80-901659-7-4, s. 16.

soukromé iniciativy, destrukci ekonomicky nezávislého člověka a k oslabení občanské společnosti.²²⁴

K otázce moci jednotlivce v procesu přerozdělování a rozhodování se vyjadřuje Buchanan. *„Jednotlivec, který byl zvolen do nějaké funkce, výkonné nebo zákonodárné, si je rovněž vědom této potenciální možnosti volby, která v konečném smyslu spočívá na jednotlivých občanech. V rámci své funkce se podílí na výběru takových konečných rozhodnutí, o kterých předpokládá, že budou „uspokojovat“ dostatečný počet občanů. Je si vědom toho, že pokud bude tuto činnost provádět bezchybně, udrží si svoji pozici. Pokud se mu to nepovede, bude nahrazen někým jiným, kdo bude ve větší míře vyhovovat názorům a volbám občanů. Je ovšem možné, že politický vůdce je schopen modifikovat „potřeby“ občanů svým přesvědčováním, podobně jako prodejce na trhu soukromého zboží. Ale stejně jako v případě soukromého zboží není tato možnost z dlouhodobého hlediska významná“*²²⁵

Aby nedocházelo k potlačování iniciativy, domnívá se Hobhouse, je žádoucí hospodářská soutěž, ale za předpokladu pospolitosti a spolupráce, které by měly vycházet z etického základu. Vláda tu není od toho, aby lidem poskytovala jídlo, bydlení nebo ošacení. Její funkce spočívá v zajištění takových podmínek, které umožní občanům, aby byli sami schopní postarat se o všechno, co je pro plný občanský život nezbytné.²²⁶

Rovněž Hayek zdůrazňuje, že jakékoliv nedobrovolné přerozdělování, kterým stát překračuje rámec daný uspokojením základních potřeb, je neospravedlnitelným zásahem do individuální svobody. S tím souvisí i to, že státní politika v oblasti sociálního zabezpečení a přerozdělování nutně znamená, že stát sám bude rozhodovat o hlediscích, podle kterých se bude rozdělování provádět. A je otázka, zda to bude potřeba nebo zásluha.²²⁷

²²⁴ Srov. JOUVENEL, B. *Etika přerozdělování*. Praha: Občanský institut, 1998. ISBN 80-901659-7-4, s. 10-12.

²²⁵ BUCHANAN J. M. *Veřejné finance v demokratickém systému*. Brno: Computer Press, 1998. ISBN 807-22611-69, s. 182.

²²⁶ Srov. GIDDENS, A. *Třetí cesta a její kritici*. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1208-5, s. 89-90.

²²⁷ Srov. SWIFT, A. *Politická filozofie*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-859-7, s. 28.

Politika organizování a financování, která skrývá souvislost mezi dáváním a bráním a sugeruje zvyhodněnému, že za něj platí právě jiní, je nemorální. Je to stádium, v němž, jak říká Molitor, „*státní instance jednou rukou rozděljuje to, co druhou vytahuje z peněženek.*“²²⁸

Řešením otázky redistribuce se zabývá politika třetí cesty, která hledá plán, jak co nejlépe pomoci nemajetným a znevýhodněným občanům. Existuje obecný vztah mezi ekonomickou rovností a výší prostředků vynakládaných na provoz sociálního státu. Giddens uvádí příklad skandinávských zemí, které na sociální stát vynakládají nejvíce peněz a jsou také nejvíce rovnostářskými zeměmi. Zároveň však připomíná jejich specifické problémy, např. že extrémně rovnostářská struktura platů brání práci přesčas nebo zlepšování dovedností a zvyšování kvalifikace.²²⁹ Z toho je opět jednoznačně patrná ztráta motivace k výkonu.

Pozitivum však vidí Giddens ve snižování daní, které má značně kladný vliv na ekonomiku a zároveň přispívá ke zlepšení sociální spravedlnosti.²³⁰

Je možné, zdá se, souhlasit s Jouvenelem, který se domnívá, že přerozdělování představuje ve svých důsledcích daleko méně přerozdělování od bohatých k chudým, jako spíše přerozdělování moci od jednotlivce ke státu.²³¹

Vystupuje tady zřejmý negativní etický aspekt přerozdělování, a to upevňování moci státu vedoucí k centralizaci. Stát zkonfiskuje vysoké příjmy, a proto sám musí převzít bankovní a investiční aktivity, v nichž se jednotlivci již nebudou moci angažovat. Rovněž tak stát potom převezme i kulturní a umělecké aktivity, nad kterými bude získávat kontrolu. Tím dojde celkově k okleštění soukromé iniciativy, destrukci ekonomicky nezávislého člověka a v neposlední řadě k oslabení občanské společnosti.²³²

²²⁸ MOLITOR, B. *Sociální mýtus*. Bulletin OI [online], ročník 1991, [cit. 2009-02-04]. Dostupné na [www: <http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-MYTUS-c523>](http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-MYTUS-c523).

²²⁹ Srov. GIDDENS, A. *Třetí cesta a její kritici*. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1208-5, s. 102.

²³⁰ Srov. tamtéž, s. 99.

²³¹ Srov. JOUVENEL, B. *Etika přerozdělování*. Praha: Občanský institut, 1998. ISBN 80-901659-7-4, s. 77.

²³² Srov. tamtéž, s. 9.

Redistribucionismus podle Jouvanela bude zákonitě plodit byrokracii s rozsáhlými a svévolnými pravomocemi. A pokud úředníci dostanou v procesu přerozdělování právo rozhodovat dle jejich vlastního uvážení, je to v rozporu s právním státem, který je základem svobodné společnosti.²³³

5.3 Krize sociálního státu

„Lék proti chudobě nespočívá v materiálních zdrojích bohatých, ale v morálních zdrojích chudých. Ti ukolébávaní a otupováni peněžními dary, mohou být povzneseni a posíleni jen prostřednictvím osobní účasti, zájmu a křesťanské lásky. Finanční podpory pomáhají chudákům jako jednotlivcům, ale prohlubují chudobu ve společnosti jako celku.“

[Lord Acton]

Sociální stát je v krizi. To je fakt, který slyšíme ze všech stran. Ockenfels se snaží odpovědět na otázku, zda má sociální stát šanci přežít. Je třeba se na tento problém podívat z několika stran. Předně se ve všech západních zemích vyrovnáváme se změnou hodnot, která bývá charakterizována také někdy jako úpadek hodnot. Tato změna hodnot vede od vědomí sociálních povinností k důrazu na osobní individuální růst, který však nevede k větší osobní iniciativě a zodpovědnosti v souladu s křesťanským obrazem člověka, ale naopak k libovůli a svévoli. Další aspekt je stárnutí populace, což je celoevropský problém. Stále méně mladých lidí musí zajišťovat více lidí starších. Tento vývoj je podle Ockenfelse důsledkem krizového stavu, v němž se ocitly manželství a rodina.²³⁴

²³³ Srov. JOUVENEL, B. *Etika přerozdělování*. Praha: Občanský institut, 1998. ISBN 80-901659-7-4, s. 12.

²³⁴ Srov. OCKENFELS, W. *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*. Bulletin OI [online], č. 165, ročník 2005, [cit. 2009-02-04]. Dostupné na [www: <http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799>](http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799).

K nepříznivé demografické situaci se vyjadřuje Steyn, který s nadsázkou říká, že „*vadou na kráse sekulárního sociálně demokracického státu je skutečnost, že ke svému udržení potřebuje porodnost náboženského společenství.*“²³⁵ Steyn se domnívá, že politické strany v předvolebních kampaních staví na druhořadých zájmech, jako je např. státní zdravotní péče, rodičovská dovolená pro otce apod. Ale prvořadými problémy jsou především rodina a víra, protože pokud tyto aspekty nebudou fungovat, nebude možné si dovolit všechno to méně důležité, jako je sociální péče od kolébky až po hrob.²³⁶ Rovněž Weigel připomíná, že „*Evropa páchá demografickou sebevraždu.*“²³⁷

Podle Ockenfelse k těmto aspektům přistupují ještě procesy globalizace, které nás také tlačí k sociálně politické reformě. Upozorňuje na to, že relativní bohatství západních zemí, které se přerozděluje, pramení z výkonu, kapitálu a kreativity. Před globálním trhem jsou si však všechny země rovny a jsou posuzovány pouze podle efektivnosti výkonu. Nejlepším předpokladem sociální politiky je vzkvétající hospodářství s vysokým stupněm zaměstnanosti, které nabízí pracovní příležitosti. Expandující sociální stát ubírá ekonomice právě onen kapitál, který by měla vkládat do modernizace a s jehož pomocí by měla zajistit konkurenceschopnost. Fungující a výkonné hospodářství představuje předpoklad sociální politiky, která ovšem zase tvoří předpoklad fungujícího hospodářství. Ockenfels je toho názoru, že přestavbu sociálního státu je nutné provést podle subsidiárního principu, tedy pomoci k svépomoci.²³⁸

Rovněž podle Novaka systém sociálního státu přežil období, kdy byl lidstvu užitečný. Nyní způsobuje atrofii osobní odpovědnosti. Sociální stát produkuje masovou společnost, neosobní, neefektivní, kontraproduktivní a dusící

²³⁵ STEYN, M. *Taková je demografie, hlupáci – pravý důvod, proč Západu hrozí zánik*. Bulletin OI [online], ročník 2006, [cit. 2009-02-29]. Dostupné na [www: <http://www.obcinst.cz/cs/TAKOVA-JE-DEMOGRAFIE-HLUPACI-pravy-duvod-proc-zapadu-hrozi-zanik-c965>](http://www.obcinst.cz/cs/TAKOVA-JE-DEMOGRAFIE-HLUPACI-pravy-duvod-proc-zapadu-hrozi-zanik-c965).

²³⁶ Srov. tamtéž.

²³⁷ WEIGEL, G. *Katedrála a krychle*. Bulletin OI [online], ročník 2005, [cit. 2009-02-20]. Dostupné na [www: <http://www.obcinst.cz/cs/KATEDRALA-A-KRYCHLE-c758>](http://www.obcinst.cz/cs/KATEDRALA-A-KRYCHLE-c758).

²³⁸ Srov. OCKENFELS, W. *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*. Bulletin OI [online], č. 165, ročník 2005, [cit. 2009-02-04]. Dostupné na [www: <http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799>](http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799).

lidského ducha. Silný stát pohlcuje většinu funkcí, které náleží občanské společnosti, tzn. že je jím zatlačován princip subsidiarity.²³⁹

Vzhledem k finanční náročnosti *welfare state* a k novým sociálním problémům probíhají v současnosti diskuse o podobě sociálního státu. Spieker rozděluje tyto názory na tři stanoviska. První z nich vidí v sociálním státu nebezpečí pro suverenitu státu. Nepopírají sociální péči jako nutnou, ale odmítají zakotvení sociálního státu v právním systému. To znamená, že odmítají soudně vymahatelnou platnost sociálního státu. Druhé stanovisko interpretuje princip sociálního státu jako hlavní nástroj pro intervenci do společnosti a hospodářství, tedy chápe ho jako prostředek emancipace od kapitalismu. Třetí názorová skupina pokládá *welfare state* stejně za nutný jako za rizikový. Jeho legitimitu váže na subsidiaritu. To znamená, že zásahy státu jsou přípustné jen v případě, kdy jsou pomocí ke svépomoci.²⁴⁰

Vzhledem k principům, na kterých vznikla myšlenka sociálního státu, a to je solidarita a subsidiarita, pokládám tento názor za pozitivní; nesnižuje iniciativu jedince a jeho motivaci k uzpůsobení si vlastního života a na druhé straně minimalizuje možnost rušivých zásahů státu.

Sociální stát je kritizován zprava i zleva politického spektra. Podle Kellera kritici zprava viní sociální stát z toho, že trh nadměrně svázal, a tím mu zabránil, aby vyřešil problémy společnosti sám. Kritici zleva mu vytýkají, že svými sociálně kompromisními opatřeními zachránil systém, který stojí u kořene produkce sociálních nerovností a odcizení. Předmětem sporu se stávají nejen ekonomické rozměry, ale i politické, sociální a kulturní dopady sociálního státu. Kritici zprava politického spektra poukazují na to, že sociální stát bere na jedné straně motivaci a chuť podnikatelům do podnikání příliš vysokým zdaněním a na druhé straně příliš velkorysým sociálním zabezpečením bere pracujícím chuť do

²³⁹ Srov. OCKENFELS, W. *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*. Bulletin OI [online], č. 165, ročník 2005, [cit. 2009-02-04]. Dostupné na [www: <http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799>](http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799).

²⁴⁰ Srov. SPIEKER, M. *Sociální stát a jeho krize*. Praha: ČKA, 1996. ISBN 80-85795-26-4, s. 21.

práce. Pravicoví politici poukazují na skutečnost, že výdaje sociálního státu rostou rychleji než samotná ekonomika.²⁴¹

Zde uvedenou kritiku ze strany pravice podporuje názor Molitora, který se domnívá, že stát založený na přerozdělování je orientovaný na příjemce a přitom více či méně škrtná práva přispěvovatelů do systému. Přispěvatelé nemohou ze systému, tedy donucovacího mechanismu vystoupit s tím, že by pak zůstali ušetření příslušných dávek. Tato skutečnost má další negativní dopad. Přispěvatelé mohou předpokládat, že v každém neštěstí zasáhne nějaký státní orgán, a proto omezí své dobrovolné charitativní příspěvky. Mohou, místo aby investovali do výrobních prostředků, utéci k ukládání kapitálu, který je méně vystaven státním zásahům. Mohou se snažit nahradit práci, která je zdaněna, delším volným časem, který je nezdaněn, nebo začít podnikat „načerno“. Jedná se o reakce, které určitě nebyly v politickém plánu, ale jsou důsledkem přebujelého pečovatelského státu. Je tedy načase ukázat v pravém světle, za co vděčí moderní společnosti nerovnosti ve svobodě. Bez rozdílnosti nadání a sklonů by byl život jednotvárný, bez širokého prostoru pro rozdílně kladené cíle, pro rozdílné iniciativy a potěšení z rizika by společnost zkameněla. A bez nerovnosti výsledků by zmizel indikátor a podnět toho, čeho lze dosáhnout ve svobodných poměrech a k čemu se vyplatí vlastní námaha.²⁴²

Je skutečností, že státy s bohatým sociálním programem se postupně dostávají do závažné krize financování svých sociálních výdajů; stávají se „obětmi svého úspěchu“²⁴³ v zabezpečování občanů. Ekonomika se mimo jiné vlivem vysokého daňového zatížení obyvatel a maximálního demotivujícího sociálního zabezpečení dostává do krize. Sestupná demografická křivka hrozí kolapsem celého systému. Hovoří se dokonce o „mýtu sociálního státu“ a o návyku obyvatel příliš spoléhat na státní „opatrovnictví“, což vede k příliš

²⁴¹ Srov. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-41-5, s. 15.

²⁴² Srov. MOLITOR, B. *Sociální mýtus*. Bulletin OI [online], ročník 1991, [cit. 2009-02-04]. Dostupné na www: <<http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-MYTUS-c523>>.

²⁴³ SPIEKER, M. *Sociální stát a jeho krize*. Praha: ČKA, 1996. ISBN 80-85795-26-4, s. 52.

velké důvěře ve stát a jeho moc, která posléze občany připraví o množství svobod a nakonec i jistot.²⁴⁴

Současný sociální stát je již perspektivně nepoužitelný. Navíc ho lze podrobit závažné a oprávněné etické kritice, že svým sníženým tlakem na osobní iniciativu a odpovědnost jedince má zásadní podíl na morálním rozkladu západních společností a jejich jednotlivých institucí, zejména manželství a rodiny. I v jiných zemích se sociálně tržní hospodářství potýká s potížemi dostát svým libivým ideálům.

Dahrendorf se domnívá, že „*starý systém sociální spravedlnosti, totiž sociální stát, byl založen na předpokladech, které neplatí - a některé z nich možná nikdy nebyly životaschopné. Rýnský model kupříkladu pracoval s mnoha nástroji sociální politiky, které v sobě měly zabudovány růstové trendy. Zákonitě si je po čase stát už nemůže dovolit. To platí například o zdravotnictví. Demografické změny navíc snížily počet plátců, ale současně poptávka po službách stoupla. Není žádným překvapením, že vysoké daně ze mzdy zhoršily postavení zaměstnanců a rostoucí nemzdové náklady na pracovní sílu nahlodaly konkurenceschopnost firem na světových trzích.*“²⁴⁵

V České republice se sociální otázky oživily v období transformace ekonomiky po roce 1989, především v období rychlé privatizace. Pro mnohé autory byl nastolen v souvislosti s rychlou cestou české privatizace problém sociální spravedlnosti. Například Mlčoch se domnívá, že z ekonomické transformace v České republice zmizel sociální konsenzus a v současné době je potřeba především sociální, ale i politická a duchovní přeměna společnosti.²⁴⁶

Mlčoch dále pokračuje tím, že „*výchova k odpovědnosti a znovuzískání víry ve spravedlnost, dobro a mravnost – to je běh na dlouhou trať. Jeho součástí je také deetatizace, osvobození se od přílišného spoléhání se na stát a opuštění*

²⁴⁴ Srov. BĚLOHRADSKÝ, V. *Kapitalismus a občanské ctnosti*. Praha: Československý spisovatel, 1992, ISBN 80-202-0368-0, s. 53-55.

²⁴⁵ DAHRENDORF, R. Mírný optimismus pro rýnský model – Ralf Dahrendorf o nutnosti transformace sociálního státu. *Ekonom*, 2. 9. 2004, roč. 2004, s. 20.

²⁴⁶ Srov. MLČOCH, L. *Restrukturalizace vlastnických vztahů: institucionální pohled*. In: Ekonomické a společenské změny v české společnosti po roce 1989. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0119-2, 66.

naučených vzorců kořistění a parazitování na státu. Řečeno pozitivně – obnovení smyslu pro společné dobro.“²⁴⁷

Jako nejzávažnější důsledek bujícího sociálního státu vidím problém vzniku „demokratické zátěže – *democratic overload*“.²⁴⁸ Jedná se o jistou paralýzu systému, kdy na základě tlaku voličů a zájmových slupin dochází k začarovanému kruhu. Politici chtějí uspět ve volební soutěži a získat moc, a proto slibují stále vyšší veřejné výdaje. Je to vlastně bludný kruh, z něhož není po určitém překročení hranice úniku; na sociálních podporách se stane závislá dostatečně velká skupina občanů, tedy voličů a není naděje zvrátit vývoj pokojnou cestou zpět.²⁴⁹

Touto, podle mého názoru, aktuální hrozbou současného systému se zabývá Pečinka, který hovoří o modelu dnešní společenské smlouvy, čímž je „*politická podpora výměnou za udržování neudržitelného sociálního státu.*“²⁵⁰

Podle Pečinky je vládnoucím paradigmatem a duchem doby zadlužování, které stále akceptuje většina společnosti. Vznikl tak systém, kdy se státní sociální podpora bere jako jedna z oficiálních složek platu, což vytváří silnou a motivovanou voličskou základnu levice. S tím souvisí samozřejmě i masové zneužívání systému, zejména nemocenské, přivydělávání si „načerno“ k invalidním důchodům apod.²⁵¹ „*Postupně tak zakořenil systém sociální korupce, za kterým stojí a podporují ho miliony voličů.*“²⁵²

²⁴⁷ MLČOCH, L. *Ekonomie důvěry a společného dobra*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2005. ISBN 80-86729-20-6, s. 14.

²⁴⁸ HEYWOOD, A. *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. 3. vydání. ISBN 978-80-7380-115-1, s. 102.

²⁴⁹ Srov. BUCHANAN J. M. *Veřejné finance v demokratickém systému*. Brno: Computer Press, 1998. ISBN 807-22611-69

²⁵⁰ PEČINKA, B. *Nová společenská smlouva*. Revue Politika 11-12/2003 [online], ročník 2003, [cit. 2009-05-29]. Dostupné na www: <<http://www.cdk.cz/rp/clanky/162/nova-spolecenska-smlouva/>>.

²⁵¹ Srov. tamtéž.

²⁵² Tamtéž.

5.4 Je možná reforma *welfare state*?

Podle mnoha autorů, které jsem v práci citovala, je nezbytné provést reformu sociálního státu, pro kterou existují, podle Giddense, tři závažné důvody. Jednak to, že dnešní struktura sociálního systému neodpovídá společenským a ekonomickým změnám, ke kterým v současné době dochází. Objevují se nová rizika a nerovnost se vyvíjí jinak než v minulosti. Na trhu práce se pohybuje mnohem více žen, změnil se vztah rodiny a práce, je mnohem více rodin tvořených pouze jedním rodičem, lidé mají jiné představy o vzdělávání a vzdělávací systém rozšiřuje rozsah poskytovaných služeb. Na základě posunutí hranice života a zaváděním nových lékařských postupů, vývojem nových léků dochází k transformaci zdravotní péče. Dalším důvodem pro reformu sociálního systému je neudržitelnost jeho současné podoby. Giddens vyslovuje domněnku, že v současné podobě působí instituce sociálního státu spíše proti solidaritě. Bouří se daňoví poplatníci, dochází k mezigeneračním střetům, ti, kterým se nedaří využívat stávající systém, kritizují ty, kteří z něj dokáží profitovat. A nelze pominout další problém, a to že sociální stát má svá vlastní omezení a specifické kontradikce, které je třeba ihned řešit.²⁵³

Nezbytnost výrazně reformovat sociální stát se postupně promítá i do oblasti katolického sociálního myšlení. Jako příklad lze uvést německého katolického sociálního etika Wolfganga Ockenfelse a jeho názorový posun, na kterém lze ukázat proměnu vnímání perspektiv sociálního státu, především v podmínkách střední Evropy. V knize *Katolická sociální nauka* z roku 1992 chválí Ockenfels výtěžky sociálně tržního hospodářství realizovaného v Německu, a vyzdvihuje roli katolické sociální nauky v tomto procesu.²⁵⁴ V jednom ze svých pozdějších článků však Ockenfels již výrazně kritizuje sociální stát jako takový a zřetelně již vnímá jeho nedostatky: „*K přebujelosti*

²⁵³ Srov. GIDDENS, A. *Třetí cesta a její kritici*. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1208-5, s. 106-107.

²⁵⁴ Srov. OCKENFELS, W. *Katolická sociální nauka*. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-081-8, s. 91-92.

sociálního státu, který se obtížil sociálními nároky, jež ho teď táhnou ke dnu, bohužel mocně přispěly i křesťanské strany, některé církevní spolky a teologové. Zadlužený stát blahobytu se nemůže odvolávat na křesťanské sociální učení. Protože co mají s tímto učením společného centralismus, nedostatek osobní zodpovědnosti a absence spravedlivého hodnocení výkonu? Sociální spravedlnost u nás musíme definovat znovu, a to podle starých pravidel subsidiarity“²⁵⁵

V souvislosti s otázkou, zda je možné reformovat sociální stát, je třeba si položit další otázku, a to v jaké podobě.

Odpovědi na tyto otázky nabízí Spieker, který předkládá několik typů sociálních států. V první řadě je to minimalistický stát; jeho zastánci tvrdí, že *welfare state* ničí otevřenou společnost, svobodu jednotlivců a rovněž kritizují jeho distributivní zásahy do společnosti. Úkoly tohoto typu státu jsou redukovány na ochranu jednotlivce proti násilí a na prosazování smluv. Nejvyšší hodnotou v tomto pojetí je individuální svoboda, kterou stát nemá právo omezovat.²⁵⁶

Další koncepcí je sociální stát zaměřený na suverenitu; sociální stát je ospravedlnitelný za předpokladu, že suverenita státu nebude narušena systémem sociálních dávek. Úkolem státu je, aby zajistil člověku to, co je pro něj nutné k životu. Je zřejmé, že nabídkou sociálních dávek zajišťuje sociální stát občanům nejen podporu, ale také je uvádí do závislosti na těchto výhodách.²⁵⁷

Jedním z modelů je i emancipační sociální stát, který je chápán jako centrální ústavní princí, tzn. který státu nařizuje, aby změnil společnost a „odstranil soukromokapitalisticky založenou autokracii ve vedení podniků.“²⁵⁸

Posledním a podle mého názoru sociálním státem postaveným na správných a zdravých principech, je subsidiární sociální stát. Vychází z toho, že *welfare state* je požadavek obecného blaha, ale rovněž si je vědom řady jeho rizik. Legitimitu sociálního státu váže na princip subsidiarity; poskytované dávky musí

²⁵⁵ OCKENFELS, W. *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*. Bulletin OI [online], č. 165, ročník 2005, [cit. 2009-02-04]. Dostupné na [www: <http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799>](http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799).

²⁵⁶ Srov. SPIEKER, M. *Sociální stát a jeho krize*. Praha: ČKA, 1996. ISBN 80-85795-26-4, s. 22-23.

²⁵⁷ Srov. tamtéž, s. 24-25.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 27.

tedy znamenat, jak již bylo řečeno, pomoc ke svépomoci. Mají podporovat ochotu k individuálnímu úsilí a odpovědnosti. Na druhé straně nesmějí ohrozit ochotu pracovat těch, kteří do systému přispívají. Jak je patrné, tak cílem tohoto modelu je především zajištění individuální svobody a posléze sociální spravedlnosti, sociální jistoty a společenské integrace.²⁵⁹

Tento typ sociálního státu akcentuje člověka jako svobodnou osobu, který má svoji hodnotu a nese odpovědnost za svůj život. Zároveň je zřejmé, že jeho iniciativa, úsilí a výkon jsou předpokladem nejen pro zdar jeho bytí, ale také i pro výkonnost samotného sociálního státu. Sociální stát v pojetí subsidiárním je důsledkem individuální svobody jednání a výkonnosti. Zároveň je výsledkem vědomé a odpovědné solidarity. Navazuje na sociální přirozenost člověka, ale usiluje i o ochranu osoby a její individuality. Jeho cílem je ochrana a podpora svobody jednání jedince a rodiny. Stát nesmí člověku odnímat iniciativy, které jsou nutné ke zdařilému životu, má je naopak povzbuzovat a chránit.²⁶⁰

Dahrendorf se domnívá, že *„přizpůsobení sociálního státu novým ekonomickým podmínkám je ovšem úkol, který se musí vykonat. Bude to sociální stát založený na novém vyvážení solidarity a individuálního úsilí. To může znamenat, že po několika desetiletích hospodářského zázraku se lidé budou muset smířit s mírným snížením životní úrovně.“*²⁶¹

Pečinka zdůrazňuje, že k nápravě může dojít zavedením nového programu pravice, pro nějž je nutné získat střední vrstvy obyvatel. Zároveň nastiňuje základní rysy tohoto programu. Jde například o to, přesvědčit občany, že zaměstnanost se vyplácí, stanovit daně tak vysoké, aby se vyplatilo řádně zdaňovat bez úniků, nabídnout lidem nové produkty garantované zčásti státem, ale

²⁵⁹ Srov. SPIEKER, M. *Sociální stát a jeho krize*. Praha: ČKA, 1996. ISBN 80-85795-26-4, s. 29-30.

²⁶⁰ Srov. tamtéž, s. 30- 31.

²⁶¹ DAHRENDORF, R. Mírný optimismus pro rýnský model – Ralf Dahrendorf o nutnosti transformace sociálního státu. *Ekonom*, 2. 9. 2004, s. 20.

do nichž by mohli vložit své peníze, aby si následně mohli zajistit vyšší standard ve školství nebo zdravotnictví.²⁶²

Již výše popsany typ subsidiárního sociálního státu akceptuje, podle mého názoru, všechny požadavky k nápravě přebujelého sociálního státu. Ztotožňuji se s názory mnoha autorů, kteří pro vytvoření fungujícího sociálního systému navrhují klasické recepty liberalismu. To je například odstranění překážek svobodnému trhu, omezení systému státních regulací, podpora ekonomiky výrazným snižováním daní, omezení sociálních výdajů, citelné omezení sociální politiky, redukce sociálních vymožeností. Zároveň je nezpochybnitelná nutnost změnit i morální klima ve společnosti., což znamená návrat k osvědčeným hodnotám morálky. Ideál sociálního státu tak bere za své, ale že není jiné cesty, postupně začínají chápat křesťansko demokratické politické strany a dokonce i některé strany sociálně demokratické.

²⁶² PEČINKA, B. *Nová společenská smlouva*. Revue Politika 11-12/2003 [online], ročník 2003, [cit. 2009-05-29]. Dostupné na www: <<http://www.cdk.cz/rp/clanky/162/nova-spolecenska-smlouva/>>.

Závěr

V úvodu své diplomové práce jsem si vytkla za cíl zhodnotit na základě prostudované literatury vliv sociálního státu na člověka, rodinu a na fungování státu, potažmo na demokratický vývoj. Přistupovala jsem k tomuto úkolu na základě svých zkušeností, svého politického názoru, názoru na současný model sociálního státu. Svoje názory a poznatky jsem konfrontovala s dostupnou literaturou.

V první řadě byl uvažovaný vliv sociálního státu na člověka jako jedince. Vycházela jsem z křesťanského pojetí člověka, jeho odpovědnosti za svůj život, pověření od Boha spravovat jemu svěřené statky. Do tohoto úkolu jsem si nesla vypozařované zkušenosti ze vztahu mnoha svých spoluobčanů k vlastní rodině, k práci, ke státu. Při studiu literatury jsem ke svému uspokojení zjišťovala, že moje názory se shodují v mnoha směrech s názory autorů jako jsou např. Ockenfels, Novak, Spieker, Kabele, Keller, Fajmon atd. Přílišná pečovatelská funkce státu odnímá nebo minimálně snižuje motivaci člověka k práci, odpovědnost za jeho žití. Vytváří přímo zhoubnou závislost na příjmu sociálních dávek, protože neexistuje jiný motivační mechanismus než finanční, který by člověka k práci nutil. K popsáným negativním vlivům přistupuje ještě, v našem případě dosud nepřekonané dědictví narušené mravní integrity lidí v důsledku socialistické minulosti, a to je zneužívání sociálních dávek, které se děje například zatajováním skutečností rozhodujících pro jejich příjem, či zneužívání nemocenské, přivydělávání si „načerno“ apod.

S vlivem sociálního státu na jednotlivce úzce souvisí vliv na rodinu. Domnívám se, že v tomto směru je působení sociálního státu v negativním smyslu nejzávažnější. Změna tradiční rodiny je samozřejmě způsobována i současným stylem života, a to důrazem na konzum, osobní kariéru a požitky, odmítání starostí, neochotu se angažovat za uchování integrity rodiny proti jejímu rozpadu apod. Ve shodě s autory Ockenfelsem, Prischingem, Novakem, Šrajerem se domnívám, že stát odebral rodině příliš mnoho funkcí, aby jí ulehčil, a v tomto směru vidím především negativní vliv *welfare state*. Jistá zátěž totiž vytvářela

tlak na rodinnou sounáležitost v pozitivním slova smyslu, kdy každý člen byl odkázán na druhého. Dnes je tato sounáležitost zcela evidentně oslabena, a tím je výrazně narušeno rodinné společenství. Dalším negativním aspektem oslabení rodiny je nízká porodnost, která již nyní má za následek demografické „stárnutí“ nejen České republiky, ale celé Evropy. S tím úzce souvisí fakt, že v brzké době nebude kdo by zajišťoval financování sociálního státu.

Poslední kapitola se týkala vlivu sociálního státu na stát. Jak jsem již naznačila, zde jde o samotné ohrožení demokratického systému, o kterém mluví Pečinka. Stejného názoru o faktické neudržitelnosti sociálního státu jsou i další autoři, např. Keller, Giddens, Jouvenel, Spieker, Novak, Molitor. Problémem jsou rostoucí výdaje, snižování počtu produktivních občanů, kteří by tyto sociální výdaje financovali, a v neposlední řadě i jejich případná ochota stále více do rozbujelého systému přispívat. Nebezpečí ohrožení demokratického vývoje je zřejmé v roztáčení spirály výdajů na sociální zabezpečení; skutečností je dnes politická podpora přibližně poloviny občanů – voličů stranám, které slibují udržet neudržitelný sociální stát se všemi vymoženostmi za cenu zadlužování budoucnosti. Hovoří se o sociálním uplácení, čili „my vám dáme něco navíc a vy nás zase zvolíte“.

Je však zřejmé, že existuje i opačný efekt, a to je demotivující vliv sociálního státu ne na příjemce, ale na přispěvatele do systému. Mám na mysli například poměrně logickou neochotu úspěšných podnikatelů platit vysoké daně, s tím je spojena ztráta iniciativy, tvořivosti, osobního angažmá pro veřejné věci a nechuť podílet se tak na uplácení levicových voličů.

Sociální stát podle mého názoru by měl být pouhou záchrannou sítí, která nedovolí člověku padnout na dno, tedy do nouze, která by byla nedůstojná lidské bytosti. Mělo by se ale jednat především o podporu, která bude člověka motivovat k nápravě nepříznivého stavu, ve kterém se nachází. Podle mého názoru vystihl nejpřesněji účel instituce sociálního státu Peacock, který řekl, že „*Skutečným účelem welfare state je naučit lidi, jak si počínat bez něho.*“

Seznam použitých zdrojů

Monografie

1. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*. Brno: 2004. ISBN 80-7325-030-6.
2. BELL, D. *Kulturní rozpory kapitalismu*. Praha: SLON, 1999. ISBN 80-85850-84-2.
3. BĚLOHRADSKÝ, V. *Kapitalismus a občanské ctnosti*. Praha: Československý spisovatel, 1992, ISBN 80-202-0368-0.
4. BERLIN, I. *Čtyři eseje o svobodě*. Praha: Prostor, 1988. ISBN 80-7260-004-4.
5. BUCHANAN, P.J. *Smrt západu*. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1103-8.
6. BUCHANAN J. M. *Veřejné finance v demokratickém systému*. Brno: Computer Press, 1998. ISBN 807-22611-69.
7. Dokumenty II. vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-089-3.
8. FAJMON, H. *Slovníček evropských levicových pojmů*. Brno: 2008. ISBN 978-80-7325-160-4.
9. FROMM, E. *Strach ze svobody*. Praha: Naše vojsko, 1993. ISBN 80-206-0290-9.
10. FUKUYAMA, F. *Velký rozvrat. Lidská přirozenost a rekonstrukce společenského řádu*. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-1438-1.
11. GIDDENS, A. *Třetí cesta a její kritici*. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1208-5.
12. HAUSER, M. *Sociální stát a kapitalismus*. Praha: Socialistický kruh, 2007. ISBN 978-80-86320-48-9.
13. HEYWOOD, A. *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. 3. vydání. ISBN 978-80-7380-115-1.
14. HORSKÝ, J., SELIGOVÁ, M. *Rodina našich předků*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997.
15. JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0.
16. JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. Praha: TRITON, 2003. ISBN 80-7254-329-6.
17. JOUVENEL, B. *Etika přerozdělování*. Praha: Občanský institut, 1998. ISBN 80-901659-7-4.
18. KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-41-5.
19. KRISTOL, I. *Live Without Father* (1994). In. KRISTOL, I. *Neoconservatism. The Autobiography of an Idea*. Chicago: Elephant Paperbacks, 1999. ISBN 1-56633-228-5.

20. MACHULA, T. *Filosoficko-antropologický pohled na tradiční rodinu*. In *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. Olomoučany: ALBERT, 2008. ISBN 978-80-7326-145-0.
21. MARTINEK, C. *Cesta k solidaritě*. Svitavy: Trinitas, 1998. ISBN 80-86036-07-3.
22. MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.
23. MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální služby. Legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-310-9
24. MLČOCH, L. *Úvahy o české ekonomické transformaci*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-389-2.
25. MLČOCH, L. *Ekonomie důvěry a společného dobra*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2005. ISBN 80-86729-20-6.
26. MLČOCH, L. *Restrukturalizace vlastnických vztahů: institucionální pohled*. In *Ekonomické a společenské změny v české společnosti po roce 1989*. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0119-2.
27. MURRAY, C. *Příliš mnoho dobra. Americká sociální politika 1950-1980*. Praha: SLON, 1998. ISBN 80-85850-55-9.
28. MUSIL, L. *Vývoj sociálního státu v Evropě. Čítanka z historie moderní evropské sociální politiky*. Doplněk. Brno: 1996. 1081-074-1996.
29. NĚMECKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE. *Život z víry*. Č. Budějovice: Teologická fakulta JU, 2005.
30. NOVAK, M. *Katolické sociální myšlení a liberální instituce*. Praha: ČKA, 1999. ISBN 80-85795-34-5.
31. NOVAK, M. *Is There A Third Way? Essays on the Changing Direction of Socialist Thought*. London: IEA Health and Welfare Unit, 1998. ISBN 0-255 36438-5.
32. OCKENFELS, W. *Katolická sociální nauka*. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-081-8.
33. *Sociální encykliky (1891-1991)*, Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-154-7.
34. SPIEKER, M. *Sociální stát a jeho krize*. Praha: ČKA, 1996. ISBN 80-85795-26-4.
35. SWIFT, A. *Politická filozofie*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-859-7.
36. ŠRAJER, J. *Sociálně etický pohled na problematiku dnešní rodiny*. In *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. Olomoučany: Albert, 2008. ISBN 978-80-7326-145-0.
37. TOMEŠ, I. *Sociální politika. Teorie a mezinárodní zkušenost*. 2. vydání. Praha: Socioklub, 2001. ISBN-80-86484-00-9.

Časopisecké statě

1. DAHRENDORF, R. Mírný optimismus pro rýnský model – Ralf Dahrendorf o nutnosti transformace sociálního státu. *Ekonom*, 2. 9. 2004, roč. 48, č. 20.
2. GRAUBNER, J. Finančníctví nemá morálku. *Ekonom*, 15.4.2009, roč. 53, č. 14.
3. SOJKA, M. Státní pokladna není rodinná kasa. *Ekonom*, 8.4.2009, roč. 53, č. 13.

Elektronické dokumenty

1. KABELE, J. *Sociální práva jako novořeč*. OI [online]. 1.6.2003. ISBN 80-900190-5-6. [cit. 2008-11-04]. Dostupné na www: <<http://www.obcinst.cz/clanek.asp?id=504>>.
2. KOHOUT, P. *Skutečná příčina nezaměstnanosti: sociální stát* [online]. © 1996-2006 [cit. 2009-02-23]. Dostupné na www: <[http://ihned.cz/index.php?p=000000_print&article\[id\]=18333950&article\[area_id\]=100](http://ihned.cz/index.php?p=000000_print&article[id]=18333950&article[area_id]=100)>.
3. MINOGUE, K. *Jak bobtná vládní moc*. OI [online], ročník 2005, [cit. 2009-02-20]. Dostupné na www: <<http://www.obcinst.cz/cs/JAK-BOBTNA-VLADNI-MOC-c797>>.
4. MOLITOR, B. *Sociální mýtus*. Bulletin OI [online], ročník 1991, [cit. 2009-02-04]. Dostupné na www: <<http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-MYTUS-c523>>.
5. NOVAK, M. *Sociální spravedlnost*. Bulletin OI [online], ročník 1993, [cit. 2009-02-04]. Dostupné na www: <<http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-SPRAVEDLNOST-c543/>>.
6. OCKENFELS, W. *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*. Bulletin OI [online], č. 165, ročník 2005, [cit. 2009-02-04]. Dostupné na www: <<http://www.obcinst.cz/cs/SOCIALNI-POLITIKA-NA-ZAKLADE-KRESTANSKEHO-OBRAZU-CLOVEKA-c799>>.
7. PEČINKA, B. *Nová společenská smlouva*. Revue Politika 11-12/2003 [online], ročník 2003, [cit. 2009-05-29]. Dostupné na www: <<http://www.cdk.cz/rp/clanky/162/nova-spolecenska-smlouva/>>.
8. PRISCHING, M. *Rodina ve společnosti stresu*. Bulletin OI [online], ročník 2006, [cit. 2009-02-20]. Dostupné na www: <<http://obcinst.cz/cs/RODINA-VE-SPOLECNOSTI-STRESU-c931>>.
9. SCHWARZENBERG, K. *Evropské hodnoty? Pojem, který nemám rád*. Bulletin OI [online], ročník 2007, č. 185, [cit. 2009-03-29]. Dostupné na www: <<http://www.obcinst.cz/cs/EVROPSKE-HODNOTY-Pojem-ktery-nemam-rad-c1073>>.

10. STEHLÍK, J. *Fenomén sociálního státu*. Praha: Britské listy [online]. 5.12.2005 [cit.2009-06-03]. Dostupné na www: <<http://www.blisty.cz/2005/12/5/art25994.html>>.
11. STEYN, M. *Taková je demografie, hlupáci – pravý důvod, proč Západu hrozí zánik*. Bulletin OI [online], ročník 2006, [cit. 2009-02-29]. Dostupné na www: <<http://www.obcinst.cz/cs/TAKOVA-JE-DEMOGRAFIE-HLUPACI-pravy-duvod-proc-zapadu-hrozi-zanik-c965>>.
12. WEIGEL, G. *Katedrála a krychle*. Bulletin OI [online], ročník 2005, [cit. 2009-02-20]. Dostupné na www: <<http://www.obcinst.cz/cs/KATEDRALA-A-KRYCHLE-c758>>.

Abstrakt

GALÍKOVÁ, A. Sociálně etické aspekty *welfare state*. České Budějovice 2009. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra teologické a sociální etiky. Vedoucí práce R. Míčka.

Klíčová slova: sociální stát, sociálně etický aspekt, sociální etika, křesťanská etika, solidarita, subsidiarita, lidská práva, sociální práva, sociální spravedlnost, sociální zabezpečení

Diplomová práce se zabývá sociálně etickými aspekty *welfare state*. V úvodní části je charakterizován sociální stát, jeho historie, postoje k němu a je uvedena základní typologie sociálního státu. Hlavní část je rozdělena na tři části, a to člověk, rodina a stát vzhledem k sociálnímu státu. Jednotlivé kapitoly jsou členěny na popisnou část a část sociálně etické kritiky vlivu *welfare state*, jež byla cílem práce. Ze všech třech pohledů na tuto problematiku vyplynulo převažující negativní působení současného, tedy přebujelého sociálního státu. Je to především ztráta odpovědnosti za svůj život, ztráta motivace k práci, vlastní iniciativy a tvořivosti, vytváření závislosti na sociálních dávkách. Je zřejmý zcela zásadní a negativní vliv na funkčnost rodiny, jejíž sociální role ve většině převzal stát. Zhoubné se ukazuje neustálé navyšování výdajů na sociální zabezpečení výměnou za politickou podporu levicových stran ve volbách; tato skutečnost může v posledku ohrožovat demokratický vývoj země.

Abstract

Social Ethical Aspects of Welfare State

Key words: Welfare State, social ethical aspect, social ethics Christian ethics, solidarity, subsidiarity, human rights, social rights, social justice, social security

Diploma paper is considering social ethical aspects of Welfare State. In the introduction is characterized Welfare State, it's history, attitudes to it and the elementary typology of social state. The main part of the paper is divided into three parts - human being, family and state in relation to social state. Each chapter consists of describing part and social ethical critic of Welfare State effect, which was the aim of paper. From all three angles on that issue it appears that negative influence of contemporary (that means overinflated) is dominant. First of all it's loss of responsibility for persons own life, loss of motivation to work, own initiative and creativity and creating dependence on social benefits. There is obvious fundamental negative effect on family functionality, which social roles was mostly taken by state. Constant increasing of social benefits outgoings in exchange for political support of left-wing parties appears as destructive. This fact could eventually endanger democratic growth of state.